

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

KIRA ČEKANOVA
Literatūrologijos II kurso magistrantė

Danielio Defoe romano „Robinzonas Kruzas“ modifikacijos Rusijoje

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė
Doc. dr. Dž. Maskuliūnienė

Šiauliai 2010

Turiny

I.	ĮVADAS.....	3
II.	ROBINZONADOS FENOMENAS.....	13
	a. Danielio Defoe teksto semantika.....	15
	b. Danielio Defoe romano „Robinzonas Kruzas“ modifikacijos Rusijoje.....	28
	c. LEVO TOLSTOJAUS „ROBINZONAS“ (1864 m.): TEKSTO MODIFIKAVIMAS..	28
	d. KORNĖJAUS ČIUKOVSKIO „ROBINZONAS KRUZAS“ (1920 m.): TEKSTO MODIFIKAVIMAS.....	43
III.	IŠVADOS.....	49
IV.	LITERATŪRA.....	52
V.	PRIEDAI.....	55
VI.	SANTRAUKA.....	66
VII.	ANOTACIJA.....	70

IVADAS

XVIII amžiaus Švietimo epochos idėjoms reikšti parankiausi buvo prozos žanrai – romanai, apysakos, dialogai. Ypač buvo daug kuriama nuotykių ir papročių romanų. Juose aprėpiamas platus gyvenimo paveikslas, svarstomos visuomenei reikšmingos problemos, meniniais vaizdais mokomas bei auklėjamas skaitytojas. Anglų literatūroje XVIII amžius vadinamas romano amžiumi: Defoe, Swifto, Fieldingo kūriniai skaitomi daugelyje Europos kraštų, jie daro įtaką kitų tautų rašytojams. 1719 metais pasirodė Danielio Defoe (tikroji pavardė Fo) romanas „Robinzonas Kruzas“ (pilnas pavadinimas: „Robinzono Kruzo, Jorko jūrininko gyvenimas ir nepaprasti, stebinantys nuotykiai: jis išgyveno dvidešimt aštuonerius metus visiškai vienas negyvenamoje saloje prie Amerikos krantų, netoli Oronoko upės žiočių; buvo išmestas ant kranto po laivo sudužimo, dėl kurio visi žmonės, išskyrus jį, žuvo. Taip pat aprašyta, kaip nepaprastai galiausiai jis buvo piratų išgelbėtas. Parašyta jo paties“) (**Žr. priedą Nr. 1**) (pirmoji romano dalis išspausdinta 1719 metais balandžio mėnesį, antroji romano dalis išspausdinta tų pačių metų rugpjūčio mėnesį) ir iš karto tapo vienu skaitomiausių literatūros kūrinių Anglijoje (27, 260). Netrukus Defoe parašė ir išleido „Tolesnius Robinzono Kruzo nuotykius“ ir „Rimtus Robinzono Kruzo apmąstymus“ – tęsinius, kurie, pasak kritikų, buvo gerokai silpnesni. Iki XIX amžiaus pabaigos pasirodė ne mažiau kaip septyni šimtai leidimų, vertimų, sekimų. „XVIII amžiuje buvo pastatyta populiarūs pantomima (parašyta Šeridano, su Deividu Gariku Kruzo vaidmenyje, kartu su Pantalone, Kolombina ir Arlekinu Penktadieniu), o XIX amžiuje Ofenbachas sukūrė muziką operai“ (11, 168).

Nuo to laiko Defoe leidžia vieną romaną po kito, kartais po kelias knygas per vienerius metus. Tai „Kavalieriaus memuarai“ (1720 m.) („*Memoirs Of A Cavalier*“), „Garsiojo kapitono Singletono gyvenimas, nuotykiai ir piratiški žygiai“ (1720 m.) („*The Life, Adventures, And Piracies Of The Famous Captain Singleton*“), „Molės Flanders sėkmės ir nesėkmės“ (1722 m.) („*Moll Flanders*“), „Maro metų dienoraštis“ (1722 m.) („*A Journal Of The Plague Year*“), „Tikrai garbingo pulkininko Džeko istorija ir nuostabus gyvenimas“ (1722 m.) („*Captain Jack*“) ir kt. Bet nė vienas šių romanų nesulaukė tokio pasisekimo, kaip „Robinzonas Kruzas“ (35).

„Šio romano skaitytojus žavėjo nepaprasti veikėjo nuotykiai, rimtas ir pamokantis pasakojimas apie žmogaus santykį su gamta. Robinzono apsigyvenimas saloje, gamtos prisijaukinimas tarsi pakartoja žmonijos istoriją nuo pirmykštės būklės“ (15, 32). „Užaugęs XVIII amžiaus civilizacijos sąlygomis, jis tarsi iš naujo pradeda žmonijos istoriją ir pereina svarbiausius jos ankstyvosios raidos etapus – medžioklės ir žvejybos, gyvulininkystės, žemdirbystės – kol tampa nepriklausomas nuo gamtos“ (31, 137).

„Rašytojas „nepalieka“ savo veikėjo be civilizacijos teikiamų privalumų. Iš laivo, nuskendusio netoli salos, Robinzonas parsigabena įvairių daiktų ir įrankių, kurie jam padeda geriau ir greičiau įsikurti. Jis jau turi civilizuoto žmogaus patirties“ (31, 137). Tačiau rašytojas palieka savo veikėjui vienatvės jausmą ir bendruomenės troškimą. Necivilizuota negyvenamos salos būtis ir esama Robinzono kultūra – du nelygiaverčiai pakeleiviai, kurie užpildo Defoe romano „Robinzonas Kruzas“ turinį.

Defoe detaliai pasakoja apie kasdienes, gyvybiškai svarbius darbus, kurie prilygsta dieviškam stebuklui, kūrybinė veikla, pasitenkinimo šaltinis. „Didaktinėmis tendencijomis „Robinzonas Kruzas“ priartėja prie XVIII amžiaus auklėjamojo romano žanro. Defoe vaizduoja, kaip lengvabūdiškas jaunuolis dėl gyvenimo aplinkybių tampa rimtas, darbštus, mąstantis žmogus, sugebantis spręsti ne tik praktinius gyvenimo klausimus, bet ir platesnes žmogaus problemas. Nuo atsitiktinumų vergo iki padėties šeimininko – tokia Robinzono evoliucija. Dėl šio romano auklėjamosios reikšmės ji vertino Rousseau” (31, 137). „Robinzono Kruzo“ dėka literatūroje atsirado naujas terminas – *robinzonada*. Taip imta vadinti kūriniai, kuriuose vaizduojami žmonių nuotykiškai negyvenamoje saloje. *Robinzonadoms* būdinga *klajojančio siužeto* poetika. Pasak rusų literatūrologo Aleksandro Veselovskio (Веселовский Александр Николаевич (1883 – 1906)) poetinis tam tikros tematikos (robinzonados) diskursas gali dominuoti įvairių rašytojų, epochų kūrinuose. Siužetas – sudėtinga schema, sujungianti žinomus žmogaus gyvenimo faktus, formą, reiškinius. Siužetinė schematizacija lemia reiškinių, veikėjo tipą, būdą. Taip atsiranda kūrinų bendrybė, istoriškas literatūrinis ryšys. Schemos perduodamos iš kartos į kartą kaip paruoštos formulės, kurios įvairių autorių kūrinuose atgimsta vis naujai, tačiau išlaiko senųjų simbolių idėją. Tekstuose fiksuojami įprastiniai kelio motyvai, nuotykių fragmentai, klajoklių, pasiklydėlių istorijos. Defoe tekstas atgimsta kitų rašytojų kūrinuose, taip suteikdamas galimybę susipažinti su ano meto laikotarpiu, tradicijomis, menine reikšme.

„Robinzonas Kruzas“ buvo išverstas į daugelį pasaulio kalbų. Visų Defoe knygos vertimų, sekimų ir perdirbinių beveik neįmanoma suskaičiuoti – jų pasirodė daugelyje šalių. Tačiau, nepaisant to, kad Defoe pasekėjai savo veikaluose išlaiko pagrindinę robinzonados idėją, tai nauji tekstai su iš dalies pakeistu turiniu. Pastarieji gali būti analizuojami atsiribojant nuo pagrindinės Defoe kūrinio ištakos.

Taip atsirado Robinzono Kruzo „antrininkų“, kurie buvo įvairiausių tautybių, profesijų ir vadinosi skirtingais vardais. Vieni robinzonadų autoriai daugiau dėmesio skyrė intriguojantiems nuotykiams, kiti siekė auklėjamųjų tikslų, vaizduodami robinzonų pastangas įveikti gamtą, aukštindami žmogaus darbą. O kai kurie rašytojai, pasinaudodami Defoe garsiausio romano siužetu, bandė pavaizduoti teisingesnę socialinę santvarką, kuri, jų manymu, turėtų būti sukurta ateityje. Pavyzdžiui,

prancūzas Gravel sukūrė net šešių tomų romaną „Nežinoma sala, arba Ševalje de Gastino užrašai“, kuriame pasakojama apie tai, kaip, sudužus laivui, į negyvenamą salą patenka dar vienas „robinzonas“ kartu su mergina. Čia šiai porai gimsta dvidešimt du vaikai. Napatyrę blogos įtakos, jie sukuria idealią civilizaciją. Gana daug „Robinzono Kruzo“ sekimų išėjo šios knygos autoriaus tėvynėje Anglijoje. Tai – šio romano variantai, skirti vaikams, mažaraščiams ir skaitytojams katalikams (Defoe romane Robinzonas – protestantas). Vokiečių autoriai sukūrė daugiau kaip keturiasdešimt robinzonadų. 1779 – 1780 metais vokiečių švietėjas Joachim Heinrich Campe išleidžia savo perdirbtą romano versiją pavadinimu „Robinzonas Jaunesnysis“ („*Robinson der Jüngere*“), vadovaudamasis Rousseau idėjomis. Campe’s knyga parašyta tėvo ir vaikų pokalbio forma, o tai dar labiau sustiprina didaktinę romano poziciją. Esminis „Robinzono Jaunesniojo“ skirtumas – romano herojus, atsidūręs negyvenamoje saloje, neturi galimybės parsigabenti būtiniausių daiktų iš nuskendusio laivo. Jis viską daro pats savo rankomis.

1783 metais išeina Gizanderio knyga su labai ilgu pavadinimu. Joje aprašomi iš Saksonijos kilusio jūreivio nuotyčiai, kuriuos jis patyrė jūroje ir negyvenamoje saloje.

Verta paminėti ir Paryžiaus Komunos veikėjo Pascal Gruesse romaną „Robinzono įpėdinis“. Šios knygos herojus – Robinzono palikuonis, nuskendus laivui patenka į tą pačią salą, kurioje dvidešimt aštuonerius metus išgyveno jo protėvis. Čia jis atranda Robinzono Kruzo, kuris, pasirodo, po visų savo nuotykių vėl grįžo į negyvenamą salą, mumiją (6).

„Dažnai vertimo teorijos ar istorijos tyrėjai pabrėžia, jog tiek prie bendrinių kalbų susikūrimo, tiek prie įvairių šalių raštijos kūrimosi nemažai prisidėjo vertimai. Ne išimtis lietuvių ir rusų raštija. Visų pirma vertimai praturtino negausią ano meto lietuvių grožinę prozą, tobulino jos meninės išraiškos priemones, kalbą bei stilių. Antra, vertimai buvo svarbus lietuvių literatūros ryšių su brandesnėmis literatūromis faktas, kartu paryškines ir europinių literatūros krypčių bei srovių kelius į Lietuvos kraštą“ (20, 7).

Kaip teigia Aurelija Tamošiūnaitė straipsnyje „Simono Daukanto Rubinaitis Peliūzė: vertimas ir adaptavimas“, tai, kad „dauguma lietuvių raštijos pradžioje (XVI amžiuje) ir vėliau (XVII – XIX amžiuje) pasirodžiusių veikalų buvo vertimai, matyt, lėmė labai paprastas veiksnys: išversti iš kitos kalbos greičiau ir lengviau, nei parašyti originalų kūrinį. Kita vertus, pirmieji lietuviški raštai buvo religiniai, dauguma jų rėmėsi kitomis kalbomis išleistais tektais, tad juos pakako perteikti sava kalba, nereikėjo kurti iš naujo“ (25).

1846 metais Laurynas Ivinskis (1810 – 1881) iš lenkų kalbos išvertė „Robinzono Kruzo“ perdirbinį, tačiau jo neišleido. 1857 metais datuojamas Simono Daukanto rankraštis „Palagos Petris pagal Campes Robinzoną“. Simonas Daukantas siekė skaitytoją vesti iš žinomų į nežinomus kraštus,

todėl asmenvardžius ir vietovardžius keitė lietuviškais. Patį Robinzoną Kruzą pavadino Peliūze Rubinaičiu, Hamburgą – Palangą, Londoną – Karaliaučiumi, Temzę – Nemunu ir t.t. Pagrindinį apysakos veikėją vertime įsodinus į laivą Karaliaučiuje ir jį lydint į laivo katastrofą netoli Amerikos krantų, reikėjo naujai papasakoti apie kelionę Baltijos jūra, kurios originale negalėjo būti. Taip atsirado naujas lietuviškas apysakos sekimas ar perdirbinys.

Lietuviškai „Robinzonas Kruzas“ pirmą kartą pasirodė 1883 metais, paskui šios knygos leidimai buvo pakartoti (23, 101). 1903 m. knyga verčiama iš lenkų kalbos – „Robinsonas Kruzius, arba, Pasekmės nepaklusnumo: morališka apysaka“ (antrasis leidimas). Šiame variante vertėjo pavardė ir vardas nenurodomi. 1907 m. (Jeronimas Ralys (1876 – 1921) kartu su Jurgiu Šlapeliu (1876 – 1941) iš lenkų kalbos išvertė Defoe „Robinzono gyvenimas ir jo nelaimės“), 1925 m. (išvertė Jurgis Šlapelis (1876 – 1941). Verstinio teksto pavadinimas „Robinzono gyvenimas ir jo nelaimės“), 1936 m. Prano Mašiotas paruoštas leidinys „Robinzono gyvenimas ir nuotykių“ leidžiamas Kaune. Šią knygą Pranas Mašiotas vertė ne ištiesai, bet trumpai atpasakojo, pritaikė mažiesiems skaitytojams (Stukas 1971, 101), 1949 m. (išvertė Stasys Tomonis (1915 – 1992)), 1955 m., 1971 m. (išvertė Pranas Mašiotas (1863 – 1940)) ir vėlesniais metais.

Kadangi apie Robinzono Kruzo vertimą ir sekimą Rusijoje yra palyginti mažai analizuota, tai ši aplinkybė tapo darbo **temos pasirinkimo priežastimi**, kuri pagrindžia magistro **darbo aktualumą**. Taigi **darbo tikslas yra:**

Apžvelgti Danielio Defoe „Robinzono Kruzo“ perdirbinius Rusijoje. **Interpretaciniu, komparatyvistiniu bei iš dalies tekstologiniu metodais** analizuojami panašumai ir skirtumai. Lyginama originalus Defoe tekstas su Levo Tolstojaus perdirbiniu ir Kornėjaus Čiukovskio perdirbiniu-sekimu. **Tyrimo objektas** – rusų rašytojo, publicisto, XIX amžiaus rusų literatūros klasiko Levo Tolstojaus perdirbtas „Robinzonas“ (1862 m.) (adaptuotas variantas kaimo vaikams) bei XX amžiaus rusų poeto, publicisto, kritiko, taip pat vertėjo bei literatūros tyrėjo, vaikų literatūros kūrėjo Kornėjaus Čiukovskio perdirbtas „Robinzonas Kruzas“ (1920 m.) (sekimas vaikams).

Siekiant įgyvendinti **tikslą**, buvo būtina išspręsti šiuos **uždavinius:**

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą apie robinzonados tekstus.
2. Išstudijuoti grožinius tekstus, susijusius su analizuojamu objektu.
3. Palyginti rusų rašytojų Levo Tolstojaus ir Kornėjaus Čiukovskio perdirbinius (adresatas – vaikai) su Defoe teksto originalu.

Kaip teigia Paulius Subačius savo darbe „Tekstologija: teorijos ir praktikos gairės“, „Perdirbtas tekstas – tai redaguotas, konvertuotas ar sąmoningai netiksliai nurašytas tekstas. Jis aprėpia naratyvinių bei poetinių konstrukcijų, stiliaus, kalbos kultūros plotmes, trumpinimą bei išplėtimą, skaidymą į

atkarpas (pastraipas, skyrelius) ir panašiai. Gerokai visais požiūriais perdirbtas tekstas atitinką naują veikalo redakciją“ (24, 77).

Rusų akademikas, filologas D. Lichačiovas (Дмитрий Сергеевич Лихачев (1906 – 1999)) savo moksliniame leidinyje „Tekstologija“ („Текстология“) analizuoja taip vadinamasias „*bendrinės tekstų klaidas*“ („*общие ошибки*“). Tai tekstai, kurie laikui bėgant buvo papildomi, perrašomi, taisomi, pertvarkomi. Tai kitų autorių sąmoningas reiškiny. Literatūriniai naujų tekstų užmojai tampa daug platesni. Sudėtiniai teksto judėjimo elementai tekstologijos mokslui suteikia galimybę giliau suvokti tiek naujojo tiek pirminio teksto panašumus ir skirtumus. Pasak D. Lichačiovo, tekstologas gali pateikti objektyvias analizuojamo teksto, plačiąja prasme, išvadas tik gerai išstudijavus šaltinio istoriją ir aplinkybes, kuriomis jis buvo kuriamas. Teksto studijos ne statiškas procesas, o tapimo procesas. Analizuojant šį reiškinį dominuoja evoliucinė grandis, kuri leidžia ne tik tekstologui, bet ir skaitytojui interpretuoti, užpildyti, jų manymu, trūkstamas nišas. Visi „nauji“ tekstai suvokiami kaip pirminio šaltinio ir jo pokyčių derinys („tekstų klaidos“). D. Lichačiovas vartoja „*ошибки переписки*“ sąvoką. (40, 14 – 66).

Rusijoje iki XIX amžiaus vidurio trūko gerų anglų kalbos mokovų. Todėl ilgą laiką išverstų romanų kokybė buvo menka, verčiamų veikalų turinys neatitikdavo originalo, iškraipoma kalba. Be to, vertimai buvo kritikuojami caro cenzūros. Literatūrinių herojų religiniai samprotavimai iš verstinių tekstų buvo eliminuojami. Romanas „Robinzonas Kruzas“ iš prancūzų kalbos į rusų kalbą pirmą kartą buvo išverstas Jakovo Trusovo (Яков Трусков) 1762 – 1764 metais (III leidimas 1775, IV – 1787, V – 1797, VI – 1814) – „Жизнь и приключения Робинзона Круза, природного англичанина“ (**Žr. priedus Nr. 2, 3**).

1789 metais Epafroditas Aninkovas (Епафродит Аннинков) – pensiono auklėtinis prie Maskvos universiteto, spausdina kelių puslapių robinzonados variantą „Atsiskyręs Robinzonas“ („Уединенный Робинзон“) rinktiniuose raštuose, kurių pavadinimas „Полезное упражнение для юношества, состоящее в разных сочинениях и переводах, изданных Питомцами вольного благородного Пансиона, учрежденного при Императорском Московском Университете“). Epafrodito Aninkovo Robinzonas vaizduojamas kaip socialinė būtybė, kuriai bendravimas yra būtinas. Čia bendravimas vyksta *intraasmeniame (autokomunikacijos)* komunikacijos lygyje: „Ах! Я бедный, несчастный и удаленный от всех людей! В сей пустыне должен есть один жареную баранину и все прекрасные плоды, Богом мне данные. <...> Сколь прискорбно моему сердцу, что ни с кем не могу поговорить“ („Esu vargšas, likau visiškai vienas. Šalia nėra nieko, su kuo galėčiau dalintis kepta aviena ir šiais Dievo duotais vaisiais. <...> Mano širdis jaučia liūdesį, kai negaliu bendrauti“ (versta K. Č.)).

1819 metais rašytojas ir žurnalistas Sergejus Glinka (Сергей Николаевич Глинка (1776 – 1847)) žurnale „Ruskij Vestnik“ („Русский Вестник“) (**Žr. priedą Nr. 4**) pateikė savo „Robinzono Kruzo“ versiją, adaptuotą vaikams. Šioje versijoje rusų kilmės senolis kiekvieną vakarą po dienos darbų skaito pamokančias istorijas apie kitų tautų dorovę, papročius ir tradicijas, gyvenimo aplinkybes. Analizuoja žemėlapyje išsidėsčiusias vietas, kurios buvo minimos jo pasakojimuose. Kalba apie keliones. Po trijų metų (1822 m.) Sergejus Glinka vėl sugrįžta prie Robinzono tematikos. Tame pačiame žurnale „Ruskij Vestnik“ publikuoja Robinzono Kruzo istorijos prototipą: „Aleksandras Selkirchas, paliktas Žuane-Fernandezė saloje“ (Александр Селькирх, оставленный на острове Жуане-Фернандезе („Новое детское чтение, 1822“)).

1830 metais populiarioji robinzonados tema dominuoja ir V. Poliakovo rašiniuose, kurie buvo spausdinti žurnale „Иппокрена, или Утехи любословия на 1830 год“. Šiame tekste lakoniška Defoe proza transformuojama į sentimentalų, romantinį pasakojimą, kuris priartėja prie labiau ritmiškos prozos, o tai nebūdinga angliškam Defoe variantui. V. Poliakovo Robinzonas savo apmąstymuose mini mirties neišvengiamumą, dominuoja religinis aspektas: „<...> каждую минуту я должен страшиться мучительной лютой смерти. <...> Боже! Прости, прости мое заблуждение. <...> Ты будешь защита моя в сей ужасной пустыне“ („<...> šią akimirką aš turiu bijoti žiaurios, kankinančios mirties.<...> Dieve! Atleisk man mano paklydimus. <...> Tu būsi mano apsauga toje siaubingoje dykumoje“ (versta K. Č.)). Reikia pastebėti, kad V. Poliakovo rašinys (1830 m.) yra artimas Defoe originalui „Robinzonas Kruzas“: čia taip pat kalbama apie Dieviškąją apvaizdą, mirties baimę, o to nerasime pvz.,: Kornėjaus Čiukovskio Defoe romano sekime.

Piotras Korsakovas (Пётр Александрович Корсаков (1790 – 1844)) 1842 – 1844 m. knyga išverčia iš originalo, t.y. anglų kalbos. Vertimas sudaro dvi dalis.

1860 (1867) metais Rusijoje išėjo Aleksejaus Razino (Алексей Егорович Разин (1823 – 1875)) knyga „Tikrasis Robinzonas“ (Разин А. Е. „Настоящий Робинзон: Приключения Александра Селькирка на необитаемом острове“) (**Žr. priedą Nr. 5**). Jos pratarmėje autorius rašo, kad Defoe romanas – tai šio rašytojo fantazijos vaisius, todėl būtina „atstatyti nepagražintą tikrovę“. Aleksejus Razinas remiasi daugkartinėmis prancūzų kompiliacijomis, kurias formuoja Woodso Rodgerso ir Richardo Stillo (Richard Still) pasakojimai apie Selkirką. Šioje knygoje vaizduojami Robinzono-Selkirko beprasmiškai klajojimai. Herojus viskam abejingas. Jo pasąmonę užvaldo klausimai apie žmogaus egzistencinį būvį. Jo pagrindinis palydovas – Biblija.

1862 metais rašytojas Levas Tolstojus (Лев Николаевич Толстой (1869 – 1945)) pedagoginiame žurnale „Jasnaja poliana“ („Ясная Поляна“) (**Žr. priedą Nr. 6**) mini Defoe romano „Robinzonas Kruzas“ pavadinimą. Tais pačiais metais Tolstojus antroje žurnalo dalyje spausdina savąjį

Robinzono variantą: „Robinzonas“ („Робинзон“. Рассказ для детей. Обработка под редакцией Л. Н. Толстого). Tolstojus rašo suprantama mažaraščiams kaimo vaikams kalba. Pats „naujojo“ Robinzono kūrėjas tai pripažįsta teigdamas, kad „Главное – сама идея и стилистика предложения, избавленного от всякого рода „непонятных слов“, которые малограмотные дети могли бы употреблять „вкривь и вкось““ („Тексте yra svarbi pati idėja ir sakinių stilistika, iš teksto eliminuojanti sunkiai suvokiamus posakius, kurie mažaraščių vaikų menkai suvokiami“ (versta K. Č.)). Pvz.: Tolstojaus Robinzonas, pamatęs egzotinį vaisių citriną, lygina ją su visiems gerai žinomu obuoliu, kokoso riešutą – su moliūgu ir t.t. Tekste neatsisakoma dorovės principo, šeimos svarbos ir kas aktualu kaimo bendruomenei – darbštaus žmogaus modelio. Tolstojaus „Robinzone“ dominuoja paprasti sakiniai, sudaryti iš veiksnio ir tarinio: „Robinzonas apsidžiaugė“, „Taip Robinzonas gyveno saloje“ ir t.t.

Koks Tolstojaus indėlis perdirbtame Defoe romane „Robinzonas Kruzas“ nėra žinoma. Teigiama, kad rusų rašytojo prašymu „originalusis“ tekstas buvo perdirbtas ir perrašytas Maskvos universiteto studento P. Serdobolskio (П. А. Сердобольский). Išliko jauno studento laiškas (laiškas datuojamas 1862 01 12) Tolstojui, kuriame rašoma, kad: „Робинзон“ отделяется, т.е. переписывается, и думаем, что ко вторнику будет готово“ („„Robinzonas“ perdirbamas, t.y. perrašomas, manome, kad iki antradienio bus paruoštas). Įrašas sunkiai įskaitomas, mintis neaiški. Klausimas lieka neatsakytas: ar P. Serdobolskis perkūrė naujai Defoe romaną „Robinzonas Kruzas“, ar tik perrašė jau perdirbtą Tolstojaus Defoe tekstą?

Rusų akademikas, filologas D. Lichačiovas (Дмитрий Сергеевич Лихачев (1906 – 1999)) savo moksliniame leidinyje „Текстология“ („Текстология“) analizuoja „teksto individualumo“ sąvoką. Pasak mokslininko nustatyti, kiek autorius tekstas tampa individualus sudėtinga (Лихачев 2001, 26).

Tolstojus savo laiške P. Pletnioviui (П. А. Плетнев) (laiškas datuojamas 1862 05 01) didžiuojasi „Robinzonu“, kuris buvo publikuojamas antroje žurnalo „Jasnaja Poliana“ („Ясная поляна“) knygoje: „А „Робинзона“ вы похвалили самым лестным для меня образом...Желал бы, чтобы вашему молодому человеку понравились повести червертой книжки „Ложкой кормит, а стеблем глаз колет“, так же, как „Робинзон““ („„Robinzoną“ įvertinote pačiu maloniausiu man būdu...Viliuosi, kad jūsų jaunuomenei patiko ketvirtosios knygos „Ложкой кормит, а стеблем глаз колет“ apysakos“, taip pat, kaip ir „Robinzonas“ (versta K. Č.)). Tolstojus buvo kalbų mokovas, laisvai bendravo anglų, prancūzų, vokiečių, mokėjo lotynų, graikų ir kitas kalbas. 1860 – 1861 metais keliauja po Europą, čia susipažįsta su dėstymo metodika mokyklose. Anglijoje dalyvauja Charles'o Dickens'o paskaitoje. Galima daryti prielaidą, kad Tolstojus vadovavosi originaliuoju, t.y. anglų kalba parašytu Defoe romanu „Robinzonas Kruzas“, o ne verstiniu variantu. Į savo perdirbinį Tolstojus perkelia Defoe idėjas.

Tolstojus užima svarbią vietą vaikų literatūros istorijoje. Rašytojas turėjo savitą, aiškia kūrybos mažiesiems koncepciją. Jo kūrinių vertimai, sekimai padėjo formuotis ir lietuvių vaikų literatūrai, ilgą laiką buvo mokyklų chrestomatijose. Apie tai rašoma Birutės Masionienės monografijoje *Levas Tolstojus ir Lietuva* (1978 m.).

Pedagogas, etnografas ir beletristas Ivanas Dmitrijičius Belovas (Бѣлов Иван Дмитриевич) (? – 1886) 1866 metais verčia Defoe originalųjį tekstą „Robinzonas Kruzas“. Vertinys „Дефоэ Даниель. Путешествія и удивительныя приключенія Робинзона Крузо“ redaguojamas M. Nikolskio (М. Никольский). Knygoje – 148 iliustracijos, vienas chromolitografas ir dailininko V. Pažeto paveikslas.

1902 metais „Robinzonas Kruzas“ verčiamas M. Šišmariovos (М. А. Шишмарёва) (**Žr. priedą Nr. 7**). Šį kartą vertimas pakankamai kvalifikuotas, nors turi tam tikrų netikslumų. Vertimas dukart redaguojamas.

1903 metais rašytojas Viktoras Rusakovas (tikrasis vardas ir pavardė Sigizmundas Feliksovičius Librovičius) (Виктор Русаков (Сигизмунд Феликсович Либрович) (1855 – 1918) parengė apybraižas su portretais ir iliustracijomis „Rusų Kolumbai ir Robinzonai“ („Русские Колумбы и Робинзоны“). Tai yra antroji Mavrikijaus Volfo leidyklos publikacija.

Tais pačiais 1903 metais publikuojamas Defoe „Robinzono Kruzo“ vertimas su 17 iliustracijomis, artimas pastarojo romano perdirbiniui: „Дѣвочка – Робинзонъ, или Леля на необитаемом островѣ. Повесть для юношества“. Autorius nežinomas. Redaguojamas I. Belozerskio (И. Бѣлозерский).

Sankt Peterburge 1913 – 1914 metais knygų leidėjas ir pardavėjas Mavrikijus Volfas (Маврикий Осипович (Болеслав Маурци) Вольф) (1825 – 1883) – išleidžia aštuoniasdešimt aštuonių puslapių apimties iliustruotą Aleksėjaus Razino knygą „Тикrasis Robinzonas“ (**Žr. priedą Nr. 8**).

1920 m. rašytojas Kornėjus Čiukovskis (tikras vardas ir pavardė Nikolajus Vaslijevičius Korneičiukovas) (Корней Иванович Чуковский (Николай Васильевич Корнейчуков) (1904 – 1965)) parengė Defoe romano sekimą, adaptuotą mažajam skaitytojui (**Žr. priedą Nr. 9**). Pasak kritikų, tekstas adekvatus pradiniam variantui, tačiau neperteikiantis pilnavertės suaugusiųjų knygos idėjos. Sekimas trumpesnis, paskutinio skyriaus visai nėra, įvadas parašytas paties sekėjo: tai lyg trumpas gidas, informuojantis apie romano turinį. Įvadas tampa atskiru pasakojimu. Nėra žinoma, kuriuo „Robinzono Kruzo“ tekstu vadovavosi Čiukovskis rašydamas savąjį perdirbinį-sekimą vaikams. Tačiau galima daryti prielaidą, kad tai buvo originalusis, anglų kalba parašytas Defoe romanas. Čiukovskis anglų kalbą gerai mokėjo. Jo draugų rate buvo žymūs anglų rašytojai – Arthuras Conanas Doyle’as, Herbert’as George’as Wellsas.

Kornėjus Čiukovskis domisi vaikų literatūra. 1916 metais sudaro rinktinę vaikams pavadinimu „Eglė“ („Ёлка“). Tais pačiais metais rašo pirmąją savo pasaką „Krokodilas“ („Крокодил“). Tai paskatino Čiukovskį analizuoti vaikų kalbą, studijuoti jų psichologiją. 1923 metais publikuojama pasaka „Tarakonas“ („Тараканище“), 1925 metais „Barmalėjus“ („Бармалей“) ir kt. Verčia užsienio rašytojų (O. Henry, M. Twen, O. Wild ir kt.) darbus. 1960 metais Čiukovskis sumanė parašyti Biblijos sekimą vaikams, kuris 1968 metais spausdinamas vaikų literatūros leidinyje („Детская литература“) pavadinimu „Babilono bokštas ir kitos senovės legendos“ („Вавилонская башня и другие древние легенды“). Visas knygų tiražas naikinamas Sovietų valdžia. Pirmieji prieinami skaitytojui leidiniai pasirodo 1990 metais.

1935 metais „Robinsonas Kruzas“ vėl verčiamas M. Šišmariovos (М. А. Шишмарёва) (pirma romano dalis) ir Z. Žuravskajos-Portugalovos (З. Н. Журавская-Португалова (1870 – 1937)) (antra dalis) – „Жизнь и удивительные приключения Робинзона Крузо моряка из Йорка прожившего двадцать восемь лет в полном одиночестве. На необитаемом острове у берегов Америки, близ устьев реки Ориноко. Куда он был выброшен кораблекрушением, во время которого весь экипаж корабля кроме него погиб с изложением его неожиданного освобождения пиратами, написанные им самим“. Под редакцией А. Франковского (Франковский Адриан Антонович (1888 – 1942)), с предисловием Д. Мирского. М. – Л.: Издательство „ACADEMIA“, 1935. (45).

Pasak Vakarų Europos klasikinės prozos vertėjo A. Franskovskio, 1935 metų A. Šišmariovos romano „Robinsonas Kruzas“ vertimas šiek tiek trumpesnis nei originalioji Defoe versija. Antroji romano dalis, išversta Z. Žuravskajos-Portugalovos, labiau pakitusi. Vertėja pastebimai trumpina Defoe romaną „Robinsonas Kruzas“.

Šiandien autentiškas „Robinzono Kruzo“ teksto vertimas yra spausdinamas grožinės literatūros leidinyje – „Даниель Дефо. Робинзон Крузо. История полковника Джека. Художественная литература, Москва, 1974. (**Žr. priedą Nr. 10**) (перевод М. А. Шишмаревой. Вступительная статья М. и Д. Урновых, примечания М. Алексеева, М. и Д. Урновых, О. Орел).

Būtų pravartu pateikti trumpą literatūros sąrašą, kur publikuojamas autentiškas Defoe „Robinsonas Kruzas“ romanas rusų kalba:

Робинзон Крузо. Даниэль Дефо. Приключения Оливера Твиста. Чарльз Диккенс: романы; рисунки И. Ильинского и А. Константиновского. Москва: Детская литература, 1980.

Робинзон Крузо: роман. Даниель Дефо; перевод с английского М. Шишмаревой; вступительная статья М. и Д. Урновых ; примечание М. Алексеева. Москва: Художественная литература, 1981.

Жизнь и удивительные приключения Робинзона Крузо: роман. Даниэл Дефо; пер. с англ. М.А. Шишмаревой; ил. Ж. Гранвиля. Ереван: Луйс, 1982.

Робинзон Крузо. Даниель Дефо; перевод с англ. М. А. Шишмаревой. Ленинград: Лениздат, 1983.

Робинзон Крузо: роман. Даниель Дефо; перевод с английского М. Шишмаревой; вступительная статья М. и Д. Урновых. Москва: Художественная литература, 1987

Taip pat „Robinzono Kruzo“ teksto vertimas yra spausdinamas specialiame leidinyje skirtame studentams kalbininkams – „Художественная литература“. Специальное издание для студентов и филологов. Высшая школа, Москва, 1990.

Darbo tikslai ir uždaviniai nulėmė magistro **darbo struktūrą**. Jis sudarytas iš įvado, teorinės ir dviejų praktinių dalių, išvadų, literatūros sąrašo bei priedų. Priedai padeda suvokti, kaip bėgant laikui keitėsi ne tik originalusis knygos tekstas, bet taip pat knygos išorinis apipavidalinimas, priklausantis nuo leidimo metų, visuomenės ideologijos, vyraujančios meno stilistikos ir kt.

ROBINZONADOS FENOMENAS

XVIII amžius – Švietimo epocha. Terminas Švietimo epocha vartojamas įvairiomis kalbomis: rus. – *эпоха Просвещения* (43, 106), angl. – *the Age of Enlightenment*, (34, 15), vok. – *die Epoche der Aufklärung*, (12, 861), pranc. – *siècle des lumières* (36, 45). Švietimo sąjūdžio trukmė buvo nevienoda įvairiuose kraštuose. Pasak G. Vaitkūno, „Anglija Švietimo amžiaus pradžioje pirmavo teatro mene, o nuo šio amžiaus vidurio – literatūroje. Į XVIII amžiaus pabaigą jos konkurentė tapo Vokietija. Prancūzija amžiaus pradžioje vaidino pagrindinį vaidmenį vaizduojamosios dailės, o vėliau – teatro meno raidoje“ (29, 126).

Defoe romanas „Robinzono Kruzo gyvenimas ir nepaprasti nuotykių“ turėjo didelės reikšmės Šviečiamąjį laikotarpio anglų realistinės literatūros vystymuisi. Tai buvo vienas pirmųjų XVIII amžiaus realistinių romanų, atspindėjęs gilius istorijos poslinkius, vykusius ano meto anglų tikrovėje. Kaip teigia G. Vaitkūnas: „Augantį menininko domėjimąsi gyvenimu atitiko didėjantis jos dėmesys menui. Natūralus tokio abipusio dėmesio padarinys buvo meno vaidmens dvasiniame visuomenės gyvenime išsiplėtojimas. Su meno supasaulietinimu tiesiogiai siejosi ir novatoriškos XVIII amžiaus meno kultūrinės tendencijos, įteisinusios naujo tipo herojų, atstovaujantį trečiajam luomui, perkėlusios kūrinio veiksmą iš sąlygiškos idealių vertybių sferos į prozaiską kasdienybės aplinką“ (29, 124).

Savo romane Defoe smulkiai aprašo eilinio anglo gyvenimą ir nuotykius, žmogaus, niekuo ypatingu nepasižymėjusio, reiklaus ir energingo XVII šimtmečio pabaigos ir XVIII pradžios anglų buržuazijos atstovo. Toks buvo naujasis anglų literatūros herojus, iškeltas paties gyvenimo ir istorinio visuomenės vystymosi proceso. Tą „paprastą“ Anglijos buržua Defoe parodė kaip centrinę jo laikotarpio visuomeninio gyvenimo figūrą. Naujojo herojaus iškėlimas daug kuo nulėmė novatorišką Defoe romano pobūdį. Herojus „pareikalavo“ sukurti naują romano tipą – realistinį romaną, vaizduojantį buržuazinės visuomenės gyvenimą. Grožinio vaizdavimo objektu tapo paprasti žmonės su blaiviu praktiniu požiūriu į tikrovę ir pinigineis sąskaitomis, su jų reikalais, užsiėmimais ir interesais (28, 261). „Žymiausių anglų švietėjų kūrinuose iš dalies atsispindėjo ir giliausi paprastųjų Anglijos liaudies nepasitenkinimas buržuazinės revoliucijos rezultatais, buržuazine visuomene, užkrovusią liaudžiai naują jungą, įstūmusia į naujus vargus ir kančias“ (28, 258). Pavyzdžiui „Džonatano Svifto (*Jonathan Swift*) „Guliverio kelionės“ (1726) – ir satyrinis, ir fantastinis, ir alegorinis romanas, tęsiantis Tomo Moro (*Thomas More*) „Utopijos“, Fransua Rablė (*François Rebelais*) „Gargantiua ir Pantagriuelio“ tradicijas. Tai fantastinis pasakojimas apie gydytojo Lemuelio Guliverio nuotykius stebuklingose šalyse – liliputų, paskui milžinų karalystėje, skrajojančioje Laputos saloje, protingų arklių ir sugyvulėjusių žmonių krašte. Sviftas kritikuoja Anglijos visuomenę, kurios gyvenimas

pagrįstas socialine ir politine neteisybe, žmonių ydas, gamtos tvarkai prieštaraujančius mokslinius projektus ir eksperimentus“ (15, 31).

Pirmasis anglų Šviečiamojo sąjūdžio periodas apima XVII amžiaus pabaigą ir maždaug pirmąjį XVIII amžiaus trečdalį. Jis yra pramoninio perversmo išvakarių anglų visuomenės gyvenimo padarinys ir atspindys. Anglija tuo metu žengė kapitalistinio vystymosi keliu.

XVIII amžiaus pradžios politiniam Anglijos gyvenimui buvo būdinga kova dėl valdžios tarp dviejų parlamentinių partijų – torių, kurie parlamente atstovavo stambių žemvaldžių interesus, ir vigų, kuriuos Marksas pavadino „buržuazijos aristokratiniais atstovais“. Tokiomis aplinkybėmis formavosi ankstyvųjų anglų švietėjų pažiūros (Daniel Defoe, Thomas Hobbes, John Locke ir kt.). Daugumas jų nematė, o iš dalies ir negalėjo matyti šios visuomenės prieštaravimų, visuomenės, išaugusios iš senosios feodalinės santvarkos gelmių, ir ją vaizdavosi idealizuotai (28, 259).

XVIII amžiuje J. J. Rousseau propagavo „grįžimo į pirmyktę būklę idėja“ (31, 125). „Ši idėja buvo išreikšta jo šūkiu „Atgal į gamtą““ (31, 125). „Atgal į gamtą“ idėja reiškė, kad to meto rašytojų vaizduojamas herojus betarpiškai susijęs su gamta, <...> „klauso prigimties balso“. „<...> Švietėjų įsivaizduojama natūralaus žmogaus, atgavusio prigimtines, pačios gamtos jam suteiktas teises, idėja nebuvo istoriškai motyvuota. Jie įsivaizdavo ne istorinės eigos rezultatą, o idealą, kuris sukurtas pačios gamtos, tačiau laikinai buvo sugadintas neprotingų egzistavimo sąlygų. Žmogus – ne tik aplinkos produktas, bet ir abstrakti būtybė, prigimties įsikūnijimas. Protas ir prigimtis buvo laikomos nesikeičiančiomis kategorijomis.“ (31, 125).

Pasak G. Vaitkūno, „Švietimo amžiaus filosofija protą laikė itin svarbia instancija pažinimo procese. Patirtis galinti tik teikti žinių, tačiau ji pati nekompetentinga suvokti, kas jose tikra ir teisinga, o kas iliuzoriška ir neteisinga. Visa tai – proto kompetencija. <...> Protas vaidino aukščiausiojo arbitro vaidmenį“ (29, 72). Žmogaus ir visuomenės gyvenimą švietėjai siekė tvarkyti bei projektuoti racionalistiniais pagrindais, atmesdami visa tai, kas rėmėsi tradicijomis, tikėjimais, nuvertindami tai, kas plaukė iš emocinio patyrimo. Todėl socialinėse švietėjų teorijose – bent iki J. J. Rousseau – vyravo racionalizmas (29, 73). Defoe Robinzonas yra tikras Šviečiamosios epochos atstovas, nes visur ir visada jis vadovaujasi protu, o ne jausmais: „aš supratau“, „aš ėmiau galvoti“, „aš įsitikinau“ ir t.t. Robinzonas Kruzas laikui bėgant tampa išmintingesnis.

Romanas taip pat atkartoja XVIII amžiaus anglų Švietimo ideologijos pradininko Johno Locke'o mintis: žmogaus sąmonė iš pradžių yra *tabula rasa* (lot. švari lenta), neturinti pasaulio vaizdo. Vaizdą, o drauge ir pažinimo pagrindą suformuoja patyrimas. Pasaulį žmogaus patiria dvejopai – išoriniams daiktams veikiant jo jutimo organus ir žmogui stebint patį save. Kai visa tai apdoroja protas, patyrimas virsta pažinimu.

Garsiausi XVIII amžiaus pradžios literatūros kūriniai dar nedrąsiai, bet jau kelia individualizmo idėją – Danielio Defoe Robinzonas Kruzas kuria pasaulį, kur vieninteliai įstatymai – jo paties valia. „Robinzono Kruzo istoriją galima suvokti kaip aiškų dviejų teiginių junginį: barbariškumas ateina, braunasi į nusistovėjusią pasaulio tvarką, bet toji tvarka turi galios procesą sustabdyti ir švelninti. Tačiau išskyla Vakarų civilizacijai būdinga problema – vienatvės jausmas ir bendruomenės troškimas. Konstruodamas savo pasaulį, Robinzonas negali įprasmingai galios ir viršenybės pojūčių – juk išspraudęs save į griežtus kultūrinius rėmus, jis negali to paties padaryti ir gamtai” (9).

Daugiau kaip trys šimtai penkiasdešimt kūrinių priklauso Defoe plunksnai. Iš šio sąrašo, kuris kaip toks galėtų būti knyga visiems gerai žinomas vienas pavadinimas – Robinzonas Kruzas. Tai netgi ne knyga ir ne personažas, o kažkas daugiau: žmogus-mitas, per amžius jis egzistuoja, perauga vis į naujas istorijas, kurios tampa legendomis. Didaktinėmis tendencijomis „Robinzonas Kruzas“ labiau priartėja prie XVIII amžiaus auklėjamojo romano žanro. Defoe vaizduoja, kaip „lengvabūdiškas jaunuolis dėl gyvenimo aplinkybių tampa rimtas, darbštus, mąstantis žmogus, sugebantis spręsti ne tik praktinius gyvenimo klausimus, bet ir platesnes žmogaus veiklos problemas. Nuo atsitiktinumo vergo iki padėties šeimininko – tokia Robinzono evoliucija. Dėl šio romano auklėjamosios reikšmės jį labai vertino Rousseau“ (23). Su ta mintimi sutinka I. Kanišauskaitė ir S. Žukas, teigdami, kad „*Defoe kūrinys – ne vien socialinis filosofinis, bet auklėjamasis romanas*“ (15, 32).

Defoe romane susitelkiama į žmogaus lavinimą bei patį žmogų, kaip individą. G. Lazdynas teigia, kad „auklėjamasis romanas neįmanomas be kelyje iš gamtos į kultūrinį polių kokybiškai kintančio žmogaus sampratos, vadinasi, pasak mokslininko, istoriškai jis galėjo pasirodyti tik po XVIII a. filosofinių atradimų. Tačiau žmogaus auklėjimo problemas, vidinių jo galių atskleidimo ar išvystymo problemas sprendė jau Defoe romane „Robinzonas Kruzas““ (18, 34).

Taip gyvenau sau gana patogiai, mano siela buvo visai nurimusi, ir aš pats visiškai atsidavęs Dievo valiai bei pasitikįs apvaizdos lėmimu. Dėl to gyvenimas man pasidarė geresnis negu net būnant tarp žmonių. Kiekvieną kartą, kai imdavau gailėtis, kad neturiu galimybės pasikalbėti, klausdavau save: argi mano pokalbiai su savo mintimis (tikiuosi, ir su pačiu sutverėju), mano maldavimai ir kreipiniai nėra geresni už maloniausią bendravimą žmonių visuomenėje? (2, 105).

Danielio Defoe teksto semantika

Robinzonui Kruzui nauja aplinka – tai galimybė, o sykiu ir likimo lemta būtinybė save pažinti, tobulinti, savyje ir aplink save atrasti kažką naują, nepatirtą, perkainoti vertybes. Paslaptina ir nepažįstama vieta, negyvenama sala, iš pradžių esanti visiškai *terra incognita*, „priverčia“ knygos herojų tapti visiškai kita asmenybe. Robinzonas atskiriamas nuo jam įprasto gyvenimo, romano meninis pasaulis sukuria kitokią, beveik išvien gamtišką veiklos terpę. Robinzonas neturi jokių

kontaktų su kitais žmonėmis, tačiau salos aplinkoje, į kurią patenka, yra galimybė (beje, tų galimybių proporcingai saloje praleistam laikui randasi vis daugiau) sukurti sąlygas, patenkinančias visų pirma pagrindinius, o vėliau ir aukštesnio rango poreikius. Defoe herojus, iš šiuolaikinių pozicijų žiūrint, psichologiškai gal ir per greitai adaptuojasi taip stipriai nuo įprastos aplinkos besiskiriančioje vietoje. Tekstas menkai paiso faktų, kad adaptacijos laikotarpis ir jo metu vykstantys procesai – tai be galo sudėtingas išbandymas. Nors prisitaikymo procesų intensyvumas ir kokybė priklauso nuo konkrečių aplinkybių, žmogaus asmeninių savybių, patirties, vis dėlto išgyvenimo bet kokia kaina instinktas būdingas daugumai atsidūrusių svetimoje, nepažįstamoje, tikėtina, priešiškoje vietoje. Robinzonui Kruzui vienatvė nėra baisi, galima teigti, net išeina į naudą, kadangi Defoe Robinzonas, kaip Švietimo epochos idėjų kūdikis, yra itin racionaliai mąstantis ir sugebąs viską paaiškinti logiškai, – jo veiksmai visuomet ypač tikslingi. Viena iš knygos idėjų ir yra ta, jog protingas žmogus, net būdamas vienas su savim, moka sau pritaikyti jį supančią aplinką, nuspalvinti ją žmogiškomis prasmėmis.

Robinzonas, patekęs į negyvenamą salą, ilgai apgailestauja, kad nuskendo jo draugai, o jis išliko gyvas. Tačiau ilgainiui paklausęs savo vidinio balso pradeda suvokti, kad ši izoliuota vieta vis tiek yra geriau nei mirtis. Buvimas čia – tiek ir pelnyta Dievo bausmė, tiek ir dovana vienu metu:

Taip, <...> tavo būklė nepavydėtina, tai tiesa, bet prašau prisiminti, kur yra kiti tavo draugai. Argi jūsų ne vienuolika susėdo į valtį? Kur yra tie dešimt? Kodėl ne jie išsigelbėjo ir ne tu žuvai? Kodėl tu buvai išskirtas? Ar geriau čia, ar ten? <...>Bet kurį blogį reikia vertinti, neužmirštant ir to gero, kuris jame glūdi, ir atsimenant dar blogesnius dalykus, kurie gali mus ištikti (2, 54).

Mes niekuomet teisingai nesuvokiame savo būklės, kol nepatenkame į dar blogesnę, ir tik tada išmokstame įvertinti tai, kuo naudojames, kai to netenkame (2, 108).

Robinzono Kruzo pažiūros ir sąvokos, požiūris į gyvenimą, net nepaprasti nuotykiškai atspindėjo esmines ano meto ypatybes. Visko turėdamas Robinzonas suprato, jog „visos pasaulio gėrybės tik tiek yra naudingos, kiek jos tenkina mūsų reikalus, ir mūsų sukurtieji turtai tik tiek mums teikia malonumo, kiek mes galime jais pasinaudoti, ne daugiau” (2, 116). Pasikeitė Robinzono požiūris ir į pinigus. Jis ėmė juos vertinti kitaip:

O nereikalingas šlamštė! <...> kokia iš tavęs nauda? Tu man esi visiškai tuščias daiktas, nevertas netgi, kad tave nuo žemės paimčiau, bet kuris štai anų peilių yra brangesnis už visą šitą krūvą. Negaliu tavęs sunaudoti, pasilik, kur esi, ir keliauk į jūros dugną kaip padaras, kurio gyvybės neverta gelbėti (2, 51).

Robinzono racionalusis protas šioje situacijoje nugali. Negyvenamoje saloje materialieji civilizacijos apimto pasaulio mainų vienetai praranda bet kokią reikšmę. Rašytojas ne kartą pabrėžia, kad iš įvairių daiktų, kuriuos Robinzonui pavyko išgelbėti iš laivo, visiškai nenaudingas jam buvo auksas – pinigai, kurie to meto visuomenėje atrodė pačia didžiausia vertybė. Personažas aiškiai sumanytas kaip paties autoriaus vidinis „aš“ – turintis tiek ir racionalaus, tiek ir neracionalaus

charakterio bruožų. Pats Defoe buvo pasiturinčio Londono pirklio sūnus, jis nuo pat jaunystės įsitraukė į prekybą. Defoe išvažinėjo beveik visą Europą, prekiaavo galanterija, vynu, audiniais, leidosi į rizikingas spekuliacijas. Žinoma, negalima teigti, kad Defoe Robinzonas saloje pasikeitė tiek, jog tapo asketu (protestantizmas, kurį išpažįsta Robinzonas bei jo autorius apskritai į asketizmą žiūri rezervuotai). Romano pabaiga vėl reabilituoja visas pirkliškas vertybes ir Robinzoną parodo veiklų ir apsukrų ne tik negyvenamoje saloje, bet ir sugrįžusį į civilizaciją.

Defoe romano herojus kaupia patyrimą, kuris leidžia jam prisitaikyti prie idealios būties formos, net jei ta ideali forma Defoe kūrinyje ir būtų gan pragmatiška – praturtėjimas. Kelio pradžioje Robinzonas palikęs tėvų namus, kupinas drąsos ir nesuvokiantis realios grėsmės, iškeliauja į platųjį pasaulį:

<...> visą laiką atkakliai dėjau si esąs kurčias visiems pasiūlymams imtis kokio nors darbo ir dažnai prikaišiodavau tėvui ir motinai už griežtą jų nusistatymą prieš tą gyvenimo būdą, į kurį mane traukia įgimti polinkiai (2, 8).

Herojus elgiasi savo nuožiūra, klauso nuotykių išsiilgusios širdies balso ir pirmosios nesėkmės netrunka ištikti – iš Robinzono atimama laisvė būti padėties šeimininku. Tokiu būdu jis priverčiamas iš pagrindų keisti save ir visą savo gyvenimo būdą. Robinzonas pats per paklydimus turi sukaupti reikiamą dvasinį turinį ir rasti tinkamą veiksmą. Tam skiriami ištisi dvidešimt aštuoneri metai negyvenamoje saloje.

Tą pačią metų dieną, kurią gimiau, – būtent rugsėjo 30 – tą, – aš stebuklingai išsigelbėjau dvidešimt šešeriais metais vėliau, kai buvau išmestas į krantą šioje saloje, taigi mano nedorasis gyvenimas ir mano vienišasis gyvenimas prasidėjo irgi tą pačią dieną (2, 104).

Tačiau fizinės ir dvasinės kelionės pabaigoje, herojus suvokia tikrąsias vertybes: „Iš tikrųjų, aš dabar galėjau pasakyti, kad mano gyvenimo pabaiga buvo geresnė negu pradžia“ (2, 208). „Štai ir papasakojau apie pirmąjį laikotarpį nuotykingo ir lemtingo savo gyvenimo, panašaus į apvaizdos šachmatų žaidimą, ir tokį įvairų, koks retai kada pasitaiko šiame pasaulyje – tasai gyvenimas prasidėjo neprotingai, bet pasibaigė daug laimingiau, negu kada nors galėjau tikėtis“ (2, 221).

Defoe romane „Robinzonas Kruzas“ galima įžvelgti ne tik dvasinio tapimo kelią, bet ir fizinės kelionės izotopiją. Kelias ir takas yra savotiški mūsų kultūros ženklai, randami visuose žmogaus pasaulėžiūrose. Viena jų – religinis pasaulio suvokimas. „Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas“ – skelbia Kristus Evangelijoje pagal Joną. Krikščionybė „kelio“ įvaizdžiui suteikė didžiulę apibendrinančią reikšmę. Dažni šie įvaizdžiai ir dailėje, literatūroje. Jie įaugę į mūsų sąmonę ir priimami nė nesusimąsčius. Kelionės jūra įvaizdis – taip pat labai prasmingas. Keliaujant ja, skirtingai nuo kelionės pramintais žemės takais, visada įmanoma būti nublokšties nežinoma ir nenumatyta kryptimi. Visoje knygoje ne kartą rastume užuominų į tai, jog Robinzonas gailisi pradėjęs savo žygius, jaučiasi kaltas

nepaklusių tėvų valiai ir tik Dievo gailestingumas net tokiam nedorėliui kaip jis leidžia sulaukti laimingų dienų. Tačiau šių laikų žmogus gali tekste išvelgti ir oponuojančią mintį. Toji mintis tokia: nors ir rizikinga bei iš pirmo žvilgsnio nedora nepaklusti tradicijai, vargu ar kas pasiekama ir be jaunatviško veržlumo, ilgesingo žvilgsnio į nepažintą pasaulį anapus horizonto linijos.

Defoe romane „Robinzonas Kruzas“ vaizduojama ne tik tėvynę, bet ir visuomenę bei socialinį ir civilizuotą gyvenimą praradusio žmogaus situacija – taip buvo lemta Apvaizdos. Optimistiški Robinzono samprotavimai įgauna savitą formą. Savo dienoraštyje, išsigelbėjęs ir vienintelis iš visos laivo įgulos likęs gyvas, Robinzonas rašo opozicijų principu – įvardija visus „už“ ir „prieš“ situacijoje, į kurią jį bloškė likimas, atlieka „gėrio“ ir „blogio“ sugretinimą, pateikia nelyginant „skolininko“ ir „kreditoriaus“ kovą.

„Už“ – kadangi vienintelis liko gyvas ir gali tęsti savo žemiškąją kelionę, iš kurios pasitraukė jo draugai. „Prieš“ – kadangi jis vienas negyvenamoje saloje, kurioje nėra jokios žmogiškos būtybės, ir jam artimo žmogaus, o svarbiausia – jo gimtojo krašto:

Aš dabar niūriai vaizdavausi savo padėtį. Audros nublokštas į negyvenamą salą, toli nuo mūsų planuoto kelio, už kelių šimtų lygų nuo laivų kelių, turėjau rimtą pagrindą manyti, kad dangus man lėmė visiškai vienišam baigti savo gyvenimą šioje liūdnoje vietovėje. <...> Esu tartum išskirtas iš visų žmonių, atskirtas nuo viso pasaulio, pasmerktas skurdui ir vargams. <...> Aš esu atsitolinęs nuo žmonijos, vienišas, išstremtas iš žmonių visuomenės (2, 59).

Tačiau nepaisant viso to, Robinzonas Kruzas teigiamai suvokia esamąją padėtį, nes išgyventi saloje, regis, galima, juolab kad ir laive likę ginklai, šaudmenys bei maisto atsargos ir buities rakandai jo gyvenimą gerokai palengvina:

Bet Dievas stebuklingai atvarė laivą taip arti kranto, kad pasiėmiau iš ten tiek naudingų daiktų, kiek man reikia pragyvenimui; jais naudodamasis galėsiu apsirūpinti viskuo iki pat gyvenimo pabaigos. <...> Esu išskirtas iš visų laivo įgulos narių ir išgelbėtas nuo mirties, ir tasai, kuris stebuklingu būdu mane išgelbėjo nuo mirties, gali mane išvaduoti ir iš šios liūdnos būklės. <...> Aš nemirštu iš bado ir nežūstu dykumoje, kurioje žmogui nėra kuo palaikyti gyvybę (2, 59).

Bet už fizinį išlikimą saloje teks nuolat grumtis, itin racionaliai planuoti artimą ir tolimesnę ateitį, pvz., kaip apsirūpinus maistu senatvėje, kai nebeliks tiek jėgų, juolab, kad lieka neaišku, ar kada nors kokia gyva siela čia užklys, ar kas nors sužinos, kad čia gyvena nelaimingas anglas iš Jorko.

Kadangi Defoe veikėjui Robinzonui Kruzui negyvenama sala tapo antraisiais namais, jis taip pat nuodugniai aprašo savo naująją buvimo vietą, pavadindamas ją „Nevilties sala“:

Galop priėjau atvirą vietovę, pastebimai besileidžiančią į vakarus. Mažas gėlo vandens šaltinis, besiveržiąs iš šlaito, tekėjo priešinga kryptimi – tiesiai į rytus. Visa apylinkė čia taip žaliavo, pavasariškai žydėjo ir kvepėjo, jog atrodė tartum gerai prižiūrimas sodas. <...> Mačiau šioje vietoje daugybę kokoso palmių, apelsinų ir citrinų medžių. <...> mane taip buvo sužavėjęs tasai slėnis, jog ten praleidau beveik visą likusią liepos mėnesio dalį (2, 81).

Galima teigti, kad Defoe knygoje išskyla du pagrindiniai herojai. Netikslinga būtų paprasčiausiai manyti, kad pirmasis – tai pats Robinzonas, o antrasis – Penktadienis. Prasmingiau būtų išskirti Robinzoną ir Salą, kurioje šis praleidžia dvidešimt aštuonerius metus. Kaip teigia Jochen Weber savo straipsnyje „Sala vaikų ir jaunimo literatūroje“, salos gali būti įvairiausios. „Kartais tai priklauso nuo istorinio konteksto. Neretai salos reikšmę ir funkciją nulemia individualus požiūris“ (32). Robinzonui Kruzui negyvenama sala ilgainiui tampa vieta, kurioje jis gali dominuoti. Nepaisant to, kad laukinė gamta negali būti pavergiamą, jos resursai gali būti tikslingai panaudoti civilizacijos reikmenų minimui sukurti. Pagrindinio herojaus paveikslas parodo, kokios neribotos galimybės slypi žmoguje, kai šis, išgyvenimo instinkto verčiamas, griebiasi darbo, atrodančio ne jo jėgoms. Ne ką menkesnis vaidmuo tenka ir moraliniam palaikymui iš aukštybių. Net galima teigti, kad vienas vertingiausių iš sudužusio laivo išgelbėtų „įrankių“ Robinzonui buvo Biblija, į kurios tekstus įsiskaitęs ir įsigilinęs, juos su savo padėtimi gretindamas veikėjas netgi pradeda gyvai tikėti Dievo buvimu, jo visa apimančia galia.

„Sala yra tai, ką joje mato, kaip ją suvokia žmogus: literatūros kūrinys – jo veikėjas, o taip pat ir autorius bei skaitytojas. Robinzonadai būdinga tremties situacija, t.y. herojus atsiduria saloje ne savo noru, jį lydi vienatvės ir atskirtumo nuo pasaulio jausmas. Vienatvė ir nauja pradžia: sala kaip kalėjimas ir išbandymų vieta“ (32).

Pasak Jochen Weber, garsiausia pasaulinės literatūros sala, be abejonės, galėtume laikyti Robinzono salą, į kurią jis patenka sudužus laivui. Robinzonadai priklauso tokie garsūs kūriniai kaip Lizos Tecner (Lisa Tetzner) „Vaikai saloje“ (1944 m.), Viljamo Goldingo (William Golding) „Musių valdovas“ (1954 m.), Skoto O' Delo „Mėlynųjų delfinų sala“ (1960 m.) ar Viljamo Steigo (William Steig) parodistinė pelių robinzonada „Abelio sala“ (1976 m.). „Visus šiuos pasakojimus sieja esminis bendrumas, suteikiantis saloms specifinę reikšmę. Sala užkariaujama ir tampa naujais namais. Sala suteikia erdvę, leidžiančią niekieno iš išorės netrukdomam kurti ar bandyti įvairias gyvenimo ir visuomenės formas, modelius“ (32).

Robinzonui Kruzui negyvenama sala – socialinės atskirties vieta. Nepaisant to, Robinzono charakteryje yra kažkas, kas leido jam išties „robinzoniškai“ negyvenamoje saloje įveikti vienatvės išbandymus ir neprarasti traukos prie žmonių, nustoti poreikio socialiai bendrauti. Robinzonas – demokratinio laikotarpio darinys, jo charakteryje atspindi darbinė žmonijos koncepcija ir patirtis, būdinga Švietimo epochos ideologijai.

Kad ir kokie varginantys buvo mano samprotavimai, sveikas protas lėtai pradėjo imti viršų, taip nugalėdamas neviltį (4, 344)(versta – K.Č.). Aš labai niūriai vaizdavaisi savo padėtį. Audros nublokštas į negyvenamą salą, toli nuo mūsų planuoto kelio, už kelių šimtų lygų nuo laivų kelių, turėjau rimtą pagrindą manyti, kad dangus man lėmė visiškai vienišam baigti savo gyvenimą liūdnoje vietovėje. Gausios ašaros tryško man iš akių, kai šitai galvojau. Kartais imdavau

ginčytis pats su savimi, kodėl apvaizda šitaip visiškai sužlugdo savo tvarinius, palieka juos visiškai nelaimingus, apleistus, nusivylusius, jog vargu ar galima būti dėkingam už tokį gyvenimą. Bet vidinis balsas visuomet sustabdydavo tas mintis ir imdavo man priekaištauti. <...> Taip, tarė šis balsas, – tavo būklė nepavydėtina, tai tiesa, bet prašau prisiminti, kur yra kiti tavo draugai. Kodėl tu buvai išskirtas? – Ir aš pažvelgiau į jūrą. – Bet kurį blogį reikia vertinti neužmirštant ir to gero, kuris jame glūdi, ir atsiminant dar blogesnius dalykus, kurie gali mus ištikti (2, 54).

Šiose romano eilutėse pastebimas esminis robinzoniškasis sielos kryptingumas ir jo mąstysenos atspirties taškai: sveikas realybės jausmas, blaivus ir tikslus aplinkybių įvertinimas, suvokimas, kad kuomet žmogus išgyvena katastrofą, jis visada išsyk privalo ieškoti išeities iš bet kokios tolimesnės situacijos ir Apvaizdos padedamas ją tikrai ras (kai pats sau padėsi, dangus – taip pat padės).

Defoe Robinzonas, atsidūręs negyvenamoje saloje, jaučia ilgesį, išgyvena dvasios sumaištį, puola į neviltį, dreba iš baimės, tačiau, kad ir kokie bebūtų Robinzono išgyvenimai, svarbiausia yra tai, jog jis nepraranda dvasinės pusiausvyros bei sugebėjimų veikliai siekti tikslo. „Robinzono Kruzo paveikslas XVIII amžiaus literatūroje yra vienas iš pirmų aiškių įrodymų, kaip vakarietiškos nuostatos nulemia žmonių mąstyseną – ryškėja „prisitaikymo prie situacijos“ principas. Visi įmanomi sprendimai vyksta sąmonės lygmenyje, siekiant naudoti sau, bet prisidengiant gražia „bendrosios naudos“ sąvoka. Akivaizdūs panašumai su Robinzono Kruzo konstruojama vos dviejų žmonių, bet jau valdovo ir valdinio, visuomene“ (9).

Pažymėtina, kad Robinzonas ne tik arba ne tiek prisitaiko (vien prisitaikydamas jis būtų tapęs laukiniu), kiek pritaiko aplinką sau, perkuria ją pagal savo civilizacijai (tuo metu, be abejo, laikytai universaliai) modelį – ne jis paklūsta gamtai, bet gamta jam.

Šviečiamojo amžiaus literatūrai būdingas idėjinis kryptingumas, filosofiskumas. Praktiniai Robinzono samprotavimai susijungia su religinėmis-filosofinėmis mintimis apie dorovingą elgesį, dieviškąją apvaizdą. Samprotavimais ieškoma gyvenimo kontrastų, tragiškų likimų, moralės ištakų paaiškinimo, jie – ne tik abstraktus mintijimas, bet ir išgyventos tiesos, duodančios pagrindą religiniams, dorovės pamokymams. Kai kurioms krikščionių bendruomenėms (ypač protestantų) būdinga religinė liudijimų (asmeninio Dievo veiklos patyrimo savo gyvenime išpasakojimo) praktika ir galima manyti, jog Defoe romanas be kita ko turi ir šios tikėjimo praktikos bruožų. Robinzonas negali išvengti pamokymų, ir tokiu būdu jo tipažas pagrindžia betarpišką veikėjo santykį su XVII amžiaus angliškąją puritoniškąją aplinką. Jis veikia kaip tikras savo šalies, laiko ir aplinkos sūnus, kuomet po patirtos nelaimės iš sudužusio laivo kartu su praktinės paskirties daiktais pasiima „sielos vaistus“ – Bibliją. Bet kurią akimirką Robinzonas, darbštusis amatininkas, gali tapti pamokslininku. Jis sugeba ne tik sveiko proto išvadų pagrindimo ieškoti Šventajame Rašte ir atvirkščiai, bet taip pat sėmingai šias

išvadas panaudoti praktinėje veikloje – Biblija tampa naudinga kaip sunkaus triūso, alinančio darbo ir visų patirtų bei toliau patiriamų negandų įprasmintoja.

Kuomet Robinzonas pamato „sielvartingoje saloje“ miežių ir ryžių stiebelius, jis paaiškina tai kaip dieviškąjį stebuklą, pakyla jo dvasia, pradedama galvoti apie apvaizdą. Tačiau religinis Dievo galybės pajautimo graudulys nė sekunde neužtemdė Robinzono sugebėjimo praktiškai mąstyti. Beveik niekas nepakito ir po to, kai paaiškėjo anaipol nestebuklinė varpų atsiradimo saloje prigimtis. Apskritai Defoe „Robinzono Kruze“ yra atskleidžiama racionali būdu plėtojama krikščionybės doktrina be mistifikacijos, be didesnio dėmesio antgamtiškiems reiškiniams ir stebuklams, į kuriuos sukonzentruoti dėmesį buvo linkusi katalikybė, o protestantizmas apdairiai nuo jų atsiribojo:

Aš ne tik pagalvojau, – rašė savo dienoraštyje Robinzonas, – kad ryžiai ir miežiai pasiūsti pačios apvaizdos, bet aš neabejojau, kad jie auga dar kur nors šioje saloje (4, 347)(versta – K.Č.).

Atviras ir svarbus, daug paaiškinantis šiuose Robinzono užrašuose jungtukas „bet“. Jis atskleidžia vidinę būseną, veikėjo minčių logiką, sąmonės veikimo struktūriškumą. Poreikis kalbėti, mąstyti biblinėmis temomis ir pamokslauti sau pačiam, vėliau – tarnui Penktadieniui, auga priklausomai nuo to, kiek stipriai yra įsitvirtinama naujojoje aplinkoje. Robinzono didaktika atmeta visa tai, kas būdinga teoriniam ir todėl naiviam tikėjimui, o jo teologija vengia „aštrių kampų“, kazusų. Robinzono pamokslai linkę į pragmatiškumą, remiasi tuo, kas paties patirta ir apmąstyta. Tai atsiskleidžia jo pokalbyje su Penktadieniu, kuomet pamokslininkas pasimeta išgirdęs visiškai teisėtas mokinio abejones kai kurių tikėjimo dogmų teiginiais. Robinzonas skuba išvengti tolimesnio pokalbio, sugalvodamas pretekstą išsisukti nuo atsakymų:

Bet, – paprieštaravo Penktadienis, – jei Dievas daug stiprus, daug galingas už velnią, tai kodėl jis jo neužmušti, kad velnias negalėti daryti daugiau blogai? Šis klausimas mane [Robinzoną – K. Č.] labai nustebino. Nors jau buvau pagyvenęs žmogus, bet dar visai jaunas teologijos mokslų tyrėjas, prastai sprendžiantis sudėtingus kazuistikos klausimus. Iš pradžių net nežinojau, ką atsakyti, todėl apsimėčiau jo neišgirdęs ir paklausiau, ką jis sakė. <...> Gerai, gerai, – tarė Penktadienis, labai susijaudinęs, – aš suprasti tu, aš, velnias, visi blogas Dievas palikti atgailauti, Dievas viską atleisti. Čia Penktadienis visai išmišė mane iš vėžių. <...> Todėl pakreipiau savo ir savo tarno pokalbį kita kryptimi, greitai atsistočiau, lyg būtų atsiradęs reikalas kažkur išeiti, pasiunčiau jį gana toli kažko atnešti ir ėmiau karštai melstis Dievui, kad jis padėtų man išmokyti išganymo šį vargšą laukinį, kad įkvėptų savo dvasia šio vargšo neišmanėlio širdį, suteiktų jam Dievo pažinimo Kristuje šviesos, atkreiptų jo akis į save. Prašiau mane pamokyti taip išaiškinti Dievo žodį, kad jo sąžinė būtų įtikinta, akys atsivertų ir jo siela būtų išganyta (2, 163).

Penktadienis – indėnas iš Hanibalų genties su Robinzonu susitikęs negyvenamoje saloje ir tapęs jo tarnu-pagalbininku: „Kai Penktadienis šiek tiek atsipeikėjo nuo išgąščio, aš pamojau jam nubėgti ir atnešti mano nušautą paukštį. <...> Kitą dieną jį pristačiau dirbti: liepiau kulti ir vėtyti miežius, pirma parodęs, kaip tą darau aš. Jis netrukus pramoko ir dirbo lygiai taip pat kaip ir aš, ypač kai patyrė, jog iš

tų grūdų bus kepama duona. Neilgai trukus Penktadienis visus šiuos darbus mokėjo ne blogiau už mane patį“ (2, 157; 158). Penktadienis romane vaizduojamas pagrindinio herojaus akimis:

Bet grįžkime prie mano draugo. Aš buvau nepaprastai juo patenkintas ir ėmiau mokyti visko, kad pasidarytų naudingas, sumanus ir galėtų man padėti. <...> Jis buvo nepaprastai gabus mokinys, labai linksmas, visada uolus ir labai džiaugdavosi, kai galėdavo suprasti, ką aš jam kalbu, ar išaiškinti man tai, ką pats nori pasakyti. Su juo [Penktadieniu – K. Č.] kalbėtis man būdavo vienas malonumas (2, 156).

Jis ištikimas, kas itin svarbu, – darbštus, bendraujantis, pasiduodantis Robinzono įtakai. Imlus gamtos vaikas, nesugadintas laukinis rodo Robinzonui nuolankumą, leisdamas pastarajam rituališkai uždėti koją sau ant galvos, taip išreikšdamas atsidavimą negyvenamos salos šeiminkui. Penktadienis prisiekia Robinzonui būti ištikimas, pasiryžęs geriau mirti nei atsiskirti nuo Robinzono:

Kam siųsti šalin Penktadienį? Imti ir užmušti Penktadienį! Nesiųsti Penktadienio šalin (2, 168). Jis priėjo prie manęs ir atsiklaupė: apkabinęs mano kelius, kalbėjo daugybę dalykų, kurių aš nesupratau, bet aiškiai mačiau, kad jis meldžia mane jo nežudyti (2, 157). Tokių palankių žodžių iš Robinzono, rodos, išgirsti neįmanoma. Nepaisant Penktadienio tarno padėties, ir ilgo Robinzono atsiskyrimo nuo žmonių, Robinzonas pripažino jį, išsakydamas tai tokiais žodžiais:

Dievas žino, kad visais metodais, kuriais mokiau šį vargšą padarą, aš parodžiau daugiau nuoširdumo negu išminties ir manau, jog visi, kurie laikysis to paties principo, prieis tą pačią išvadą (2, 163).

Man buvo malonu ne tik šnekėtis su juo: daug džiaugsmo teikė ir jis pats. Kasdien vis aiškiau pastebėdavau kuklų, neveidmainingą jo sąžiningumą ir iš tikro pamilau tą žmogų, bet ir jis savo ruožtu tikriausiai mane mylėjo labiau negu bet ką nors ligi šiol (2, 158).

Robinzonas rūpinasi naujuoju gyventoju, atneša jam rūbus, pamaitina, tačiau veiksmai labai primena žvėries jaukinimą: „Šitaip pavalgydinęs savo laukinį virta mėsa ir sultinio, nusprendžiau kitą dieną pavaišinti jį gabalu keptos ožkienos“ (2, 158). „Dabar ėmiau galvoti, kad turėdamas maitinti dvi burnas, privalau paruošti daugiau žemės pasėliams ir sėti daugiau javų negu iki šiol, todėl atrėžiau didesnę sklypą žemės ir pradėjau tvirtai tvorą taip pat kaip ir anksčiau“ (2, 158).

Penktadienis atsidėkoja Robinzonui savo emocine šiluma, taip kompensuodamas Robinzono asmenybės racionalų ir viską apskaičiuojantį šaltą protą, santūrumą.

Tačiau protas ne visad pajėgia suvokti Dievo slėpinį. Penktadienis atvirai klausia Robinzono apie Dievą ir velnią, ir į šį minėtąjį klausimą Robinzonas tiesaus atsakymo neturi ir negali turėti. Robinzono žinios apie abstraktoką krikščionybę, palyginus su Penktadienio žiniomis apie jo garbinamą konkretų Dievą Benamukį, menkos.

Robinzonas Kruzas tekste atsiskleidžia kaip XVIII amžiaus Anglijos Švietimo epochos atstovas, tuo tarpu Penktadienis gali reprezentuoti daugelį tautų: Amerikos, Afrikos, Azijos čiabuvių, kurie vėliau bus engiami Europos Imperializmo. Galima išvelgti negatyvių reiškinių užuomazgų jau

tuose epizoduose, kai Robinzonas moko Penktadienį vadinti jį „šeimininku“, o knygoje sukuriamas laukinio, kuris iki susidūrimo su civilizuotu žmogumi beveik nesinaudoja protu, paveikslas. Jis kaip ir salos gamta yra nelyginant neapdorota žaliava. Laukiniams nežinoma žemdirbystė, maisto apdorojimas ir t.t. Todėl Penktadienį galima laikyti ilgalaikiu rasistinės skriaudos simboliu. Teigiama, kad Defoe, romane „Robinzonas Kruzas“ vienas pirmųjų parodė, kad visuomenė nėra vienybė, joje gausu skirtingų asmenų grupių, gyvenančių vienoje šalyje, tačiau turinčių tautinę, rasinę, religinę, socialinę ir kitokią santvarką. Rasizmo įsitikinimų sistemoje esama teiginių, kad „viena rasė yra aukštesnė kitos rasės atžvilgiu ir kad aukštesnioji rasė turi teisę valdyti žemesniąją. Moksliniu požiūriu terminas rasizmas yra motyvuojantis pagrindas socialinei diskriminacijai rasinei segregacijai ir smurtui, įskaitant genocidą“ (21). Defoe romane nei smurto nei genocido nėra – nuo to išgelbėja Robinzono racionalus situacijos vertinimas (Robinzonas suvokia, kad kanibalų išžudyti neturi teisės, nes jie gali mąstyti visai kitaip), tačiau pagrindinio herojaus veiksmuose galima išvelgti tam tikrą Penktadienio išnaudojimą, vertybių primetimą.

Nepaisant to, kad romane pasakojami Robinzono Kruzo nuotyčiai ir tik jis be abejonės yra pagrindinis herojus, Penktadienis – tai viena iš romano svarbesniųjų figūrų. Robinzonas ir Penktadienis nuolatos būna vienoje plotmėje bei savotiškai konkuruoja. Ši mintis gali būti pagrįsta scena, kuomet Penktadienis taip nuoširdžiai džiaugiasi pamatęs savo tėvą, kad Robinzonas, retai kada susimąstydamas apie savo šeimą, paliktą tėvą ir motiną, jų primygtinus prašymus likti gimtuosiuose namuose moraliai atrodo menkesnis. Čia pastebimas ryškus skirtumas – ne tik charakterių, bet ir civilizaciniai skirtumai. Penktadienio gyvybingumas kontrastuoja su Robinzono Kruzo santūrumu.

Pasak Marijos Dautartaitės, kai „Defoe geraširdiškai kultūringajam salos viešpačiui atsiunčia Penktadienį, išryškėja, kokios moralinės nuostatos taikomos kartu su racionalaus valdymo modeliu. Dabar, kai savo barbariškumo apraiškas Robinzonas jau apmaldė, o salą „sukonstravo“ prisiimdamas Dievo vaidmenį, jam belieka barbariškumą išvyti iš aplinkos ir toliau konstruoti ne ką kitą, o civilizuotą visuomenę – t.y., tai, ką jis galėtų valdyti“ (9).

Apvaldžius laukinę gamtą Robinzonui tenka tapti ir ant žemesnės civilizacijos pakopos esančio žmogaus viešpačiu.

Verta pamąstyti, ar Defoe romanas negalėtų būti siejamas su tuomet labai paplitusia pasakojimo forma – dvasine autobiografija (tariamai liudijimu), „kuri buvo rašoma pagal biblinės sūnaus palaidūno istorijos gyvenimo modelį“ (31, 137). Žanro kanonai taip lėmė, jog iš pradžių pasakotojas turėjo parodyti nuopuolį, šiuo atveju, nepaklusnumą tėvams ir artimiesiems, po to pavaizduoti dėl šio nuopuolio ištinkančias negandas bei nesėkmes, pagaliau – atsivertimą (31, 137).

„Dvasinės autobiografijos – tai didaktinės literatūros žanras, kuriame puritonišką moralę stengiamasi suderinti su praktine moralaus, religija besivadovaujančio gyvenimo nauda. „Robinzon Kruze“ taip pat pasireiškia šios puritoniškos tendencijos, tačiau Defoe romanas nėra vien tik didaktinė alegorija, kurios tikslas parodyti nepaklusnumo pasekmes ir atgailą“ (31, 137).

Pasak anglų kritiko W. Alleno, „rašydamas „Kruzą“ Defoe, aišku, sąmoningai nerašė romano; jis rašė netikrą autobiografiją (*a spoof-autobiography*), kurią jos skaitytojai priėmė kaip tikrą“ (33, 38). Šioje vietoje galima išvelgti Švietimo amžiaus literatūros polinkį sąmoningai apgaulinėti. Apgaulinėjama čia ypatingu tikslu – siekiant išgauti kuo stipresnį tikroviškumo įspūdį, o kad skaitytojas anaipol nesijaustų apgaulinėjamas, dargi pataikaujama „tikroviškumo“ elementui. Iš šiandienos pozicijų žiūrėdami be abejo rastume neatitikimų tikrų gamtinių faktų, psichologinio adekvatumo ir kt. plotmėse, tačiau svarbu yra tai, kad skaitytojas šią išgalvotą istoriją perskaitė kaip tikrą. Tai, kas juos patraukė, matyt, ne kita ko buvo ir išbaigtas vieno žmogaus gyvenimo modelis, į kurį kaip atskaitos tašką skaitytojas projektuoja ir kuriuo matuoja, sveria, vertina savo paties gyvenimą. Dėl to ir išgalvota istorija šiandien vadinam romanu (17, 86). Pavaizduotas ilgas žmogaus gyvenimo tarpsnis, kuriuo veikėjas pasikeičia kokybiškai, skaitytojų akyse tampa kitokiu, yra labai universalus ir produktyvus modelis.

Pati Švietimo epochos kūrinių pasakojimo forma, ją lyginant su ankstesnių epochų literatūra, yra pasidariusi kita – pabrėžtinai paprasta, neįmantri ir daugeliui suprantama, sudaranti tikro, viską savo paties kailiu patyrusio naratoriaus pasakojimo įspūdį. Herojų nuotykius autorius betarpiškai susiejo su tais laikais žinotais faktais.

Tikroviškumo bei pasakojimo autentiškumo iliuziją padeda kurti ir tikslus bei dalykiškas vietos, laiko, įvykių, daiktų aprašymas, geležinė kūrinyje vyraujanti logika tiek veikėjo tipo (jis visada yra veikiantis tiksliai ir adekvačiai situacijai) tiek įvykių sekos plotmėse. Skaitytojas tiksliai žino, kada Robinzonas gimė, kada jis pirmą kartą įsėdo į laivą, kada išplaukė į Braziliją, patyrė laivo sudužimą, kada pateko į negyvenamą salą ir t.t. Kad neprarastų laiko nuovokos, Robinzonas pasidaro kalendorių, kuriame pažymi kiekvieną dieną, todėl ir vėliau gali tiksliai nurodyti, kada kas įvyko, kiek laiko jis jau gyvena saloje. Laiko matavimas, chronologizuota sąmonė, įvairių civilizacijos reikmenų gamyba – viskas nurodo į intensyvios protinės veiklos sąlygotą veikimą. Robinzonas ne visada pasielgia vien logiškai, t.y. ne visada tinkamai įvertina padėtį (epizodas su per toli nuo vandens išsiskobtu luotu), tačiau kūrinys gerai parodo, kaip veikia tyrinėjantis, ženklinantis, apskaičiuojantis, planuojantis žmogaus protas. Pagrindinis veikėjas kruopščiai ir nuosekliai aprašo salos padėtį, klimatą, augmeniją ir gyvūniją, tiksliai nurodo, kaip ir kiek laiko darė vieną ar kitą daiktą (kėdę, stalą, luotą), statė būstą, žiedė puodus, kepė duoną ir t.t. Aprašinėjant tokiu būdu skaitytojui suteikiamas tiesiogiai perduodamos

patirties įspūdis. Laikotarpis, kuriuo Defoe knygos herojus Robinzonas gyveno saloje, buvo svarbus anglų istorijos periodas – buržuazinės revoliucijos, respublikos susikūrimo ir feodalinės restauracijos epocha. Kiekviena romane nurodyta data rašytojo aplinkoje buvo kupina aštriusių politinių susidūrimų ir konfrontacijų, galbūt autorius su visa likusia visuomenės dalimi irgi išgyveno dėl šalies ateities. Tuo tarpu Robinzono gyvenime, interesų rate, apmąstymuose beveik visiškai neatsispindėjo politiniai to laikotarpio įvykiai. Iš šio fakto galima daryti prielaidą, jog susidarė naujas XVIII amžiaus anglų šviečiamosios literatūros buržuazinio herojaus tipas – privataus žmogus su uždaru, atsiskyrėlišku savo gyvenimu. Buržuazijai vis netenkant revoliucinio plačiųjų demokratinių sluoksnių atstovo vaidmens pamažu smulkėjo ir buržuazinės literatūros herojus (28, 262). Kita vertus, pats civilizuotos pasaulio dalies ir negyvenamos salos gyventojų realijų kontrastas yra aktyvi politikos ir visuomeninio gyvenimo kritika. Robinzono istorija, kiekviena proga nevengianti parodyti, kokios teisingos bei visuotinės yra paprastos krikščioniškos ir bendražmogiškos tiesos, o kiek beprasmiškai yra religiniai, politiniai ir kt. nesutarimai, neleidžia šios knygos laikyti visiškai apolitiška.

Kaip jau sakytą, savo herojaus nuotykius Defoe pateikia kaip tikrą istoriją ir stengiasi visoje istorijoje išlaikyti įtikimumą. Tam tikslui pasitarnauja pasakojimo pirmuoju asmeniu forma, kuri buvo būdinga memuarams. Memuarai pajvairinami, o įvykiams suteikiama dar daugiau autentiškumo, įvesti dienoraščio fragmentai. Pasak Robinzono, jis rašęs dienoraštį tol, kol užtekę iš laivo atsigabento rašalo.

Dienoraščiui būdingas periodiškumas, įrašų reguliarumas, ryšys su dabartinėmis nuotakomis, spontaniškumas. Tekstas literatūriškai neapdorotas, nefiksuotas adresatas, pasižymi intymumu ir atvirumu. Kaip teigia Rimantas Glinskis: „Pasakojimas dienoraščiuose primena vienas nuo kito atitrauktus naratyvinius epizodus, bet ne nuoseklų pasakojimą, su kuriuo susiduriama istorijose ar romanuose. Dienoraštyje nėra atstumo, kurio reikia istorijai ar rišliam pasakojimui sukurti. Dienoraščio pasakojimas – tai tik trumpos istorijos, fragmentai, akcentai“ (13, 18). Defoe romane „Robinzonas Kruzas“ dienoraštis įgyja kiek kitokį pavidalą. Nepaisant to, kad pagrindinio herojaus mintys fragmentuotos, ilgainiui jos virsta nuosekliu tekstu. Bendra tendencija, kuri pastebima skaitant Robinzono dienoraštį, – tai autentiškas santykis su pasauliu, dažnu atveju neutrali kasdienybės momentų fiksacija, peraugantį į vientisą pasakojimą:

1659 m. rugsėjo 30 d. – <...> Atėjus nakčiai, įsirangiau į medį, bijodamas plėšriųjų žvėrių; kietai miegojau, nors visą naktį lijo. Spalio 1 d. – Iš ryto labai nustebau, pamatęs, kad jūros potvynis nukėlė laivą nuo seklumos ir prinešė jį daug arčiau kranto. Gruodžio 24 d. – Pylė lietus visą naktį ir visą dieną. Negalėjau išeiti į lauką. Gruodžio 25 d. – Lijo visą dieną. Gruodžio 26 d. – Nustojo liję, žemė pasidarė daug vėsesnė negu anksčiau, oras malonesnis (2, 61).

Nors įprasta dienoraštyje išsakyti slapčiausius jausmus ir išgyvenimus, tačiau to nerasime Robinzono dienoraštyje pirmiausia galbūt todėl, kad išgyvenimai ir jausmai buvo dar pernelyg

sudėtingas objektas XVIII a. literatūrai. Vyrauja lakoniškas gamtos ir savo veiklos nusakymas keliais sakiniiais. Dienoraštyje pagrindinis herojus fiksuoja jo kasdienai svarbius dalykus, nors skaitant jie tikrai neatrodo itin reikšmingi:

Lapkričio 1 d. – Prie pat uolos pasistačiau palapinę, kiek galėdamas išplėčiau ją, įkalčiau joje baslius savo hamakui pakabinti ir pirmą kartą nakvojau ten. Lapkričio 2 d. – Surinkau visas dėžes, lentas ir rąstgalius, iš kurių buvau pasidaręs plaustus, ir iš jų sukroviau tvorą aplink savo būstą, aikštelėje, kurią buvau nužiūrėjęs savo tvirtovei (2, 62).

Kaip teigia R. Glinskis, „Dienoraštį galima palyginti su finansinės apskaitos knyga – šis bendrumas išsilaiškė per visą dienoraščio istoriją. Dienoraščio rašymas tampa taupaus miestietiško gyvenimo iliustracija, ir dienoraščio autorius kaip koks bankininkas „stropiai išsaugoja visus savo gyvenimo įvykius, neprarasdamas nei vienos minties, nei vienos frazės“, nes viskas, kas sukaupia dienoraštyje, „virsta kapitalu“ ir kada nors gali būti panaudota“ (13, 17). Defoe, pasak Brajano Ficdžeraldo, „priklausė prekybininkų kartai“. Defoe buvo ne šalia savo aprašomų reiškinių, jis jiems priklausė. Anglų rašytojo herojai (Robinzonas Kruzas) yra realiausios pasaulio būtybės. „Amatininkai, plantatoriai ir pirkliai, kareiviai ir skarmaliai – visi jie sunkiai dirbanti taupi padermė, nepripažįstanti gaudžių sentimentų. Kiekvienas vyras ir kiekviena moteris atvirai siekia karjeros, nori praturtėti, kaip ir pats Defoe“ (11, 9). Taupumas ir racionalus resursų panaudojimas negyvenamoje saloje tampa dar akivaizdesnis nei civilizuotoje aplinkoje – tai tiesiog fizinio išgyvenimo sąlyga. Dienoraštis sykiu su pačiu rašymo veiklos faktu kaip ir minėtasis laiko skaičiavimas, Biblijos skaitymas, aplinkos pritaikymas ne vien būtiniausioms, bet vėliau ir estetiškai gražesnio gyvenimo reikmėms, yra dar ir saitas su civilizacija, kuri Robinzono Kruzo meniniame pasaulyje yra tolygi žmogiškumui.

Kad ir kokios būtų priežastys, kuriomis vadovaujasi Robinzonas rašydamas dienoraštį, jis išankstinėms nuostatomis nepaklūsta. Dienoraščio autorius nevaržomai rašo tai, ką nori, ir tokia tvarka, kokia nori. Tai dažniausiai esti savita realių įvykių verbalinė fotografija, kuri nėra visiškai savitikslė. Dienoraščio turinys, fiksuodamas nereikšmingus kasdienos įvykius chronologine seka tiesiogiai perteikia vienišo žmogaus patyrimą negyvenamoje saloje, jo įvykių horizontą, minimalų, tačiau tikslios informacijos kiekį. Čia grožinio kūrinio autoriaus „aš“ jau nėra identiškas dienoraščio autoriaus „aš“. Dienoraštyje dar beveik nėra autorefleksijos ir memuariškumo – literatūriškai apdorotų reminiscencijų. Tai įvykis čia ir dabar, kuris, jei nebūtų užfiksuotas, būtų suvis prarastas, nes jau po mėnesio tikrai neatsimintume, kuria dieną lijo, o kurią buvo saulėta.

„Defoe pasakojimas pirmuoju asmeniu skiriasi nuo XX amžiaus romanų, kuriuose pasakotojas dažniausiai apsiriboja vien tuo, ką pats patiria ir mato. Savo herojui Robinzonui autorius neretai suteikia visažinio pasakotojo poziciją, todėl jis gali aprašyti ir tuos įvykius, kurių dalyvis ir liudininkas nebuvo. Tada į pagalbą jam ateina rašytojas“ (31, 138).

Kalbant apie tikroviškumo reiškinį, reikėtų paminėti ir tai, kad nors „Robinzonas Kruzas“ gimė Defoe fantazijos dėka, tačiau pagrindinis šios knygos herojus turi savo prototipą realybėje. XVIII amžiaus pradžioje anglų admirolas Viljamas Dampjeras plaukiojo Ramiajame vandenyne, versdamasis piratavimu. Šis „verklas“ admirolui nelabai sekėsi, todėl įgula pradėjo maištauti, o kai kurie jos nariai bėgo iš laivo. Laivo šturmanas Aleksandras Selkirkas savo noru išsilaipino negyvenamoje saloje, tikėdamasis, kad netrukus į ją užsuks koks nors kitas „laimės džentelmenų“ laivas. Tačiau šios džiugios akimirkos jam teko laukti daugiau kaip ketverius metus, kol visai atsitiktinai į Mas a Tieros salą apsirūpinti gėlu vandeniu atplaukė kapitono Vudzo Rodžerso laivas. Įdomiausia, kad šiame laive tarnavo ir būsimasis žymus anglų jūrininkas bei keliautojas Džeimsas Kukas. Tik po kelerių metų kapitonas Rodžersas ir Kukas kiekvienas atskirai paskelbė savo kelionių užrašus, kuriuose mini ir Aleksandro Selkirko istoriją: „Kelionė aplink pasaulį nuo 1708 iki 1711 m.“ (Vudas Rodžersas).

Taigi Defoe savo knygoje „Robinzonas Kruzas“ rėmėsi gerai žinomu faktu, kuris 1713 buvo išspausdintas anglų žurnalisto Stillo (Richard Still). Pastarojo apybraiža, pagarsinusi jūrininko nuotyki, vadinosi „Aleksandro Selkirko istorija“ (46).

Tačiau Defoe, rašydamas knygą, pakeitė herojaus vardą, „perkėlė“ negyvenamą salą į Atlanto vandenyną, septynis kartus prailgino jūreivio gyvenimą vienetvėje. Defoe net nenutuokė, kad iš visų jo parašytų kūrinių vienintelis „Robinzonas Kruzas“ įgis pasaulinę šlovę ir sulauks neįtikėtinos gausybės epigonų. Vien tik iki XIX a. pabaigos pasirodė ne mažiau kaip septyni šimtai leidimų, vertimų ir sekimų, o „Robinzono Kruzo“ autorius tapo naujo literatūros žanro, kurią pamėgo įvairaus amžiaus skaitytojai, pradininku (6).

Kaip teigia Peter'is Dinzlbacher'is, „visais laikais būta literatūros kūrinių, kuriuose nuotykių forma vaizduojamas susitikimas su svetimu pasauliu. Danieliaus Defoe „Robinzonas Kruzas“ nebuvo pirmasis kūrinys pasinaudojęs šiais motyvais (plg. H. Neville'io „The Isles of Pinie (1668 m.), J. Ch. V. Grimmelshauseno romano „Simplicissimus VI“ knyga (1670m.))“ (10, 388).

Vis tik, „Robinzono Kruzo“ originalumas tas, jog idėjinis ir meninis romano branduolys yra itin įtikinamai suregztas pasakojimas apie Robinzono gyvenimą saloje. Kaip tik ši romano dalis bei ypatybė nulėmė stulbinantį Danieliaus Defoe kūrinio pasisekimą ir nenusakomą jo populiarumą tarp skaitytojų. Romanas apie Robinzoną, kaip kūrinys, garbinantis žmogaus protą ir jo darbą, pateko į pasaulinės klasikinės literatūros lobyną.

Danielio Defoe romano „Robinzonas Kruzas“ modifikacijos Rusijoje

Daugiau nei du šimtmečius Defoe romaną apie Robinzoną Kruzą gaubia nevystančios literatūrinės garbės aureolė. Šis romanas įsitvirtino tarp skaitomiausių vaikų ir suaugusiųjų knygų.

Levas Tolstojus (rašytojas, filosofas) ir Kornėjus Čiukovskis (poetas, publicistas, vertėjas) supažindino rusų skaitytojus su Danielio Defoe romanu „Robinzonas Kruzas“. Tiesa, šių autorių adaptuoti kūriniai pasirodė skirtingais laikotarpiais (Tolstojus savąjį adaptuotą tekstą pateikė XIX amžiuje, o Čiukovskis – XX amžiuje). Abu vertėjai rėmėsi autentišku Defoe romanu, sutapo tik pavadinimai, o patys tekstai turi tam tikrų skirtumų.

Daug dalykų, romaną siejusių su idėjiniu epochos sąjūdžiu, per laiką prarado savo aktualumą ir dabar tėra įdomūs vien istoriniu ir literatūriniu požiūriu. Tačiau romanas išlaikė šimtmečių bandymą. Pagrindinė, pati svarbiausia jo idėja, aiškiai išdėstyta knygos tekste, suteikusi romanui apie Robinzoną Kruzą bendrą pažangų humanistinį pobūdį gali būti formuluojama taip: žmogaus ir visos žmonijos istorijos pagrindas yra darbas. Ši idėja artima ir Tolstojui.

Levo Tolstojaus „Robinzonas“ (1862 m.): teksto modifikavimas

Levo Tolstojaus fenomenas – dėsninga XIX amžiaus epochos apraiška. XIX amžiuje pasaulietinė rusų šviesuomenė meną suvokė kaip šviesos ir tiesos šauklį. To meto literatūra siekė perimti religijos funkcijas – meninis tekstas atliko ir pamokslo funkciją. Rašytojo pamokslininko vaidmuo, kuris dažnai priskiriamas ir Tolstojui, atspindėjo būdingą XIX amžiaus ypatybę – ir racionalizmo, ir religijos apraišką. Apie tokį dviejų požiūrių, dviejų gyvenimo filosofijų konfliktą rašė Tolstojaus biografas, publicistas, visuomenės veikėjas Pavelas Biriukovas (Павел Иванович Бирюков (1860 – 1931)), tvirtindamas, kad „krizė prasidėjo jo [Tolstojaus – K. Č.] sąmoningo gyvenimo pradžioje“. Tolstojus, išpažindamas ir įtvirtindamas etinio individualizmo principus, buvo vienas tų, kurie nužymėjo visos XIX amžiaus pabaigos, XX amžiaus pradžios rusų dvasinio atgimimo epochos („naujosios religinės sąmonės“) kelią (30).

Rašytojo vidinio ir realaus gyvenimo krizės (caro paskelbtas baudžios panaikinimo manifestas, revoliucinė kova, valstiečių išnaudojimas ir kt.) – tai priešprieša tarp gyvenimo reiškinių ir žmogaus vidinių įsitikinimų, atsirandanti kaip neperžengiama praraja tarp to, kas yra realiame pasaulyje, ir to, kaip turėtų būti pagal rašytojo logiką. Dažniausiai tokios dvasinės krizės buvo susijusios su socialine Rusijos žmonių padėtimi – skurdu viename visuomenės poliuje ir turtu bei prabanga kitame. Tolstojus be jokių kompromisų kėlė aštrius tokios nelygybės klausimus, neužmiršo nei savęs, nei kitų (kalbėjo apie visuomenės politines ir moralines struktūras). Neigiamai veikiantys

visuomenę reiškianiai (klasinės visuomenės antihumaniškumas), rašytojo vertinimu, Rusijoje buvo taip stipriai įsigalėję, kad jam teko smarkiai kritikuoti net religijos pagrindus bei valstybines institucijas. Galiausiai buvo suformuota gyvenimiška pozicija – neigiamas požiūris į mokslą, meną, teisinę sistemą, vedybas, apskritai civilizaciją. Rašytojas klausė savęs ir kitų trečiojo luomo atstovų, kritikų, skaitytojų, – kokia yra žmogaus gyvenimo žemėje ir jo tikėjimo prasmė, jei yra tokie socialinės nelygybės reiškianiai, kurie ilgai nesikeičia?

Rašytojas po ilgų filosofinių apmąstymų padarė išvadas ir pateikė tokį siūlymą: religinės moralės pagrindu susivieniję viso pasaulio žmonės turi pasidaryti broliais. Tokias aspektais jis tyrinėjo Šventąjį Raštą ir parašė ne vieną straipsnį: „*Kuo aš tikiu*“ (1884 m.), „*Dievo Karalystė mumyse*“ (1893 m.) ir kt. Tolstojus kvietė visuomenę nedelsiant imtis vykdyti Dievo įsakymus. Iš jo mokslo pamažu išsivystė „nesipriešinimo prievarta blogiui“ idėja. Rašytojas manė, kad tik šia idėja pagrįsti kūriniai leis žmogui pajusti savo vertę, išsiugdyti atgailos ir gėrio pradus. Šitaip rašytojas paneigė bažnytines praktines tikėjimo tiesas, pripildė jas naujo, žmonėms suprantamo ir artimo turinio. Jis griežtai, be jokių nuolaidų kritikavo bažnyčią už tai, kad čia kaupiami turtai, kad bažnyčia pamažu suartėja ir suauga su valstybe. Tai reiškė, kad rašytojas stėjo prieš bažnyčios viešai skelbiamas idėjas, kad jis atsisakė bažnyčios vykdomų praktinių darbų ir bendrosios jos ideologijos. Bažnyčia rašytojui neliko skolinga: 1901 m. bažnytinis sinodas Tolstojų atskyrė nuo bažnyčios.

Tolstojų namuose fizinėmis bausmėmis vaikų niekas nebaudė – buvo stengiamasi įdiegti norą būti geriems. Vaikai buvo mokomi gerbti tarnus, klausyti jų.

„Būsimasis rašytojas anksti netekęs tėvų, stojo akis į akį su painia tikrove, pats išbandė asmenybės formavimosi, jos ugdyimo būdus. Jaunystėje susidarė „gyvenimo taisyklės“, nuolatos tobulino jas. Stengdamasis nepraleisti nė akimirkos veltui, kiekvienai valandai planavo darbus, vakare pažymėdavo, ką įvykdė ir kodėl neįvykdė“ (27, 752). Pati darbo idėja yra aktuali ir artima Tolstojaus asmenybei. Šia idėja rašytojas vadovaujasi ir 1862 metais perpasakotame Defoe kūrinyje „Robinzonas“. 1859 m. Jasnaja Polianoje rašytojas valstiečių vaikams atidarė kaimo mokyklą ir padėjo sutvarkyti dar apie dvidešimt kitų apylinkėse esančių mokyklų. Savąsias vaikų mokymo idėjas jis išdėstė straipsniuose, kurių pagrindą sudarė besimokančio vaiko laisvė ir visiškas prievartos atsisakymas. Sumanymus rašytojas grindė teorija, o praktiškai juos įgyvendino mokydamas vaikus savo ir aplinkinėse mokyklose. 1862 metais leido pedagoginį žurnalą „Jasnaja Poliana“. Būtent čia ir spausdinamas adaptuotas „Robinzonas“ (1862 m.). Tolstojaus Robinzonas Kruzas negyvenamoje saloje viską daro pats savo rankomis. Taip parodoma darbo, darbštumo svarba. Galima teigti, kad rusų rašytojas, plačiai vaizduodamas Robinzono darbinę veiklą, mažiau dėmesio skiria mentalinei. Protinis

darbas tampa ne toks reikšmingas. Defoe, aprašydamas pagrindinio herojaus veiklą, pastarosios nepalieka neapmąstęs.

Kiekvienas į Robinzono rankas patekęs daiktas primena nesibaigiančią žmogaus proto veiklą ir padeda kovoti su gamta. Robinzono darbas yra ne tik praktinis, pritaikomas gyvenimo situacijose, bet ir kūrybinis. Tas kūrybiškumas teikia nepaprasto žavumo ir poezijos smulkiam atliekamo darbo aprašymui. Defoe ir Tolstojaus Robinzonas pradeda statyti būstą, ir abu rašytojai detalčiai pasakoja, su kokiais sunkumais tenka susidurti jų herojui ir kokią išeitį jis randa. Pirmąjį išbandymą Robinzonas patiria, kai uoloje reikia rausti urvą, bet jis neturi kastuvo, todėl yra priverstas ieškoti išeities. Po ilgokai trukusių paieškų miške suradęs nepaprastai kietą medį, pradeda gaminti kastuvą. Kita užduotis – Robinzonui reikia pritaisyti prie tekėlo ratą su diržu, kad būtų galima galėsti kirvius. Pastarąjį, tarytum visiškai prozišką epizodą, rašytojai sukuria kaip nepaprastai patrauklų, nes pagrindinis jo veikėjas yra žmogus, apimtas kūrybinės iniciatyvos. „Ir dėl to aš sukau galvą, – sako Robinzonas, – ne mažiau, kaip valstybės vyras, svarstąs kurią nors svarbią politinę problemą, ar teisėjas, sprendžiantis žmogaus gyvybės ar mirties klausimą“ (2, 50)

Pasakodami apie tai, kaip Robinzonas ėmė sėti miežius ir ryžius, kaip jis išmoko pinti krepšius, kaip jis pats ėmė gaminti molinius indus, rašytojai išaukština fizinį ir kūrybinį darbą. Jie parodo, kad dirbant ir nepasiduodant apatijai, bet kokioje situacijoje galima išlikti žmogumi. Darbas – kūrybos procesas, kuris Robinzonui padeda atitrūkti nuo realybės ir negalvoti apie vienatvę. Jis darbe „įkalina“ ir nuramina savo jausmus: „Dirbau, kiek tik leido mano jėgos ir laikas...“ (2, 52).

Rašytojai (Defoe, Tolstojus), kurdami herojaus paveikslą, akcentuoja jo drąsą, pasitikėjimą savimi, gebėjimą prisitaikyti prie iškylančių aplinkybių. „„Robinzono „kibimas“ į gyvenimą yra viena pačių svarbiausių jo būdo ypatybių. Autorius tvirtai įsitikinęs, kad jo herojus niekur nepražus“ (28, 266). Analizuojant originalo tekstą ir adaptuotą kūrinį, pastebėtas svarbus pasakojimų skirtumas: Defoe suteikia galimybę pasinaudoti likusiais laive daiktais, o Tolstojus iš pagrindinio herojaus tokią galimybę atima.

Manau, kad niekas niekada nebuvo susiradęs tokio didžiulio įvairių daiktų sandėlio, kokį turėjau aš. Bet man vis dar buvo maža: kol laivas tebestovėjo sveikas toje pat vietoje, maniau, kad reikia paimti iš jo viską, kas tik įmanoma. Todėl kiekvieną dieną atoslūgio metu plaukdavau tenai ir vis atsigabendavau tai ši, tai tą (2, 50).

Adaptuodamas kūrinį, Tolstojus pakeičia Robinzono buvimo negyvenamoje saloje sąlygas: laivas nuskendo ir nusinešė paskutinę viltį išgyventi. Vis dėlto rašytojas kuria paveikslą tokio naujojo Robinzono, kuris yra toks pat veiklus, sugebantis įrodyti, kad ir be reikalingų laive paliktų daiktų būtis įmanoma:

Потру Робинзон стал думать, как бы ему избу себе построить, но у него ни топора не было, ни пилы. Думал, думал, смотрит – растут деревья молоденькие, на иву нашу схожие. Он обрадовался и говорит: „Накопаю я руками этих деревьев и сделаю себе изгородь, и мне будет заметно, что я тут живу“.

Išaušus rytui, Robinzonas ėmė galvoti, kaip gi pasistatyti būstą, bet jis neturėjo nei kirvio, nei pjūklo. Mąstė, mąstė ir žiūri – auga jaunučiai medeliai, į mūsų ievą panašūs. Jis apsidžiaugė ir tarė: „Išsikasiu aš rankomis šiuos medžius ir pasistatysiu aptvarą, ir bus žymė, kad aš čia gyvenu“ (4, 350) (versta K. Č.).

Dėl rašytojų sukurtų skirtingų sąlygų ir toliau veiksmas vystosi nevienodai: Defoe Robinzonas Kruzas statosi būstą daug greičiau, o Tolstojaus Robinzonas, neturėdamas įrankių, yra priverstas visas vėlesnes naktis praleisti medyje, taip, kaip tai darė vos patekęs į negyvenamą salą.

Džiuljeta Maskuliūnienė straipsnyje „M. Valančiaus prozos veikėjai ir 'Palanginė jūra', kalbėdama apie vieną iš nagrinėjamo teksto epizodų, iškelia triados *Dievas–Jūra–Žmogus* idėją, kurią galima pritaikyti analizuojant Defoe romaną „Robinzonas Kruzas“ ir Tolstojaus perdirbinį „Robinzonas“ (5, 22).

Defoe romane iškyla triada *Dievas–Negyvenama Sala–Žmogus*, o Tolstojaus „Robinzone“ *Darbas–Negyvenama Sala–Žmogus*. Tolstojus kūrinyje neatsiriboja nuo Dievo, tačiau darbas jam yra svarbesnis. „Naujasis“ Robinzonas meldžiasi Dievui tik prašydamas suteikti jėgų dirbti, susirasti maisto, kitaip tariant, tik tam, kad būtų patenkinti pagrindinio herojaus fiziniai poreikiai, tačiau neprašo padėti suprasti dvasinį pasaulį:

<...> ручеек бежит с чистой водой, он напился и помолился Богу, что не умер с голоду. – Чего ты, Пятница, плачешь? – Как же мне не плакать? На чем я теперь поеду к своему отцу? – Стыдно, Пятница, плакать. Богу так угодно было, будем живы-здоровы, другую лодку сделаем (4, 350).

<...> teka švaraus vandens upelis, jis [Robinzonas – K. Č.] atsigėrė ir pasimeldė Dievui, kad nenumirė iš bado. „Penktadieni, kodėl verki? – Kaip gi man neverkti? Kuo aš dabar grįšiu pas tėvą? – Gėda, Penktadieni, verkti. Tokia Dievo valia, jei būsim gyvi ir sveiki, pasidarysim naują valtį (versta K. Č.).

Sala – tai tylą ir triukšmas, ramybė ir nerimas, individualybė ir priklausomybė. Kai Robinzonas Kruzas pirmą kartą susiduria su sala, jis puikiai suvokia, kad ji yra jo išsigelbėjimas: „Atsidūręs sveikas krante, pakėliau akis į dangų ir dėkojau Dievui už mano gyvybės išgelbėjimą“ (2, 60). Pasauliui ši sala nieko nereiškia, žemėlapiui šis žemės lopinėlis, rodos, taip pat nereikšmingas, tačiau jam sala reiškė gyvenimą. Gal dėl to sala ir tampa labiausiai intriguojančiu objektu. Skaitytojui įdomu sužinoti, kas joje gyvena, kaip ji atrodo ir ar knygos veikėjas sugebės adaptuotis naujoje aplinkoje. Analizuojant salos reikšmę Robinzonui Kruzui Defoe romane ir Tolstojaus perdirbinyje, pastebimas skirtumas: „tikrasis“ Robinzonas, atsidūręs joje, pradeda suvokti egzistencinio būvio svarbą, savo vidinį pasaulį. Sala po kiek laiko Robinzonui atrodo kitaip, nei tik atsidūrus joje:

Dabar mano gyvenimas slinko labai sklandžiai ir smagiai, ir aš ėmiau tarti, kad jeigu tik būčiau apsaugotas nuo kitų laukinių, tai nesikrimsčiau, jeigu likčiau šioje saloje ligi pat gyvenimo pabaigos (2, 156).

Pagalvodavau apie tai, kad tame vienišame gyvenime, kuriam buvau pasmerktas, ne tik išmokau žvelgti į dangų ir prašyti pagalbos tos rankos, kuri mane čia atvedė, bet apvaizdos valia tapau įrankiu, kuris išgelbėjo vargšo laukinio gyvybę, o gal ir sielą, išmokė jį pažinti tikrąją religiją ir krikščioniškąjį mokslą, padėjo jam pažinti Jėzų Kristų, taigi ir amžinąjį gyvenimą. Sakau, kai pamąstydavau apie visus tuos dalykus, kiekvieną mano sielos dalelytę apimdavo slaptas džiugesys, ir aš ne kartą imdavau džiaugtis, kad patekau į šią vietą, nors anksčiau dažnai galvodavau, jog tai buvo siaubingiausia nelaimė, kokia tik galėjo mane ištikti (2, 163).

„Naujasis“ Robinzonas pradeda dar labiau vertinti darbą. Sala Defoe sukurtam Robinzonui – begalinė erdvė, kurioje pastarasis „ištirpsta“ kartu su savaisiais apmąstymais. Sala Tolstojaus aprašytam Robinzonui – vieta, kur jis atsiskleidžia kaip darbininkas, kaip žmogus, nuo kuriuo pastangų priklausys jo paties gyvenimas. Abiem atvejais herojus tampa izoliuotas, atskirtas nuo visuomenės, bet kartu ir apsaugotas nuo jį persekiojančių nelaimių.

Defoe romano pagrindinis herojus, palyginus su Tolstojaus herojumi, turi didesnę pranašumą: jis išsaugojo ginklą, kuris suteikia saugumo jausmą, skatina pasitikėjimą savimi. Nenuostabu, kad anglų rašytojo herojui daug greičiau ir nuosekliau pavyksta ištirti salą, kurioje jis atsidūrė sudužus laivui. Rusų rašytojas Robinzonui suteikia tik nedidelę erdvę, herojus priverstas likti savo namuose, norėdamas išvengti nelaimės, kuri gali atsitikti negyvenamoj saloje.

Abiejų veikėjų tikslas vienodas: jie abu ieško maisto. Tiesa, ir šioje situacijoje Defoe Robinzonas turi pranašumą – jis išsaugojo tabako „alkiui numalšinti“ ir iš laivo atsigabeno maisto atsargų:

<...> didelę statinę duonos džiūvėsių, tris didokas statinaites romo ar degtinės, dėžę cukraus ir statinaitę pirmos rūšies miltų (2, 50).

Tolstojus kuria sudėtingesnę situaciją: jo herojus ilgai turi išbūti nevalgęs, o vėliau minta austrėmis ir kokoso riešutais.

Nors ir gyvenęs lengvesnėmis sąlygomis, greičiau ir paprasčiau pasiekęs tikslą, įsikūręs savo naujajame būste Defoe Robinzonas „niūriai vaizdavosi savo ateitį“ (2, 54). Tolstojus nori parodyti, kad bet kokioje situacijoje negalima pasiduoti likimui, todėl jo herojus ir toliau stengiasi išgyventi, nors aplinkybės yra sudėtingesnės.

Skirtingas yra Defoe ir Tolstojaus požiūris į aplinką, kuris atsispindi autorių sukurtuose Robinzonų monologuose. Defoe Robinzonas pasakoja apie paraką ir dėžių jam saugoti gaminimą, t. y. rūpinasi praktiniais, išgyvenimui svarbiais dalykais. Gamtos objektus Defoe tik pamini, pristato, bet jų smulkiau neaptaria. Tolstojaus pagrindinis veikėjas kalba apie tai, ką mato negyvenamoje saloje, gana

detaliai apibūdina ten augančius medžius. Rusų rašytojas gamtos vaizdus kuria lyginamuoju būdu, taip padėdamas skaitytojui įsivaizduoti, kokia yra negyvenamosios salos augmenija.

Anglų rašytojas į romano tekstą įterpia situacijos analizę. Robinzonas aptaria susiklosčiusias aplinkybes, gretinamuoju principu surašo, kas yra gera, o kas yra bloga. Mąstydamas apie savo gyvenimą, herojus nugali neigiamas emocijas. Pasak paties Robinzono, tokie svarstymai yra įrodymas, kad „protas įveikė nusivylimą“ (2, 58). Tolstojaus perdirbinyje to nėra.

Defoe, kaip ir kiti švietėjai, daug dėmesio skiria pasakojimo planingumui, nuoseklumui, smulkiai aprašo erdvę ir laiką. Defoe kūrinys parašytas pirmuoju asmeniu. Pagrindinio herojaus lūpomis pasakojama apie salos klimato ypatybes, augmeniją, gyvūniją, darbo eigą parsigabenant daiktus iš sudužusio laivo, būsto statybą, reikmenų ir maisto gamybą, dienoraščio rašymą, kalendoriaus vedimą ir t. t. Tolstojus perdirbinyje kalba trečiuoju asmeniu:

Все потонули, только одного Робинзона волной выбросило на берег. Он долго лежал как мертвый; когда открыл глаза, видит, он один: все потонули, и корабль потонул. Ему стало жаль погибших товарищей и вспомнились ему старик отец, мать, сестры и то, что он один, вдали от всех, на неведомом острове, ему стало жутко и он заплакал (4, 349).

Visi nuskendo, tik vieną Robinzoną banga išmetė į krantą. Jis ilgai gulėjo it būtų miręs; kai atmerkė akis, mato, kad liko vienas: visi nuskendo, ir laivas nuskendo. Jam pagailo nuskendusią bičiulių, ir jis prisiminė seną tėvą, motiną, seseris ir tai, kad jis vienas, toli nuo visų, nežinomoje saloje, jam pasidarė šiuropu ir jis pravirko (versta K. Č.).

Tolstojaus perkurtame naujajame „Robinzone“ veiksmai vyksta vienas po kito be papildomų interpretacijų. Skaitytojas praranda galimybę apmąstyti veikėjų poelgius. Rašytojo tekstas tampa tam tikru praktiniu gyvenimo vadovu: patariama, kaip statyti namus, prižiūrėti žemės ūkį, siūti rūbus, gaminti valgius, lipdyti puodus ir kt. Pagrindinis Tolstojaus tikslas buvo „Robinzoną“ priartinti prie liaudies pasakojimo ir visiems suprantamo „Raidyno“ („Азбука“). Originalus Defoe kūrinys dėl detalių aprašymų ir išplėto to sužeto jau savo apimtimi neprilygsta Tolstojaus „mokomajai priemonei“.

Tolstojaus sukurtas Robinzonas meldžiasi, greitai supranta savo klaidas, atgailauja ir savotiškai save baudžia už tai, kad nepaklausęs tėvų draudimo iškeliavo iš namų. Taip atkreipiamas dėmesys į didaktines, pamokomąsias pasakojimo funkcijas, kurios skirtos priversti skaitytoją ar klausytoją susimąstyti ir netgi kai kada pralinksinti. Ne veltui Tolstojus romane suteikia galimybę Robinzonui sugrįžti namo, pamatyti tėvą ir paprašyti jį atleisti: „Глуп я был, что поехал путешествовать; слава Богу, что вернулся жив домой“ (4, 375). („Kvailas aš buvau, kad išvykau keliauti; ačiū Dievui, kad likau sveikas gyvas ir sugrįžau namo“ (versta K. Č.)). Defoe savo herojui galimybės ištaisyti klaidas ir atsiprašyti tėvų nesuteikia: grįžęs mano, Robinzonas tėvo ir motinos neberanda gyvų.

Tolstojaus papasakoti neįtikėtini herojaus nuotykių, tinkamai parinkta meninė forma turėjo suteikti skaitytojui estetinį pasitenkinimą. Galima daryti prielaidą, kad pasakojimas apie Robinzono nuotykius mokė kaimo vaikus išmintingai elgtis su gamta ir savo artimaisiais, buvo savotiškas gyvenimo vadovėlis, kuriame sukaupia praeities kartų patirtis. Pasak Tolstojaus, Robinzonas – paprastas žmogus, kuriam negyvenamoje saloje taip pat atsiranda veiklos poreikis, jis gyvena įtemptoje kovoje už būvį. Dėl tam tikro didaktinio kūrinio pobūdžio rašytojas šią istoriją ir skaitė savo mokiniams kaimo mokykloje „Jasnopolianskaja“. Mokiniais buvo per sunku patiems susipažinti su Robinzono nuotykių, todėl Tolstojus nusprendė vaikus sudominti knyga skaitydami patys. Kai tekstas buvo perskaitytas, vienas iš mokinių tepasakė: „Dėdė, kodėl jūs mums skaitėte „Robinzoną“? Geriau mes patys būtume dirbę su tekstu“. Šis teiginys dar kartą įrodo, kad Tolstojaus perpasakotas Defoe romano tekstas buvo įdomus ir naudingas, kadangi kaimo vaikai teisingai išvelgė Tolstojaus norėtą perteikti idėją – darbštumas viena svarbiausių žmogaus savybių.

Ir Defoe, ir Tolstojaus papasakota istorija yra ne tik įrodymas, kad darbas išgelbsti Robinzoną, vieną asmenį, bet ir pagrindžia idėją, kad veikla yra sėkmingo žmonijos vystymosi priežastis. Tolstojus, adaptuodamas „Robinzoną“, pabrėžia meilę Tėvynei. Noras sugrįžti į gimtuosius kraštus kaip vienas svarbiausių motyvų išskiriamas ir originaliajame Defoe romane. Šiuo aspektu XVIII amžiaus ir XIX amžiaus romanai „Robinzonas Kruzas“ sutampa. Vis dėlto Tolstojus nenutolsta nuo darbo temos, primena veiklos svarbą: pagrindinio herojaus mintys šokinėja nuo ilgesingų samprotavimų apie Tėvynę prie staigaus pamąstymo apie darbą. Išskyla klausimas: „Ko labiausiai trokšta Robinzonas: dirbti, išnaudoti savo jėgas ar sugrįžti namo?“

„Когда дождь перестал, Робинзон пошел к морю, уселся на берегу и стал думать: „Долго ли я буду тут жить один? Если бы корабль какой приехал и взял меня домой...А как корабль узнает, что тут есть кто-нибудь? Нужно знак какой сделать“. Он пошел в пещеру, взял старую рубаху, вырубил высокое деревце, вкопал в землю и говорит: „Рубаху станет ветром раздувать, на корабле увидят и приедут за мной...Нужно записку сделать“ Он вырезал каменным ножом, большими словами: „Спасите бедного Робинзона“ Ему все-таки хотелось обмуровать свои горшки. Робинзон развел огонь. <...>“ (4, 358; 359).

„Kuomet nustojo lyti, Robinzonas nuėjo prie jūros, atsėdėjo ant kranto ir susimąstė: „Kiek ilgai gyvensiu čia vienas? Jei atplauktų laivas ir mane nuplukdytų namo...O kaip laivo įgula sužinos, kad negyvenamoje saloje kažkas yra? Reikia sugalvoti atpažįstamą ženkla“. Robinzonas nuėjo į olą, paėmė senus marškinius, nukirto medelį, įkasė tai į žemę ir tarė: „Vėjas marškinius kedens, tuomet ir pastebės tai laivo įgula...Reikia užrašą padaryti“. Jis išraižė akmeniniu peiliu žodžius: „Išgelbėkite vargšą Robinzoną“. Jam vis dėl to norėjosi išdegti molinius puodus. Robinzonas uždegė laužą. <...>“ (versta K. Č.).

Dar vienas aspektas, kuris Tolstojaus perdirbinyje yra ryškesnis, labiau pabrėžtas, – gyvūnijų pasaulis, santykis su aplinka. Rusų autoriaus Robinzonas, nors ir būdamas alkanas, ilgai dvejoja, ar

sumedžioti lamą, kurią prisijaukino. Ši siužeto atkarpa skiriasi nuo Defoe teksto. „Originalusis“ Robinzonas prisijaukina ožkų bandą, o lamos tekste visai neminimos. Taip pat Tolstojaus kūrinyje Robinzonas vorą – naują salos gyventoją maitina musėmis, kurias pats ir sugauna. Defoe romane apie vorą nepasakojama. Šis autorius nesvarsto, kas yra svarbiau: išsaugoti gyvūną ar išgyventi, todėl jo herojus be skrupulų pasirenka ožkas maistui, jų nesigaili. Robinzonas Kruzas sumedžioja net ir delfiną. To nėra rusų rašytojo tekste.

Tolstojaus kūrinyje didelis dėmesys skiriamas netekties ir vienišumo motyvui – miršta geriausi per dvidešimt¹ Robinzono saloje praleistų gyvenimo metų susirasti draugai: Penktadienis, pastarojo tėvas Ketvirtadienis, dvi Robinzono lamos, paties pagrindinio herojaus tėvas ir motina. Robinzonas lieka vienas, toks pat vienišas, koks buvo vos tik patekęs į negyvenamą salą. Defoe romane šios problemos taip labai neišryškina, nepabrėžia – Robinzonas aprašytos istorijos pabaigoje nėra vienišas. Jis imasi globoti du brolio vaikus, veda ir susilaukia trijų vaikų – dviejų sūnų ir dukters. Defoe Robinzonas nuolat apsuptas žmonių, ko nepatiria pagrindinis Tolstojaus kūrinio herojus.

Tiek originaliajame Defoe tekste, tiek Tolstojaus perdirbtame „Robinzone Kruze“ svarbus yra bendravimo aspektas. Sąvoka „negyvenama sala“ byloja apie prarastą komunikaciją, išnykusią galimybę bendrauti su kitais žmonėmis. Buvimas nuolatinėje vienvėžėje sustiprina Robinzono vidinius išgyvenimus. Robinzonas Kruzas, gyvendamas vienas pats ir neturėdamas jokių kontaktų su kitais žmonėmis, pradeda daug mąstyti, svarstyti apie savo gyvenimą. Sielvartas, ilgesys, pyktis – jausmai, dažnai aplankydavę jį saloje. Vienatvė, priverstinis uždaras gyvenimo būdas turi įtakos žmogaus mąstymui, jo vidiniam pasauliui. Atskyrimas nuo įprasto gyvenimo, nuo visuomenės knygos herojų slegia, bet kartu ugdo jo kantrybę, daro jį stipresnį ir fiziškai, ir morališkai.

Kiek skirtingai abu autoriai kuria Robinzono ir jo tėvo bendravimo scenas. Defoe romano pradžioje papasakoja situaciją, iš kurios matyti Robinzono ir tėvo bendravimas, tėvo susirūpinimas dėl sūnaus aistros keliauti. Tėvui svarbi sūnaus ateitis, jo tolesnis gyvenimas. Rašytojas aiškiai parodo tėvo išgyvenamus jausmus:

Aš mačiau, kaip, tėvui baigiant kalbą, – kuri iš tikro buvo pranašinga, nors jis pats tikriausiai to nenujautė, – gausios ašaros pasruvo jo veidu, <...>, tėvas taip susijaudino, jog nutraukė savo kalbą, tepareiškęs man, kad jo širdis perpildyta, ir jis nebegalįs man nieko daugiau besakyti (2, 7).

Atrodytų, kad pagrindinį Defoe romano herojų paveikia tėvo sielvartas, Robinzonas Kruzas susigraudina ir kuriam laikui atsisako savo planų išvykti: „Mane tikrai sugraudino ši kalba – ir ko ji nebūtu sugraudinusi? – ir aš pasiryžau nebegalvoti apie iškeliavimą kitur...“ (2, 8).

---

¹ Originaliame Defoe romane (1719 m.) Robinzonas Kruzas saloje praleidžia dvidešimt aštuonerius metus, du mėnesius ir devyniolika dienų.

Tolstojaus Robinzonas kūrinio pradžioje su tėvu bendrauja minimaliai. Išklausęs jo nuomonę, jaunasis keliautojas nedvejodamas nusprendžia vykti į Londoną.

Saloje Defoe Robinzonui šeimą pakeitė dvi katės, šuo ir papūga, vėliau (paskutiniaisiais negyvenamoje saloje praleistais metais) – Penktadienis. Robinzonas noriai su jais bendravo, kartu sėsdavo prie stalo. Kruzas jautėsi šeimos galva, kuris gali viską: „Pirmiausia sėdėjau aš – jo didenybė, visos salos kunigaikštis ir valdovas“² (2, 115).

Tačiau herojus pradėjo jaustis dar geriau, kai į salą pateko kitų žmonių. Jam trūko tokio pat luomo, išsilavinimo žmonių. Robinzonas – civilizuotas žmogus, kuriam svarbu bendrauti ir jausti kitą šalia. Tai jam suteikė dar daugiau jėgų: „Dabar mano gyvenimas slinko labai sklandžiai ir smagiai, ir aš ėmiau tarti, kad jeigu tik būčiau apsaugotas nuo kitų laukinių, tai nesikrimsčiau, jeigu ir likčiau šioje saloje ligi pat gyvenimo pabaigos“ (2, 158). Kai nėra galimybės bendrauti su aplinkiniais, ypač sustiprėja mąstymo, svarstymo procesas. Abu rašytojai parodo tokį pagrindinio herojaus kalbėjimąsi su savimi. Vyksta vidinis dialogas, Robinzonas girdi savo vidinį balsą.

Tolstojaus Robinzonas negyvenamoje saloje vaizdavosi verbalinę komunikaciją su voru, lamomis, papūga Pavluša, ir tik po trejų negyvenamoje saloje praleistų metų su Penktadieniu.

Rusų rašytojas perdirbinyje sukuria naują kalbos rūšį – „Penktadienio kalbą“. Tačiau pastaroji nesiskiria nuo įprastos kalbos. Reikia pastebėti, kad abiejų autorių kūrinuose tarp Penktadienio ir Robinzono Kruzo nėra kalbos barjero, jie iškart analizuoja galimybę pamatyti savo tėvynainius ir aiškinasi Dievo buvimo svarbą. Defoe herojai kalba apie kautynes: „Pasiteiravau, ar jo tauta niekada nėra laimėjusi kautynių. Į tai jis nusišypsojo ir tarė: – Taip, taip, mes visada mušti geriau. – Jis norėjo pasakyti, kad jie visuomet laimi kautynes. Dabar mudu pradėjome tokį pokalbį“ (2, 158).

Tolstojus romane akcentuoja kelias Penktadienio personažo atliekamas funkcijas: jis yra ne tik Robinzono pašnekovas, bet ir pagalbininkas. Pagalbininko vaidmuo labiau pabrėžiamas: „Робинзон говорит: „Пятница, пойдем, я покажу тебе, какую я лодку строю. <...> Они наделали из сала свечей, плели рогожки из коры, потом сделали невод, парус“ (4, 363). („Robinzonas sako: „Penktadieni, eime, parodysiu, kokią valtį statau“. <...> Jie iš taukų pagamino žvakių, pynė demblius iš plaušų, vėliau pasigamino tinklą, bures.“ (versta K. Č.)). Defoe romane Penktadienis atsiskleidžia bendraujant. Rašytojo personažui priskirta pagrindinė funkcija yra bendrauti, keistis patyrimu, mintimis, išgyvenimais.

Dar vienas svarbus kūrinio analizės aspektas yra dviejų personažų – Robinzono Kruzo ir Penktadienio – santykių palyginimas. Teorinėje magistro darbo dalyje aptarus įvairią kritinę medžiagą išaiškėjo, kad Defoe romane Penktadienis, žvelgiant šių dienų akimis, gali būti siejamas su rasistiniu simboliu. Originaliame kūrinio Robinzonas neretai vaizduojamas kaip išnaudojantis Hanibalų genties

² Tolstojaus Robinzonas nesijautė salos šeimininku. Jo pagrindinis tikslas buvo toje saloje išgyventi.

indėną savo tikslams. Kitokio požiūrio laikosi Tolstojus. Jo sukurtame tekste po trejų negyvenamoje saloje praleistų metų³ Robinzonas sutinka laukinį, kurį vėliau pavadina Penktadieniu. Perdirbinyje tik kartą užsiminama, kad Penktadienis buvo jaunas negras: „Пятница был молодой, черный негр“. Žodis „negras“ turi neigiamą konotaciją. Kai kuriose šalyse žodis „negras“ (angl. *negro, niger*) daliai visuomenės reiškia juodaodį vergą, paprastai dirbantį plantacijoje (neigiamas, paniekinamas įvardijimas). Tačiau Tolstojaus tekste šis žodis vartojamas kaip stilistiškai neutralus, jis nesukelia neigiamo vertinimo, neasocijuojasi su vergove. Robinzonas ir Penktadienis vaizduojami kaip lygiaverčiai. Kruzas nėra dominuojanti asmenybė. Romano veikėjai visus darbus atlieka kartu. Kuriamas duetas, kuris bando išlikti negyvenamoje saloje. Robinzono kreipimėsi į Penktadienį nėra liepiamosios nuosakos. Pagrindinio herojaus „paliepipimai“ skamba lyg pasiūlymas nuveikti darbus kartu: „Вдвоем они сделали стену еще крепче; они боялись, что опять дикие придут, поэтому кругом стены ров выкопали“ (4, 363). (Kartu jie padarė sieną dar tvirtesnę; jie bijojo, kad ir vėl ateis laukiniai, todėl aplink sieną iškasė griovį (versta K. Č.)). Kai romane pagal siužetą atsiranda laukinio Penktadienio personažas, Tolstojus vietoje vienaskaitos trečiojo asmens „jis“ pradeda vartoti daugiskaitos trečiąją asmenį „jie“, taip parodydamas Penktadienio figūros svarbą romane.

Defoe Robinzonas Kruzas atvykėlį moko Dievo žodžio. Penktadienis pasakoja apie savo garbinamą Dievą Benamukį. Tolstojus „Robinzono Kruzo“ perdirbinyje nemini Benamukio vardo, tačiau vartoja žodį „bukagalvis“ („болван“), taip pavadindamas objektą, kuriam meldėsi laukiniai: „Пятница скоро стал почитать истинного Бога, а прежде он поклонялся болванам“ („Ilgaiui Penktadienis pradėjo garbinti tikrąjį Dievą, prieš tai jis meldėsi bukagalviams“ (4, 363)(versta K. Č.)).

Reikia pastebėti, kad Defoe ir Tolstojus tekstuose mini įvairių tautų atstovus, kartais atskleisdami jų tradicijas, papročius. Tolstojus, be Penktadienio, dar kalba apie ispanų kilmės jūreivius ir totorius: „Тогда он вспомнил, что татары едят сырое мясо, только распарят его под седлом“ (4, 353) („Tada jis prisiminė, kad totoriai valgo žalią mėsą, prieš tai ją suminkštindami po balnu“ (versta K. Č.)). Defoe romane totorių tautos nemini, tačiau jo tekste randama maurų, ko nėra rusų rašytojo perdirbinyje.

Anglų rašytojo literatūrinio kūrinio herojumi tampa žemesniojo sluoksnio, vadinamojo trečiojo luomo, atstovas. Tolstojui valstiečiai, jų gerovė taip pat visuomet rūpėjo – dar iki baudžios panaikinimo jis sudarinėjo valstiečių išlaisvinimo iš baudžios planus, mėgino juos įgyvendinti. Defoe ir Tolstojaus romanų pagrindiniu veikėju tampa paprastas pirklys Robinzonas Kruzas. Tačiau rašytojai šią pirklio padėtį suvokia skirtingai. Originaliojo teksto autorius teigia: „Dirbantys žmonės dabar žiūri ne darbo, o atlyginimo, ir jei jie pastarąjį užtikrina, tai jiems terūpi kuo labiau tave apmulkinti“ (angl.

---

³ Originaliame Defoe tekste Robinzonas ir Penktadienis susitinka paskutiniaisiais negyvenamoje saloje praleistais metais.

„The labouring People have their Eyes now not at your Work but at their own Wages, and if they can but secure the last, their Business is to cheat you down in the first as much as possible.“) (10, 307). Tuo tarpu Tolstojui būdingas dvasinės krizės, įvykusios aštuntojo–devintojo XIX amžiaus dešimtmečių sankirtoje, rezultatas tyrinėtojų buvo argumentuojamas „Išpažinties“ (1879–1882) žodžiais: „<...> manyje įvyko perversmas <...> mūsų luomo žmonių – turtingų, mokytų – gyvenimas tapo ne tik kockus man, bet prarado bet kokią prasmę“. „<...> aš išsižadėjau mūsų luomo gyvenimo, pripažinęs, kad tai nėra gyvenimas, o tik gyvenimo atspindys, <...> ir tam, kad suprasčiau gyvenimą, aš turiu suprasti ne išimčių gyvenimą, ne mūsų, gyvenimo parazitų, o paprastos darbo liaudies gyvenimą <...>“. Visų pirma buvo pabrėžiamos socialinės rašytojo pažiūros – savojo aristokratijos luomo išsižadėjimas ir perėjimas valstiečių pusėn (30). Abu rašytojai tekstuose atskleidžia ir skirtingą požiūrį į turtą. Sudužusiame laive suradęs šiek tiek pinigų, Defoe Robinzonas pirma nusivilia, pavadindamas juos „nereikalingu šlamštu“, tačiau vėliau, kiek pagalvojęs (nuolat autoriaus pabrėžiama Robinzono savybė) „nereikalingą metalą“ paslepia:

Nusišypsojau, pamatęs tuos pinigus. – O nereikalingas šlamšte! – tariau balsiai. – Kokia iš tavęs nauda? Tu man esi visiškai tuščias daiktas, nevertas netgi, kad tave nuo žemės paimčiau, bet kuris štai anų peilių yra brangesnis už visą šitą krūvą. Negaliu tavęs sunaudoti, pasilik, kur esi, ir keliauk į jūros dugną kaip padaras, kurio gyvybės neverta gelbėti. Tačiau apsisvarstęs pinigus pasiėmiau, visus juos susivyniojęs į gabalą drobės, ir ėmiau galvoti, kad reiktų pasidirbti dar vieną plaustą (2, 51).

Tolstojaus Robinzonas, iškasęs aukso luitą, ištaria: „На что мне это золото? Тут люди не живут, купить ничего нельзя. Вот кабы я железо нашел, сделал бы из него топор или нож, это лучше, чем золото“. <...> „Робинзон, зачем ты берешь это золото? <...>, – говорит Пятница. – Я для того его беру, что, быть может, отыщется когда-нибудь хозяин этим вещам, я ему отдам их, и он будет очень рад“ (4, 354; 367). („Kam man tas auksas? Čia žmonės negyvena, įsigyti už šį auksą nieko negalima. Jei surasčiau metalą, tuomet padaryčiau iš jo peilį – tai geriau nei auksas“. <...> „Robinzonai, kam tu imi šį auksą? <...>, – klausia Penktadienis. – Aš jį imu todėl, kad jei atsirastų šio turto savininkas, aš būtinai jam tai perduosiu ir jis bus laimingas, – atsako Robinzonas“ (versta K. Č.)).

Kiek skirtingai anglų ir rusų kalbomis parašytuose kūrinuose yra pristatomos pagrindinio herojaus šeimos. Defoe romano pradžioje pateikia trumpą Robinzono šeimos istoriją. Tolstojus perdirbinyje to atsisako, pasakydamas tik šeimos pavardę, bet nepateikdamas jos kilmės aprašo. Taip pat rusų rašytojo tekste nurodoma kitokia Robinzonų šeimos sudėtis – Robinzonas, du jo broliai ir dvi seserys. Defoe „originalusis“ Robinzonas turi tik du brolius, vienas kurių, pasak Robinzono tėvo, privalėjo tapti karininku. Pats Robinzonas (taip norėjo pastarojo tėvas) turėjo tapti teisininku. O Tolstojaus Robinzono tėvas norėjo, kad jaunėlis sūnus, pagrindinis herojus, taptų prekybininku. Teisininku, pasak Tolstojaus, privalėjo tapti vyresnysis sūnus:

Еще при жизни своей он думал пристроить всех детей: одного в судьи, другого в военную службу, а третьего готовил себе в помощники (4, 345).

Dar būdamas gyvas, jis [tėvas – K. Č.] norėjo, kad vienas iš vaikų taptų teisininku, kitas karininku, trečiąjį ruošė sau į pagalbinkus (versta K. Č.).

Defoe Robinzonas nebuvo ruošiamas jokiai amatui, todėl jis domėjosi kelionėmis jūra. Tolstojaus sukurtas tėvo personažas sūnų „ruošė sau į pagalbinkus“ („готовил себе в помощники“), t. y. planavo jo ateitį. Robinzono tėvas pristatomas skaitytojui kaip išsimokslinęs žmogus: skaitė knygas, rūpinosi vaikų išsimokslinimu, savo nuomonę iliustruodavo liaudies išmintimi – patarlėmis: „Mokslas – šviesa, nežinia – tamsa“ („Ученье свет – неучение тьма“). Defoe kūrinyje Robinzono tėvas vaizduojamas kaip senyvo amžiaus žmogus, „suteikęs man [Robinzonui – K. Č.] pusėtiną išsilavinimą, žinoma, kokį galima įsigyti, mokantis namie ir lankant mokyklą“ (2, 6). Abejų autorių tėvo personažas vaizduojamas panašiai: senas pirklys, norėjęs pralobti. Pinigai jam buvo svarbu. Šis tėvo bruožas perteikiamas vaikams. Pastarasis labiau išryškėja anglų rašytojo romane.

Defoe Robinzonų šeima įsikūrusi šiaurinėje Anglijoje, Jorko (York) mieste. Tolstojaus romano veikėjai – Hamburge (Hamburg), šiaurės Vokietijoje. Galima daryti prielaidą, kad Tolstojus šią vietą pasirinko neatsitiktinai: 1860 metais rašytojas išvyko į užsienį. Šį kartą Tolstojus norėjo susipažinti su Europos šalių patirtimi mokant vaikus. Jis apsilankė Vokietijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje, Belgijoje. Visur atidžiai studijavo vaikų mokymo sistemas. Tolstojus laiške trečiosios eilės tetai Tatjanai Jergolskajai (Т. А. Ергольская) rašė:

Я здоров и горю желанием вернуться в Россию. Но раз я в Европе, не зная, когда снова попаду сюда, вы понимаете, что я хотел как можно больше воспользоваться моим путешествием. И, кажется, я это сделал. Я везу такое количество впечатлений, знаний, что я должен буду долго работать, прежде чем уложить все это в моей голове. Я рассчитываю остаться в Дрездене до 10/22 и к Пасхе, во всяком случае, предполагаю быть в Ясной. Отсюда, если к 25 – му не откроется навигация, я еду через Варшаву в Петербург, где мне нужно быть, чтобы получить разрешение на журнал, который я намерен издавать при яснополянской школе. Я везу с собой немца из университета - учителя и приказчика, очень милого и образованного, но еще очень молодого и непрактического человека (1861, Дрезден). (44).

Esu sveikas, noriu kuo greičiau sugrįžti į Rusiją. Bet kadangi aš čia, Europoje, ir nežinau kada vėl čia sugrįšiu, noriu kuo daugiau pasinaudoti kelionės privalumais. Ir, atrodo, tai įvykdžiau. Vežuosį tiek daug įspūdžių, kad prireiks daug laiko ir darbo juos sudėlioti mintyse. Drezdene liksiu iki spalio dvidešimt antros dienos. Iki Velykų planuoju būti Jasnaja Polianoje. Jei 25 dieną laivyba nebus atidaryta, vyksiu į Peterburgą per Varšuvą, ten privalau gauti leidimą žurnalui, kurį leisiu mokykloje „Jasnopolianskaja“. Kartu su manimi vyksta vokietis mokytojas, tarnautojas – išsimokslinęs, mielas, tačiau labai jaunas ir nepraktiškas žmogus (versta K. Č.).

Abu autoriai pagrindinį herojų veda kiek skirtingais keliais. Defoe romano erdvė yra gana plati. Robinzonas keliauja iš Hulio į Londoną, vėliau į Jarmutą, Londoną, Afriką, Kanarų salas, Braziliją.

Tolstojaus perdirbinyje Robinzonas keliauja iš Hamburgo į Angliją, tuomet į Afriką, Braziliją. Praplaukia Prancūziją, Ispaniją, Atlanto vandenyną. Defoe mini Kanarų, Žaliojo rago, Fernando de Noroncha salas. Tolstojus – Maderos salą. Kelionės metu Tolstojaus Robinzonas nesutinka nei gerojo kapitono, kaip tai vaizduojama Defoe romane, nei Ksurio. Taip pat „naujasis“ Robinzonas nepatenka į maurų nelaisvę.

Tolstojaus Robinzonas Kruzas, patekęs į negyvenamą salą, įsiropščia į medį. Šis veiksmas atliekamas ir „originaliojo“ Robinzono, tačiau pastarasis nesapnuoja tėvų ir nepradeda verkti, kaip tai daro „naujasis“ Robinzonas. Tolstojus pabrėžia auklėjamąjį aspektą, taip parodydamas Robinzono nusižengimą tėvo valiai:

„<...> он влез на дерево, присел на сучок и заснул. И снится ему, будто он дома, будто отец с матерью плачут, и с тоски по нем совсем худые сделались, и будто он сам заплакал и закричал: „Я здесь!...“ Только успел закричать, повернулся во сне и упал на землю“ (4, 349).

„<...> jis įsilipo į medį, atsisėdo ant šakos ir užmigo. Ir sapnuoja, lyg jis būtų namie, lyg tėvas ir motina verkia, iš ilgesio visai sublogo, ir lyg pats Robinzonas pradėjo verkti ir sušuko: „Aš čia!..“ Tik spėjo sušukti, kaip staiga pasisuko ir nukrito ant žemės“ (versta K. Č.).

Palyginimui Defoe romano epizodas:

Vienintelė apsisaugojimo priemonė, kurią galėjau sugalvoti, buvo įsilipti į storą, šakotą medį, panašų į pušį, bet dygliuotą, augantį netoli manęs; ten rengiausi prapūpti visą naktį, <...> įsirangiau į savo būstą ir, būdamas nepaprastai išvargęs, greitai užmigau ir išmiegojau taip puikiai, kaip, manau, maža kas tebutų galėjęs mano padėtyje išmiegoti, ir prabudau iš miego toks atsigaivinęs, bei žvalus kaip niekuomet (2, 41).

Tolstojaus Robinzono miegas nėra toks saldus, kaip Defoe pagrindinio herojaus, atvirkščiai, greičiau slogus ir neramus. Nors rusų rašytojas ir aiškina viską detaliai, šį kartą jis neaprašo nei medžio – koks jis buvo, nei vietos, kur jis augo. Defoe tekste pateikiamas detalus Robinzono pirmojo būsto (medžio) aprašymas.

Defoe Robinzonas, atgavęs sveiką nuovoką po laivo sudužimo, iškart mąsto apie savo paties saugumą, esamą padėtį. Tolstojaus pagrindinis veikėjas svarsto apie maistą. Pastarasis ir Dievą prisimena kaip pagrindinį žmonijos maitintoją:

Стало светать, он сел на пень и задумался, ему захотелось есть. <...> Он стал плакать, припал к земле и говорит: „Зачем я не утонул: все равно умру с голоду!“ Поднял голову и видит – ястреб летит с рыбою во рту. Он подумал: „Зачем я плачу! Бог птицу питает и мне пошлет пищу“, – и ему стало веселей (4, 350).

Švito. Jis atsisėdo ant kelmo ir susimąstė, jis norėjo valgyti. <...> Jis verkdamas nugriuvo ant žemės ir pasakė: „Kodėl aš nepaskendau: vis tiek mirsiu iš bado! Pakėlė akis ir mato – vanagas skrenda su žuvimi snape. Jis pagalvojo: „Kam aš verkiu!“ Dievas paukštį maitina ir man maisto duos“, – ir jam pasidarė linksniau“ (versta K. Č.).

Palyginimui Defoe romano epizodas: „Bergždžia buvo ramiai sėdėti ir geisti nepasiekimą dalykų, ir nelaimė sužadino mano išradingumą. Aš pasiryžau imtis darbo“ (2, 44).

Defoe ir Tolstojaus pagrindinių herojų veikla skiriasi, nes, kaip jau buvo minėta, Tolstojaus Robinzonas neturi galimybės iš sudužusio laivo parsigabenti daiktų, o Defoe Robinzonas kuria planus, kaip tai padaryti.

Gyvendamas saloje, abiejų autorių pagrindinis herojus sunkiai suserga: jį krečia drebulys, apima silpnumas, troškulys. Tai Defoe personažą skatina imtis Biblijos, prašyti Dievo malonės, o Tolstojaus Robinzonas, regis, ilgai nesikankinęs, greitai pasveiksta. Dievui nesimeldžia ir net nesusimąsto apie nepavydėtiną savo būklę.

Defoe romane aprašo įvairius metų laikus. Juos skirsto į žiemą, vasarą, lietingus ir sausus periodus: „Pusė vasario, kovas, pusė balandžio – lietinga, saulė būna dienos ir nakties susilyginimo taške arba arti jo. Pusė balandžio, gegužė, birželis, liepa, pusė rugpjūčio – sausa, saulė į šiaurę nuo pusiaujo. Pusė rugpjūčio, rugsėjis, pusė spalio – lietinga, saulė vėl sugrįžusi. Pusė spalio, lapkritis, gruodis, sausis, pusė vasario – sausa, saulė į pietus nuo pusiaujo“ (2, 85). Robinzonas pagal klimato pokyčius skirsto, planuoja savo darbinę veiklą. Tolstojaus perdirbinyje Robinzonas nekalba apie metų laikus. Dienas skirsto į lietingas ir saulėtas.

Defoe ir Tolstojaus romanų tekstuose išryškėja toks laiko ir erdvės santykis: prieš tai–dabar–po to. Nustatomi griežti rėmai, apibrėžiantys praeitį, dabartį ir nežinomą ateitį. Tai padeda pagrindiniam herojui neatitrūkti nuo realybės, civilizuoto pasaulio. Kaip teigia Viktorija Daujotytė, „<...> žmogus yra trumpaamžis ir mažaerdvis. Bet šį pamatinį išorinį trumpaamžiškumą ir mažaerdviškumą plečia jo vidinė erdvė ir vidinis laikas; valios, vaizduotės galia žmogus nors trumpam peržengia erdvės ir laiko ribą“ (7, 90). Robinzonas išnyksta, pradingsta civilizuotam pasauliui, jo būties dominante tampa negyvenama sala, apie kurią pagrindinis herojus yra priverstas visą laiką galvoti. Laikas: dienos, naktys, savaitės – labiau pabrėžiamas Defoe kūrinyje. Robinzonas rašo dienoraštį (ko nėra Tolstojaus perdirbinyje), skirsto metus į laikotarpius, o Tolstojaus Robinzonas laiką apibūdina gana abstrakčiomis sąvokomis: „Так Робинзон жил да жил (4, 351). <...> Жил да поживал на неведомом ему острове“ (4, 360). („Taip Robinzonas gyveno sau ir gyveno nepažįstamoje jam saloje“ (versta K. Č.)). Tik perdirbinio pabaigoje pagrindinis herojus, kalbėdamas su tėvu, konstatuoja buvimo negyvenamoje saloje trukmę – dvidešimt metų.

Pagrindinė idėja Tolstojaus perdirbinyje yra išlaikyta: negyvenama sala, kurioje herojus bando pažaboti gamtą, išgyventi laukinėmis sąlygomis; vienatvė, kuri slegia, Dieviškoji samprata, padedanti suvokti patį save. Defoe Robinzonas Kruzas Dievą mini tik patekęs į negyvenamą salą: „Viešpatie! Tiesiog stebuklas, kad aš prisikasiau ligi kranto!“ (2, 42). Tuo tarpu Tolstojaus perdirbinyje Dievas

minimas pirmuose adaptuoto vaikams teksto puslapiuose: „Он думал, что Бог хочет наказать его за его ослушание родительской воле“. „<...> захотелось на свет Божий посмотреть“ (4, 347). („Jis [Robinzonas – K. Č.] galvojo, kad Dievas nori jį nubausti už nepaklusnumą tėvų valiai. <...> norėjosi dieviškąjį pasaulį pamatyti“ (versta K. Č.)). „Когда спасенья неоткуда было ждать, матросы попадали на колени и стали творить молитву и просить Бога избавить их от неминуемой опасности“ (4, 347). („Kuomet pagalbos tikėtis nebuvo galima, visi jūreiviai atsiklaupė ir pradėjo melsti Dievą malonės, išlaisvinti juos nuo pragaištingo likimo“) (versta K. Č.)).

Tačiau, reikia pastebėti, Biblijos čia nėra, nėra ir sudužusio laivo, iš kurio Defoe Robinzonas parsigabena daug daiktų, padedančių jam išgyventi. Tolstojaus Robinzonas viską daro savo rankomis. Nėra ir savianalizės, veiksmų pasikartojimo. Tolstojaus Robinzonas negyvenamoje saloje praleidžia dvidešimt metų, o „originalusis“ – dvidešimt aštuonerius metus. Glaustas perdirbinys neapsunkintas sudėtingais sakiniais (kas būdinga originaliajam romanui), nevartojami kitos (prancūzų) kalbos posakiai, tokie, kaip pavyzdžiui: „coup de grace“ (Malonės smūgis, kuriuo viduramžiais būdavo pribaigiami mirštamai sužeistieji) (2, 41). Todėl Tolstojaus „Robinzonas“ pastebimai trumpesnis – vos 34 puslapių. Defoe „Robinsoną Kruzą“ sudaro dvidešimt keturi skyriai, o Tolstojaus – vos vienuolika.

Kornėjaus Čiukovskio „Robinzonas Kruzas“ (1920 m.): teksto modifikavimas

Rusų rašytojas, publicistas Kornėjus Čiukovskis pasinaudojo Danielio Defoe originaliojo teksto idėja ir sukūrė savitą robinzonados versija, kuri buvo pritaikyta jaunesnio amžiaus skaitytojams. Ši nauja kūrinio rūšis atspindėjo socialistinio realizmo literatūrą.

Socialistinio realizmo literatūra – pasaulinės kultūros reiškiny, kurio atsiradimą nulėmė revoliucinės XX amžiaus idėjos ir socialistinės santvarkos įsitvirtinimas daugelio tautų gyvenime. Socialistinis realizmas nauja linkme pakreipė ir literatūrą. Imtasi priemonių literatūrinį darbą perorganizuoti, angažuojant rašytojus visuomenės idėjiniam ir moraliniam perauklėjimui. Socialistinis realizmas buvo iškeltas kaip svarbiausia kūrybinės veiklos doktrina, apimanti gana plačią estetinių principų sistemą. Sovietinės literatūros raidos etapuose ši kūrybos kryptį ir metodą nubrėžianti sistema kartais mechaniškai buvo sutapatinama su aktualiais to meto visuomeninio auklėjimo ir ideologinės kovos uždaviniais. Meninis metodas yra meninio mąstymo dėsningumų ir principų visuma, nulemianti rašytojo kūrybos santykį su tikrove ir vaizdavimo ypatumus. (16, 11-17).

Socialistinis realizmas – ne tik stilius, bet ir metodas, kuris galėjo vesti prie reikiamai aprobuoto mąstymo. Vienas socialistinio realizmo elementų, kuris išėjo ir už Sovietų Sąjungos ribų - nacionalinio identiteto bei stiliaus klausimas. Vienas svarbiausių akcentų - socialistinė kultūra. Socialistine ji turėjo būti ir savo turiniu, ir forma. Socialistinį realizmą Josifas Stalinas (1879 – 1953), Andrejus Ždanovas (1896 – 1948) bei Maksimas Gorkis (1868 – 1936) suprato kaip optimistinės socialistinės tikrovės vaizdavimą bei tikėjimą galutine komunizmo pergale. Literatūrinė praktika buvo griežtai susijusi su komunistų partijos doktrina bei bendrai priimtomis realizmo vaizdavimo technikomis (31).

Svarbų vaidmenį vaidino M. Gorkio kūryba. Pastarasis apysakoje „Motina“ („Мать“ (1906 – 1907)), pjesėse „Priešai“ („Враги“ (1906)), „Vasarotojai“ („Дачники“ (1904)) ir kituose kūrinuose apčiuopė naują socialistinės epochos turinį ir išreiškė jį pakiliais vaizdais. M. Gorkio temos, siužetai, teigiamų herojų paveikslai, jo romantinis patosas ir realistinė socialinių prieštaravimų analizė sudarė tą idėjinį estetinį pagrindą, kuriuo ypač plačiai buvo remiamasi formuojant daugiatautės tarybinės literatūros kūrybinius principus.

Šalyje 1917 metais atsiranda literatūrinės grupės, kurios greitai iširdavo. Vienoje iš grupių (Союз деятелей художественной литературы) Petrograde dalyvavo ir Kornejus Čiukovskis, taip pat Maksimas Gorkis (Горький Максим, tikrasis vardas – Пешков Алексей Максимович (1868 – 1936)), Aleksandras Kuprinas (Александр Иванович Куприн (1870 – 1938)) ir kt.

1917 metais Čiukovskis pradeda domėtis rusų poeto Nikolajaus Nekrasovo (1821 – 1878)) kūryba. Taip pat Čiukovskis ruošė ir redagavo XIX amžiaus literatūros atstovų (Antono Čechovo, Fiodoro Dostojevskio) tekstus. Domėjosi vaikų literatūra, tačiau pats ilgą laiką pats jos nerašė. 1916 metais Maksimas Gorkis pasakė Čiukovskiui ketinąs leidykloje „Parus“ („Парус“) organizuoti vaikų literatūros skyrių ir į šį darbą įtraukti ir Čiukovskį. „Štai savo knygelėje ‚Motinoms apie vaikų žurnalus‘ jus keiksnojate šventeivas ir nenaudėlius, rašančius vaikams knygas, – kalbėjo jam Gorkis. – Tačiau keiksnodamas nieko nepakeisi. Įsivaizduokite, kad tuos šventeivas ir nenaudėlius sunaikinote. Ką tada duosite vaikams skaityti? Dabar viena gera knyga vaikams padarytų daugiau nei dešimt poleminių straipsnių. Imkit ir parašykit kokią nors ilgą, jeigu galima eiliuotą pasaką, tokią kaip ‚Arkliukas kupriukas‘ – tik, aišku, apie šiuolaikinį gyvenimą (5, 325). Čiukovskis ilgainiui suvokia savo tikrąjį pašaukimą – norą rašyti vaikų literatūrą.

Čiukovskis išreiškia susirūpinimą vaikais. Iškalbingas Čiukovskio, rusų publicisto, laiško fragmentas Josifui Stalinui:

Po ilgų dvejonių aš pagaliau pasiryžau parašyti Jums šį laišką. Jo tema – tarybiniai vaikai. Reikia būti aklam, kad nepastebėtum, jog savo didžia dalimi jie yra kilnūs ir drąsūs. Vien tik Timuro pasekėjų judėjimas, panašaus į kurį nėra niekur žemėje, yra visos mūsų auklėjimo sistemos didysis triumfas. Tačiau būtent todėl, kad aš visa širdimi žaviuosi iki šiol istorijoje nematytu mūsų vaikų susitelkimu ir moraline jėga, aš manau, kad mano tarybinio rašytojo pareiga yra Jums pasakyti, kad karo laikų sąlygomis susidarė didelė vaikų grupė, kurių moralinis sugedimas kelia man didelį nerimą. Blogiausia yra tai, kad šie sugedę vaikai yra lyg pavojingas užkratas savo mokyklos bičiuliams. Tuo tarpu mokyklų kolektyvai toli gražu ne visada turi galimybę atsikratyti šių socialiai pavojingų vaikų. Tačiau kaip aš bebūčiau pasipiktinęs šių vaikų prasižengimais, aš niekad nepamirštu, kad pagrindė dauguma iš jų – talentingi, sumanūs, tikri tarybiniai vaikai, kurių neįmanoma nemylėti. Jie laikinai paklydo kelyje, tačiau dar nėra vėlu grąžinti juos prie naudingo kuriamojo darbo. Jų perauklėjimui tikriausiai pirmiausia būtina kurti daugiau darbo kolonijų su griežtu kariniu režimu, tokių, kaip Antono Makarenko kolonija. Šių kolonijų režimas turėtų būti daug griežtesnis, nei amatų mokyklose. Kolonijų pagrindinis užsiėmimas – žemės ūkio darbai. Kiekvienos kolonijos vadovu reikia paskirti karininką. Darbo kolonijų valdymui turi būti sukurta ypatinga žinyba, kažkas panašaus į Neprižiūrimų vaikų Liaudies Komisarariatą. Pedagogais turi būti paskirti geriausi šios srities specialistai, įskaitant buvusius Makarenko kolonijos auklėtinius. Turint šias kolonijas galima atlikti kiekvienos mokyklos kruopštų valymą: paimti iš ten visus socialiai pavojingus vaikus ir tokiu būdu išgelbėti nuo užkrato pagrindines besimokančiųjų mases. O chuliganus – į kolonijas, kad praėjus tam tikram laikui iš jų būtų padaryti sąžiningi, disciplinuoti ir darbštūs tarybiniai žmonės! Gali būti, kad mano projektas nėra praktiškas. Esmė yra ne projekte, o tame, kad Jūs atkreiptumėte dėmesį į moralinio sugedimo pavojų, kuris gresia mūsų vaikams sunkiomis karo sąlygomis. Prieš leisdamas sau kreiptis į Jus su šiuo laišku, aš kreipiausi į įvairias instancijas, tačiau ničnieko nepasiekiau. Žinodamas, kaip jautriai Jūs reaguojate į vaikų ir paauglių likimus, aš neabejoju, kad Jūs, nors ir turėdamas milžinišką darbų krūvį, nedelsdamas imsitės išmintingų priemonių kad galiausiai būtų išspręsta ši grėsminga problema (versta K. Č.) (42).

Šiame laiške Čiukovskis iškelia aktualią to meto problemą, dar kartą įrodydamas savo gilų susidomėjimą tiek vaikų psichologija, tiek jų švietimu.

1917 metais Čiukovskis rašo savo pirmąją pasaką „Krokodilas“ („Крокодил“). 1919 metais pasaką atskira knyga išleido viena Petrogrado leidykla. Caro cenzūra mėgino kontroliuoti literatūros turinį. Knyga išvydo dienos šviesą jau beveik „suskaityta“. Nuo rašytojo darbo stalo iki knygynų lentynų buvo daug tarpinių stotelių. Praėjęs pro „Didįjį sietą“, rankraštis keliaudavo į spaustuvės rinkyklą, paskui, po korektoriaus akies, laužinio pavidalu patekdavo į Vyriausiosios valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdybos organą. Be antspaudo „Spausdinti leidžiama“ jokia spaustuvė neturėjo teisės pradėti dauginti knygos. Pirma, Čiukovskiui teko pakeisti pasakoje minimą Petrogradą į Leningradą. „Kalbėjo vokiškai“ į „kalbėjo turkiškai“. Cenzoriams netiko policininko („городовой“) personažas. Taip pat pasakoje eliminuojamo Kalėdų siužetas. Visą tai Čiukovskis buvo priverstas pakeisti. Reikia pastebėti, kad anuomet kūriniai būdavo kruopščiai „atsisijojami“. „Didysis sietas“ (sovietų valdžia) neleisdavo „pelams“ (taip būtų galima įvardyti individualius, originalius, bet socializmo idėjų neatitinkančius kūrinius) patekti tarp „grūdų“ (tikrųjų socialistinio realizmo standartus atitinkančių kūrinių). Rašytojai, pati literatūra ir skaitytojai tapo įrankiais valdžios rankose. Ir nors rašytojai buvo vadinami „sielų inžinieriais“, tačiau ir patys turėjo kaskart būti „pataisomi“. Grožinės literatūros meninės formos tapo schematiškos ir standartiškos, iliustratyvios ir natūralistinės, o kritinė mintis – dogmatizuota ir sociologizuota (22).

1922 metais Čiukovskio parašytoje pasakoje „Mojdodir“ („Мойдодыр“) redaktorių liepimų frazė „Боже, боже, что случилось, отчего же все кругом...“ („Dieve, Dieve, kas nutiko, kodėl viskas aplinkui...“ (versta – K. Č.)). Turėjo būti pakeista į „Что такое, что случилось...“ („Kas nutiko, kas yra...“ (versta – K. Č.)). Toks redaguotas tekstas ilgą laiką buvo spausdinamas. Čiukovskis priverstas kreiptis į redaktorių su prašymu spausdinti tikrąjį, neredaguotą pasakos versiją (41).

1920 metais Čiukovskis rašo perdirbinį-sekimą vaikams, teigdamas, kad tai yra Defoe „Robinzono Kruzo“ perpasakojimas.

Čiukovskio perdirbinyje pasikeitęs ir pats Robinzonas: jis sėja grūdus, augina ožkas, konstruoja valtį, tobulina savo valdas, o filosofiniams apmąstymams laiko nelieka. Biblija ir Dieviškoji apvaizda „pamirštami“, atsisakoma pagrindinio veikėjo savirefleksijos, mažiau kalbama apie baimę, mirtį. Šis nesutapimas pastebimas kuomet kalbama apie Robinzono dienoraštį. Čiukovskio Robinzono Kruzo dienoraštis apima šimtą vieną dieną, o Defoe originaliajame tekste – šimtą keturias dienas. Čiukovskis iš dienoraščio eliminuoja birželio dvidešimt septintąją, dvidešimt devintąją, liepos ketvirtąją dienas. Anglų rašytojo kūrinyje pastarosios datos skirtos Dieviškajai esmei nusakyti. Robinzonas meldžiasi, bando suvokti Dievo buvimo esmę. Socialistinio realizmo laikotarpio rašytojai privalėjo atsisakyti religijos, moralės ir kitų egzistencinių klausimų analizės. Tai bene pagrindinis Defoe originaliojo

romano „Robinzonas Kruzas“ ir Čiukovskio perdirbinio-sekimo vaikams tekstų skirtumas. Čiukovkis rašydamas savąjį „Robinzono“ tekstą modifikuoja jį, pritaikant to meto politinę ideologiją.

Dar vienas Defoe romano ir Čiukovskio perdirbinio, sekimo vaikams tekstų nesutapimas vaizduojamas Čiukovskio pateikiant įvadą. To nėra originaliajame Defoe variante. Skaitytojas supažindinamas su anglų rašytoju Danieliumi Defoe, jo parašyto romano „Robinzonas Kruzas“ sėkme. Čiukovkis rašo apie kūrinio esamą ir būsimą perspektyvas. Pasak XX amžiaus rusų rašytojo, publicisto, knyga apie Robinzono Kruzo nuotykius įdomi ir šiandienos skaitytojui.

Čiukovskio Defoe Robinzono perpasakojimo vaikams įvade kalbama apie darbą. Rašytojas darbštumą iškelia į pirmąją vietą ir šią savybę priskaito kaip svarbiausią sąlygą, leidžiančią išgyventi negyvenamoje saloje:

Особенно привлекательно в Робинзоне то, что он труженник, человек неистощимой энергии. Стоило Робинзону хоть на миг опустить свои неутомимые руки, и пустынный остров стал бы его могилой. Другой на его месте пропал бы. Тяжела работа, которую ему приходится делать. Строит ли он свою знаменитую крепость, ставит ли вокруг нее частоколб выдалбливает ли из громадного дерева лодку – он отдает этой работе все силы и так пылко увлекается ею, что увлекает и нас. Нравится нам в Робинзоне и то, что с первых же дней своего пребывания на острове он сажает леса, приручает животных; бесплодный пустырь превращается им в колосистое поле (1, 3).

Darbštumas – tai labiausiai patrauklus Robinzono bruožas. Neišsenkamos energijos darbuolis. Vos tik Robinzonas nustotų veikti, sudėtų be darbo rankas, ši sala jam taptų kapais. Kitas jo vietoje to padaryti nesugebėtų. Sunkus darbas lydi Robinzoną negyvenamoje saloje. Stato tvirtovę, aplink ją tvorą, drožia iš medžio valtį – visą tai jis daro nenuilsdamas ir taip vaizdingai bei natūraliai, kad skaitytojas įsijungia į šią veiklą ir jam būna labai įdomu. Visiems mums pradeda atrodyti, kad šiuos darbo veiksmus mes atliekame kartu su pagrindiniu herojumi taip „nutrindami“ epochos ribas. Patinka mums Robinzone ir tai, kad jis nuo pat pirmų dienų praleistų negyvenamoje saloje sodina miškus, bando prisijaukinti gyvūnus (versta K.Č.).

Defoe romane „Robinzonas Kruzas“ įvado, kuriame būtų kalbama apie darbo svarbą – nėra, tačiau, kaip jau buvo minėta, „originalusis“ Robinzonas – darbuolis, sudėtingos veiklos nebijantis personažas. Įvadiniame Čiukovskio žodyje pateikiama viena iš aktualių temų – darbštumas, darbo svarba. Skaitytojas supažindinamas su pagrindiniu veikėju. Taip pat kalbama apie Robinzono neigiamą bruožą – norą nesąžiningai pasipelninti, ir tai, pasak Čiukovskio, yra nepriimtina tarybiniam skaitytojui. Šioje vietoje iškeliamas aktualus to meto Rusijai problema, žvelgiant šios dienos akimis „Valdžios galia ir žmogaus prigimties silpnumas; socialiniai rusų literatūros, išvalgaus XX amžiaus pradžios filosofo Vasilijaus Rozanovo nuomone, pagrindinės revoliucijos kaltininkės, kompleksai; savaimė suprantamo porevoliucinio chamizmo, įsikūnijusio „kultūrinės revoliucijos“ utopijoje, siautėjimas; pagaliau rytietiškas Stalino manicheizmas – šie ir daugelis kitų komponentų buvo tarybinės literatūros statybos pagrindas ir kai nukrito trečiojo dešimtmečio „pastoliai“, buvo dėl ko aiktelėti“ (14).

Čiukovkis savo perdirbinį pradeda lyg moralizuodamas: kas pridera rusų tarybiniam skaitytojui, o kas ne:

Конечно, нам, советским читателям, многое чуждо в Робинзоне. Был он купцом и, как все купцы, заботился только о собственной выгоде. <...> В то время никто не считал такую наживу зазорной, но мы эти дела осуждаем. Ценим же мы в Робинзоне его веру в человеческий труд, его настойчивость в преодолении препятствий, его храбрость и сильную волю (1, 4).

Žinoma, mums, tarybiniams skaitytojams daug kas „Robinzone“ nepriimtina. Jis buvo pirklis, ir kaip ir visiems pirkliais būdinga tik nauda sau. <...> Tuo metu pasipelnymas nebuvo gėdingas, bet mes tokius reiškinius smerkiam. Vertinam mes Robinzono tikėjimą žmogiškuoju darbu, jo tvirtybę įveikiant kliūtis, jo drąsą ir stiprią valią (versta K. Č.).

Čiukovskis savo perdirbinį-sekimą pradeda aprašydamas Robinzono norą keliauti, pokalbį su tėvu, kuris nenori išleisti sūnaus į tolimą kelionę. Autorius atsisako Robinzonų šeimos aprašymo. Originaliajame Defoe variante romanas pradamas pagrindinio herojaus autobiografija, skaitytojas supažindinamas su Kruzų šeimos nariais. Pirmasis Čiukovskio parašytas skyrius pastebimai trumpesnis. Defoe romano antrajame skyriuje vaizduoja pagrindinio herojaus neapsisprendimą kur vykti, o Čiukovskio Kruzas, be didelių apmąstymų ir dvejonų, iškeliauja į Londoną. Anglų rašytojo ir Čiukovskio romanų erdvė yra gana plati, sutampanti abiejuose tekstuose: Robinzonas keliauja iš Hulio į Londoną, vėliau į Jarmutą, Londoną, Afriką, Kanarų salas, Braziliją. Defoe pirmame savo romano skyriuje aprašo audrą, kuri Robinzoną ištiko jo pirmosios kelionės metu, vaizduojamas baimės kupinas herojus, o Čiukovskis, aprašydamas audros ištiktą laivo įgulą, per daug nesigilina į baimės, nevilties aprašymus, tiesa, užsimena, kad: „Голова у меня закружилась, ноги задрожали, меня затошнило, я чуть не упал“ (Чуковский 1986, 7). Ман [Robinzonui – К. Č.] apsisuko galva, kojos pradėjo drebėti, mane supykino, aš vos nenukritau (versta K. Č.) (1, 7).

Pakitusi ir romano struktūra. Nesutampa skyriai. Defoe „Robinzoną Kruzą“ sudaro dvidešimt keturi skyriai, o Čiukovskio – dvidešimt aštuoni. Čiukovskio perdirbinyje nėra paskutinio skyriaus, kuriame kalbama apie Kruzo veiklą sugrįžus į gimtuosius kraštus. Kornėjus Čiukovskis savo sekime kiekvienam skyriui suteikia pavadinimą, kuris trumpai nupasakoja, apie ką bus kalbama šioje dalyje. Taip pat Čiukovskio perdirbinyje-sekime grafiškai kitaip išdėstomi fragmentai, kuriuose kalbama apie teigiamus ir neigiamus buvimo saloje aspektus, kalendoriaus rašymo pradžia.

Socialistinio realizmo tikslas buvo iškelti paprastą darbininką (dirbantį fabrike arba žemės ūkyje), pavaizduoti jo darbą, poilsį bei gyvenimo tikslus. Taip pat socialistinis realizmas garbino komunistų partizanus bei jų nuveiktus darbus, tai buvo bene pagrindinė socialistinio realizmo literatūros tema. Šią darbo svarbos temą analizuoja anglų rašytojas Defoe originaliajame „Robinzone Kruze“, todėl čia pastebimas tiesioginis Čiukovskio perdirbinyje-sekime panašumas. Rusų rašytojui

šios idėjos nereikia priartinti prie socialistinio realizmo vyraujančių reiškinių. Teigiami XX amžiaus kūrinio herojai pilietiškai bręsta klasių kovoje ir revoliuciniuose gyvenimo pertvarkymuose. Defoe romane pagrindinis herojus taip pat bręsta, tik kitoje, XVIII amžiaus santvarkoje.

Socialistiniam realizmui būdinga tai, kad jis tikroviškai vaizduoja žmogaus asmenybę, jos įvairiapusių santykius su tikrove, individualizuotai vaizduodamas gyvenimą, atskleidžia tai, kas dėsninga, tipiška. Literatūroje šis metodas įvardijamas kaip tikrovės atvaizdavimas. Čiukovskis pagrindžia pastarąją mintį, pateikdamas Defoe iš dalies neišgalvotus Robinzono Kruzo nuotykius. Tačiau čia susiduriama su tam tikrais neaiškumais. Tikrovės atvaizdavimas virsta subjektyviu dalyku, nes tikrovė (šiuo atveju Čiukovskio) yra vienaip ar kitaip interpretuojama, atsižvelgiant į XX amžiaus Rusijos politinę ideologiją.

IŠVADOS

1. Iš tiriamų objektų – rusų rašytojo, publicisto, XIX amžiaus rusų literatūros klasiko Levo Tolstojaus (Лев Николаевич Толстой (1869 – 1945)) perdirbtas „Robinzonas“ (1862 m.) (adaptuotas variantas kaimo vaikams) bei XX amžiaus rusų poeto, publicisto, kritiko, taip pat vertėjo bei literatūros tyrėjo, vaikų literatūros kūrėjo Kornėjaus Čiukovskio (Корей Иванович Чуковский (Николай Васильевич Корнейчуков (1904 – 1965))) perdirbtas „Robinzonas Kruzas“ (1920 m.) (sekimas vaikams), pastebime, jog ženkliai skiriasi jų modifikuotų „Robinzono Kruzo“ rašymo stiliai, semantika, pateikiami skirtingi kontekstai, tačiau originalią Defoe idėją abu autoriai išlaikė.
2. Siekiant iliustruoti Defoe originaliojo romano „Robinzonas Kruzas“ daugiafunkciškumą, idėjinį diskursą, darbe pateikiamas pastarojo kūrinio semantinis laukas. Pagrindiniai analizės aspektai:
  - natūralaus žmogaus, grįžimo į pirmąją būklę, individualizmo idėjos.
  - romano didaktinės tendencijos (auklėjamasis romanas).
  - esminis robinzoniškasis sielos kryptingumas ir jo mąstysenos atspirties taškai.
  - „prisitaikymo prie situacijos“ principas.
  - tikroviškumo bei pasakojimo autentiškumo iliuziją.
  - pasakojimo pirmuoju asmeniu forma, kuri buvo būdinga memuarams.
  - religinės-filosofinės mintys.
3. Vienas svarbiausių analizės aspektų originaliajame „Robinzono Kruzo“ romane yra darbštumas. Tolstojus ypač akcentuoja tai, neretai pamišdamas apie ne mažiau svarbų pagrindinio herojaus mentalinio vystimosi procesą. Čiukovskis savo ruožtu labiau artimas Defoe idėjai. XX amžiaus rusų publicistas, pasakų rašytojas greta darbinės Robinzono veiklos vaizduoja šio personažo apmąstymus, būnant saloje.
4. Anglų rašytojo tekste sala – tai vieta, kurioje Robinzonas ne tik dirba, tačiau atsiskleidžia kaip mąstanti būtybė. Pastarojo religinės-filosofinės mintys vainikuoja fizinę veiklą. Tolstojus savo perdirbinyje visų pirmą salą tapatina su erdve, kurioje gali būti vykdomas darbas, o tik vėliau apmąstymai. Čiukovskis šiuo atveju išlieka artimas originaliajam Defoe romano variantui.
5. Defoe originaliojoje romano versijoje pateikiami dienoraščio fragmentai, kurie apima šimtą keturias dienas. Įvykiai aprašomi nuosekliai be minties šuolių. Čiukovskis Defoe teksto perdirbinyje aprašo įvykius negyvenamoje saloje, pateikdamas juos dienoraštyje, kuris sudaro šimtą vieną dieną. Pastarojo struktūroje pasigendama dienų, kuomet Robinzonas, palyginus su originaliuoju tekstu, skaito Bibliją. Tolstojus savo adaptuotame tekste dienoraščio aspektų

nemini, nes įvykių eiga, turinys jį eliminuoja (Robinzonas neturi galimybės iš sudužusio laivo parsigabenti rašymui skirtų priemonių).

6. Pakitusi romano struktūra: nesutampa skyriai (Defoe „Robinsoną Kruzą“ sudaro dvidešimt keturi skyriai, o Čiukovskio – dvidešimt aštuoni). Bei skiriasi jų rašymas. Čiukovskio perdirbinyje-sekime Biblija ir Dieviškoji apvaizda „pamirštami“, atsisakoma pagrindinio veikėjo savirefleksijos, mažiau kalbama apie baimę, mirtį. Tai bene pagrindinis Defoe originaliojo romano „Robinzonas Kruzas“ ir Čiukovskio perdirbinio-sekimo vaikams tekstų skirtumas. Čiukovkis rašydamas savąjį „Robinzono“ tekstą modifikuoja jį, pritaikant to meto politinę ideologiją.
7. Tolstojaus perdirbinyje taip pat, kaip ir Čiukovskio atsisakoma biblijinių motyvų; sudužusio laivo, iš kurio Defoe Robinsonas parsigabena daug daiktų, padedančių jam išgyventi. Tolstojaus Robinsonas viską daro savo rankomis. Nėra ir savianalizės, veiksmų pasikartojimo. Tolstojaus Robinsonas negyvenamoje saloje praleidžia dvidešimt metų, o „originalusis“ – dvidešimt aštuonerius metus. Glaustas perdirbinys neapsunkintas sudėtingais sakiniais, nevartojami kitos (prancūzų) kalbos posakiai. Todėl Tolstojaus „Robinzonas“ pastebimai trumpesnis. Defoe „Robinsoną Kruzą“ sudaro dvidešimt keturi skyriai, o Tolstojaus – vos vienuolika.
8. Defoe „Robinzonas Kruzas“ Tolstojaus ir Čiukovskio perdirbiniuose yra išlaikytas kelionės motyvas (klajojantis siužetas).
9. Kornėjus Čiukovskis sietinas su vaikų literatūra. Levo Tolstojaus kūryboje tekstų, skirtų jaunajam skaitytojui mažai pastebima. Tačiau, Defoe originalaus romano „Robinzonas Kruzas“ perdirbinys parašytas Čiukovskio tampa labiau artimas suaugusiam skaitytojui, nepaisant to, kad Čiukovskis domėjosi vaikų psichologija, vaikų kalba, jame pastebima mažiau pokyčių nei Tolstojaus „Robinzono“. Pastarojo rašytojo perdirbinys labai pakitęs, pritaikytas jaunam skaitytojui – paprastam kaimo vaikui.
10. Anglų literatūroje XVIII amžius vadinamas romano amžiumi: Swifto, Defoe, Fieldingo kūriniai skaitomi daugelyje Europos kraštų, jie daro įtaką kitų tautų rašytojams. Defoe (Daniel Defoe (1660 – 1731)) romanas „Robinzono Kruzo gyvenimas ir nepaprasti nuotyčiai“ turėjo didelę reikšmę Šviečiamąjo laikotarpio anglų realistinės literatūros vystimuisi ir formavimuisi. „Robinzono Kruzo“ dėka literatūroje atsirado naujas terminas – *robinzonada*. Taip imta vadinti kūrinius, kuriuose vaizduojami žmonių nuotyčiai negyvenamoje saloje. Tokio pobūdžio kūriniams būdinga *klajojančio siužeto* poetika. Tačiau, nepaisant to, kad Defoe pasekėjai savo veikaluose išlaiko pagrindinę robinzonados idėją – tai nauji tekstai, su neretai iš dalies pakeistu

turiniu. Originalusis „Robinzonas Kruzas“ buvo vienas pirmųjų XVIII amžiaus realistinių romanų, atspindėjęs gilius istorijos poslinkius, vykusius ano meto anglų tikrovėje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Чуковский Корней. Робинзон Крузо. Ленинград: Детская литература, 1986.
2. Defoe Daniel. Robinzonas Kruzas. Vilnius: Vyturys, 1991.
3. Defoe Daniel. The Life and Adventures of Robinson Crusoe. London: Wordsworth Editions Limited, 1995.
4. Дефо Даниель. Робинзон Крузо. Москва: Высшая школа, 1990.
5. Boiko Sergejus. Didieji pasaulio pasakininkai. Kaunas: Šviesa, 1997.
6. Butkus Venantas. Robinzono „Palikuonys”.
(<http://www.limantas.com/JuraLaivaiZmones/RobinzonoPalikuonys/RobinzonoPalikuonys.aspx>) (žiūrėta 2008-11-25).
7. Daujotytė Viktorija. Literatūros filosofija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.
8. Daukantas Simonas. Vertimai ir sekimai. Vilnius: Vaga, 1984.
9. Dautartaitė Marija. Civilizacijos raidos atspindžiai literatūroje: Vakarų žmogaus portretas.
<http://www.postscriptum.lt/10-civilizacijos/civilizacijos-raidos-atsispindziai-literaturoje-vakaru-zmogaus-portretas/> (žiūrėta 2009-04-14).
10. Europos mentaliteto istorija. Sudarė Peter Dinzelbacher. Vilnius: Aidai, 1998.
11. Ficdžeraldas Brajanas. Defoe: knyga apie konfliktą. Vilnius: Vyturys, 1987.
12. Fulst Karl, Scholz Alfons, Talmantas Jurgis. Litauisch-Deutsches Wörterbuch. Vilnius: Viltis, 1992.
13. Glinskis Rimantas. XX amžiaus lietuvių dienoraščiai. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
14. Jerefejev Viktor. Tarybinės literatūros šermenys.
<http://www.rasyk.lt/ivykiai/tarybines-literaturos-sermenys.html>. (žiūrėta 2009-05-24).
15. Kanišauskaitė Irena, Žukas Saulius. Švietimo epochos literatūra. Vilnius: Baltos lankos, 2001.
16. Lankutis Jonas. Literatūros procesas. Vilnius: Vaga, 1984.
17. Lazdynas Gintaras. Romano teorijos pradmenys. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1998.
18. Lazdynas Gintaras. Vokiečių Bildungsromanas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2002.
19. Maskuliūnienė Džiuljeta. M. Valančiaus prozos veikėjai ir „Palanginė jūra“. Jūra ir vaikų literatūra. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 1998.
20. Merkys Vytautas. Simonas Daukantas. Vertimai ir sekimai. Vilnius: Vaga, 1984.
21. Rasizmas ir ksenofobija. <http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=490> (žiūrėta 2009-05-15).

22. Skrupskelienė Alina. Sovietų pagrindis.
http://aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=2289&Itemid=209 (žiūrėta 2009-05-30)
23. Stukas Jonas. Robinzono gyvenimas ir nuotyčiai. Vilnius: Vaga, 1971.
24. Subačius Paulius. Tekstologija: teorijos ir praktikos gairės. Vilnius: Aidai, 2001.
25. Tamošiūnaitė Aurelija. Simono Daukanto Rubinaitis Peliūzė: vertimas ir adaptavimas.
http://www.llvs.lt/img/File/Tamosiunaite_2007_Daukant_Peliuzes_vert_ALt_9_.pdf
(žiūrėta 2008-11-27).
26. Tolstojus Levas. Karas ir taika. Vilnius: Vaga, 1999.
27. Vanovskaja Tatjana. Robinzonas Kruzas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.
28. Vaitkūnas Gytis. Švietimo epochos estetinės kultūros matmenys. Vilnius: Mintis, 1987.
29. Varlašina Margarita. Kitoks ir vis tas pats Levas Tolstojus.
<http://rubinaitis.lnb.lt/index.php?1896491675> (žiūrėta 2009-05-04).
30. Važgauskaitė Jūratė. Socrealizmas Sovietų Sąjungoje.
<http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=article&sid=898>. (žiūrėta 2009-05-24).
31. Visuotinės literatūros istorija. XVII-XVIII a. G. Bartkus, R. Gamziukaitė-Mažiulienė, E. Kuosaitė-Jašinskienė, I. Varnaitė. Vilnius: Mokslas, 1992.
32. Weber Jochen. Sala vaikų ir jaunimo literatūroje. www.rubinaitis.lnb.lt (žiūrėta 2008-09-04).
33. Allen Walter. The English Novel. A Short Critical History. Penguin Books, 1979.
34. Cuddon John Anthony Bowden. The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory. London, 1992.
35. Daniel Defoe. <http://www.online-literature.com/defoe/> (žiūrėta 2009-04-25).
36. Le dictionnaire Hachette de la langue française. Paris: Hachette Éducation, 2003.
37. Mayer Gerhart. Der deutsche Bildungsroman. Von der Aufklärung bis zur Gegenwart. Stuttgart, 1992.
38. Веселовский Александр Николаевич. Историческая поэтика. Москва: Высшая школа, 1989.
39. Воронова Надежда. <http://www.bibliogid.ru/heroes/lubimye/lubimye-robinzon> (žiūrėta 2009 - 01-15).
40. Лихачев Дмитрий Сергеевич. Текстология на материале русской литературы X – XVII

- веков. Санкт-Петербург: Алетейя, 2001.
41. Сегодня День Рождения Великого Сказочника, Корнея Ивановича Чуковского.
<http://forum.armkb.com/archive/index.php/t-27837.html>. (žiūrēta 2009-05-30).
  42. Социально опасные дети. http://zhurnal.lib.ru/c/chukowskij_k_i/chuk.shtml (žiūrēta 2009-05-24).
  43. Ганина Ольга. Краткий словарь литературных терминов. Русский язык. – Москва, 2002.
  44. Толстой в Германии. Письма.
<http://www.geopoesia.ru/ru/travelogs/germany/tolstoy/letters/page1.html> (žiūrēta 2009-05-18).
  45. Франковский Адриан Антонович. К переводу „Робинзона Крузо“.
http://az.lib.ru/f/frankowskij_a_a/text_0010.shtml.
  46. Эпоха просвещения. <http://sheba.spb.ru/lit/8pro.htm>. (žiūrēta 2009-01-25).

PRIEDAI

THE
L I F E
 AND
 STRANGE SURPRIZING
ADVENTURES
 OF
ROBINSON CRUSOE,
 OF YORK, MARINER:

Who lived Eight and Twenty Years,
 all alone in an uninhabited Island, on the
 Coast of America, near the Mouth of
 the Great River of Oronookoos;

Having been call'd in Slaves by Shipwreck, whom
 all the Men aboard had forsaken;

WITH
 An Account how he was at last surpris'd by
 PIRATES.

As usually thought,

L O N D O N,
 Printed for W. Taylor, at the Sign of the Swan, in
 St. Dunns Church Lane. MDCCLXX.

Priedas Nr. 1

Danielis Defoe „Robinzonas Kruzas“

ЖИЗНЬ
и
ПРИКЛЮЧЕНІЯ
РОБИНЗОНА КРУЗА
ПРИРОДНАГО АГЛИЧАНИНА.
переведена съ Французскаго
Я. Т.
ЧАСТЬ ВТОРАЯ.

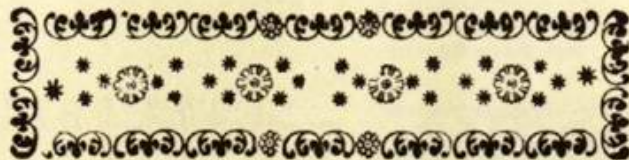

ВЪ САНКТПЕТЕРЬБУРГѢ
при Императорской Академіи НаукѢ
1764 ГОДА.

Priedas Nr. 2

Romanas „Robinzonas Kruzas“ iš prancūzų kalbos į rusų kalbą pirmą kartą buvo išverstas Jakovo Trusovo (Яков Трусов) 1762 – 1764 metais (III leidimas 1775, IV – 1787, V – 1797, VI – 1814) – „Жизнь и приключения Робинзона Круза, природного англичанина“

Ж И З Н Ъ
и
П Р И К Л Ю Ч Е Н І Я
Р О Б И Н З О Н А К Р У З А .

Ж Изнь моя идетъ по пословицѣ:
*Попадися хушшии ло поду
ходить, тамъ ему и голова
слоमितъ*; ибо борясь триццать лѣтъ съ
различными и безпримѣрными нещастїя-
ми, и не смотря на то, что преодо-
лѣвши оныя, хотя и началъ было на-
слаждаться душевныя и тѣлесныя чув-
ства услаждающимъ излишествомъ: но
презря все, чему продолжительнымъ
искусствомъ научился, коимъ образомъ
въ посредственной жизни, въ которой
я при довольствїи своемъ тогда нахо-
дился,

Часть II. А

Priedas Nr. 3

Romanas „Robinsonas Kruzas“ iš prancūzų kalbos į rusų kalbą pirmą kartą buvo išverstas Jakovo Trusovo (Яков Трусов) 1762 – 1764 metais (III leidimas 1775, IV – 1787, V – 1797, VI – 1814) – „Жизнь и приключения Робинзона Круза, природного англичанина“

РУССКІЙ ВѢСТНИКЪ

ТОМЪ СОРОКЪ ТРЕТІЙ.

1863

Я Н В А Р Ъ .

СО Д Е Р Ж А Н І Е :

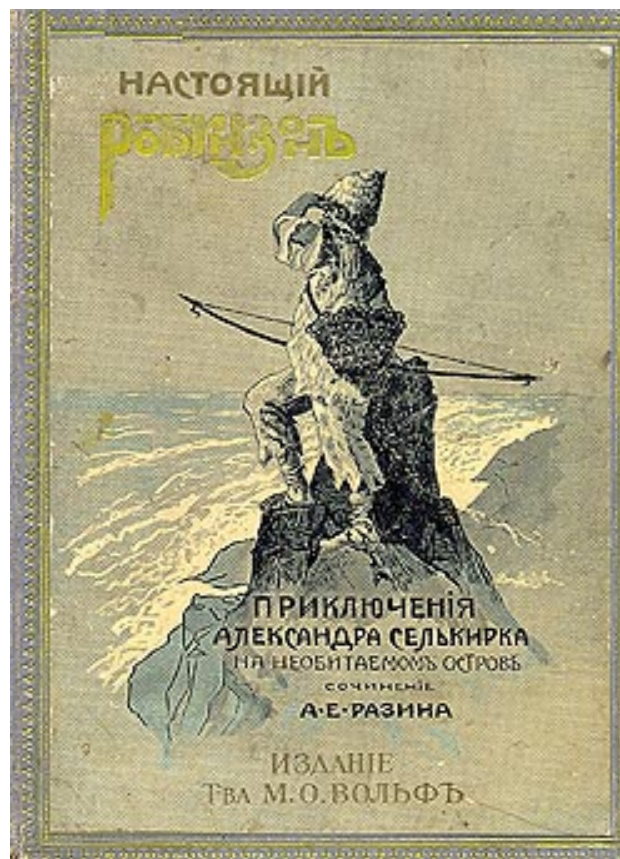
- I. КАЗАКИ Кавказская повесть 1862 года. **Графа Л. Н. Толстаго.**
- II. О НЕКОТОРЫХЪ ЯВЛЕНІИХЪ ДЕНЕЖНАГО ОБРАЩЕНІЯ ВЪ РОССІИ. **В. Н. Безобразова.**
- III. РОМАНЪ. Сокотвореніе **А. А. Фета.**
- IV. ПЕТРЪ АНДРЕЕВИЧЪ СТАВАСЕРЪ. **Н. А. Рамзина.**
- V. АНГЛИСКИИ НАБЛЮДАТЕЛЬ ВЪ СѢВЕРНОЙ АМЕРИКѢ **А. В. Дружинина.**
- VI. ТЕОРИЯ НАЦИОНАЛЬНОСТИ ВЪ МЕЖДУНАРОДНОМЪ ПРАВЕ. **М. Н. Кинустова.**
- VII. СИБИРСКАЯ ТАБЛА. I — **К. Золотилова.**
- VIII. ПЬЕЦЫ И ПАСЬКОМЫЕ. **С. А. Рачинскаго.**
- IX. ВЪЗЪ ЗАПИСОКЪ ГЕНЕРАЛЬ-АДЪЮТАНТА МУРАВЕЕВА О ВОИНѢ 1-55 в. ВЪ МАЛОЙ АЗИИ.
- X. ХОДОУЩАЯ ЖИЗНЬ. Разказъ **Толстоловой.**
- XI. ВЪЗЪ ДЕРЕВНИ. I—V. **А. А. Фета.**
- XII. ОТДѢВЫ И ЗАМѢТКИ. Польскій вопросъ.

МОСКВА

Въ Университетской типографіи
(КАТКОВЪ и К°)

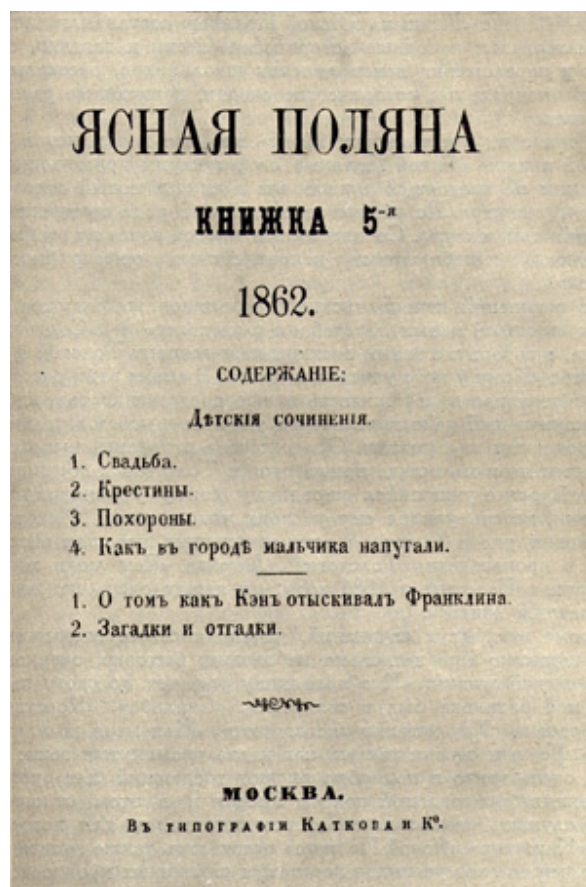
Priedas Nr. 4

1819 metais rašytojas ir žurnalistas Sergejus Glinka (Сергей Николаевич Глинка (1776 – 1847)) žurnale „Ruskij Vestnik“ („Русский Вестник“) pateikė savo „Robinzono Kruzo“ versiją, adaptuotą vaikams.

Priedas Nr. 5

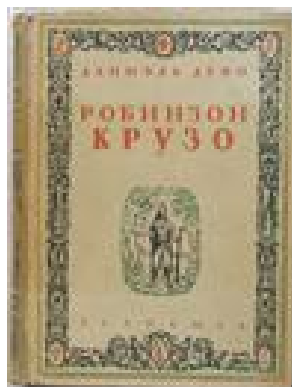
1860 (1867) metais Rusijoje išėjo Aleksejaus Razino (Алексей Егорович Разин (1823 – 1875)) knyga „Tikrasis Robinzonas“ (Разин А. Е. „Настоящий Робинзон: Приключения Александра Селькирка на необитаемом острове“)

Priedas Nr. 6

1862 metais rašytojas Levą Tolstoją (Лев Николаевич Толстой (1869 – 1945)) pedagoginiame žurnale „Jasnaja poliana“ („Ясная Поляна“) mini Defoe romano „Robinzonas Kruzas“ pavadinimą.

Priedas Nr. 7

1902 metais „Robinzonas Kruzas“ verčiamas M. Šišmariovas (M. A. Шишмарёва)

Priedas Nr. 8

Sankt Peterburge 1913 – 1914 metais knygų leidėjas ir pardavėjas Mavrikijus Volfas (Маврикий Осипович (Болеслав Маурци) Вольф) (1825 – 1883) – išleidžia aštuoniasdešimt aštuonių puslapių apimties iliustruotą Aleksėjaus Razino knygą „Tikrasis Robinzonas“

Priedas Nr. 9

1920 m. rašytojas Komėjus Čiukovskis (tikras vardas ir pavardė Nikolajus Vaslijevičius Korneičiukovas) (Корней Иванович Чуковский (Николай Васильевич Корнейчуков) (1904 – 1965)) parengė Defoe romano sekimą, adaptuotą mažajam skaitytojui

Priedas Nr. 10

Šiandien autentiškas „Robinzono Kruzo“ teksto vertimas yra spausdinamas grožinės literatūros leidinyje – „Даниель Дефо. Робинзон Крузо. История полковника Джека. Художественная литература, Москва, 1974. (перевод М. А. Шишмаревой. Вступительная статья М. и Д. Урновых, примечания М. Алексева, М. и Д. Урновых, О. Орел).

Danielio Defoe romano „Robinzonas Kruzas“ modifikacijos Rusijoje

SANTRAUKA

Pagrindiniai žodžiai: Danielis Defoe, „Robinzonas Kruzas“, Levas Tolstojus, Kornėjus Čiukovskis, robinzonada, klajojantis siužetas, teksto perdirbinys, sekimas.

1719 metais pasirodė Danielio Defoe (Daniel Defoe (1660–1731)) romanas „Robinzonas Kruzas“ iš karto tapo vienu skaitomiausių literatūros kūrinių Anglijoje. Iki XIX amžiaus pabaigos pasirodė ne mažiau kaip septyni šimtai leidimų, vertimų, sekimų. „Robinzono Kruzo“ dėka literatūroje atsirado naujas terminas – *robinzonada*. Taip imta vadinti kūrinius, kuriuose vaizduojami žmonių nuotykiškai negyvenamoje saloje. *Robinzonadoms* būdinga *klajojančio siužeto* poetika. Defoe tekstas atgimsta kitų rašytojų kūriniuose. „Robinzonas Kruzas“ buvo išverstas į daugelį pasaulio kalbų. Nepaisant to, kad Defoe pasekėjai savo veikaluose išlaiko pagrindinę robinzonados idėją, tai yra nauji tekstai su neretai iš dalies pakeistu turiniu.

Kadangi apie Robinzono Kruzo vertimus ir sekimus Rusijoje turima palyginti nedaug informacijos, tai ši aplinkybė tapo darbo **temos pasirinkimo priežastimi**, kuri pagrindžia magistro **darbo aktualumą**. **Darbo tikslas:** ištirti du ryškius Defoe „Robinzono Kruzo“ perdirbinius Rusijoje. **Interpretaciniu, komparatyvistiniu bei iš dalies tekstologiniu metodais** analizuojami panašumai ir skirtumai. Lyginama Defoe tekstas su Levo Tolstojaus perdirbiniu ir Kornėjaus Čiukovskio perdirbiniu-sekimu. **Tyrimo objektas** – rusų rašytojo, publicisto, XIX amžiaus rusų literatūros klasiko Levo Tolstojaus perdirbtas „Robinzonas“ (1862 m.) (adaptuotas variantas kaimo vaikams) bei XX amžiaus rusų poeto, publicisto, kritiko, taip pat vertėjo bei literatūros tyrėjo, vaikų literatūros kūrėjo Kornėjaus Čiukovskio perdirbtas „Robinzonas Kruzas“ (1920 m.) (sekimas vaikams).

1862 metais rašytojas Levas Tolstojus (Лев Николаевич Толстой (1869–1945)) pedagoginiame žurnale „Jasnaja poliana“ („Ясная Поляна“) mini Defoe romano „Robinzonas Kruzas“ pavadinimą. Tais pačiais metais Tolstojus antroje žurnalo dalyje spausdina savąjį Robinzono variantą: „Robinzonas“ („Робинзон“. Рассказ для детей. Обработка под редакцией Л. Н. Толстого). Tolstojus rašo suprantama mažaraščiams kaimo vaikams kalba. Pats „naujojo“ Robinzono kūrėjas tai pripažįsta teigdamas, kad „tekste yra svarbi pati idėja ir sakinių stilistika, kuri iš teksto eliminuoja sunkiai suvokiamus posakius“ (versta – K. Č.). Kūrinyje neatsisakoma dorovės principo, šeimos svarbos ir aktualaus kaimo bendruomenei darbštaus žmogaus paveiklo.

Koks iš tiesų yra Tolstojaus indėlis perdirbtame Defoe romane „Robinzonas Kruzas“, tiksliai nėra žinoma. Teigiama, kad rusų rašytojo prašymu „originalusis“ tekstas buvo perdirbtas ir perrašytas

Maskvos universiteto studento P. Serdobolskio (П. А. Сердобольский). Įrašas sunkiai įskaitomas, mintis neaiški (Атапова 1990, 343). Klausimas lieka neatsakytas: ar P. Serdobolskis perkūrė naujai Defoe romaną „Robinzonas Kruzas“, ar tik perrašė jau perdirbtą Tolstojaus Defoe tekstą?

1860–1861 metais Tolstojus keliauja po Europą. Anglijoje dalyvauja Charles'o Dickens'o paskaitoje. Galima daryti prielaidą, kad Tolstojus vadovavosi originaliuoju, t.y. anglų kalba parašytu Defoe romanu „Robinzonas Kruzas“. Į savo perdirbinį Tolstojus perkelia Defoe idėjas.

Tačiau reikia pastebėti, kad Biblija čia neaktualizuojama, nėra ir sudužusio laivo, iš kurio Defoe Robinzonas parsigabena daug daiktų, padedančių jam išgyventi. Tolstojaus Robinzonas viską daro savo rankomis. Nevaizduojama ir Robinzono Kruzo savianalizė. Tolstojaus Robinzonas negyvenamoje saloje praleidžia dvidešimt metų, o „originalusis“ – dvidešimt aštuonerius metus. Todėl Tolstojaus „Robinzonas“ pastebimai trumpesnis. Defoe „Robinzoną Kruzą“ sudaro dvidešimt keturi skyriai, o Tolstojaus – vos vienuolika.

1920 m. rašytojas Kornėjus Čiukovskis (tikras vardas ir pavardė Nikolajus Korneičiukovas) (Корней Иванович Чуковский (Николай Васильевич Корнейчуков) (1904–1965)) parengė Defoe romano sekimą, adaptuotą mažajam skaitytojui. Tekstas adekvatus pradiniam variantui, tačiau neperteikiantis pilnavertės suaugusiųjų knygos idėjos. Sekimas trumpesnis, paskutinio skyriaus visai nėra, įvadas parašytas paties sekėjo: tai lyg trumpas gidas, informuojantis apie romano turinį. Įvadas tampa atskiru pasakojimu. Nėra žinoma, koku „Robinzono Kruzo“ tekstu vadovavosi Čiukovskis rašydamas savąjį perdirbinį-sekimą vaikams. Tačiau galima daryti prielaidą, kad tai buvo originalus, autentiška kalba parašytas Defoe romanas. Čiukovkis gerai mokėjo anglų kalbą. Jo draugų rate buvo žymūs anglų rašytojai – Arthur'as Conan'as Doyle'as, Herbert'as George'as Wells'as.

Čiukovskio perdirbinyje Biblija ir Dieviškoji apvaizda „pamirštami“, atsisakoma pagrindinio veikėjo savirefleksijos, mažiau kalbama apie baimę, mirtį. Socialistinio realizmo laikotarpio rašytojai privalėjo atsisakyti religijos, moralės ir kitų egzistencinių klausimų analizės. Tai bene pagrindinis Defoe originaliojo romano „Robinzonas Kruzas“ ir Čiukovskio perdirbinio-sekimo vaikams tekstų skirtumas. Čiukovkis rašydamas savąjį „Robinzono“ tekstą modifikuoja jį, pritaikydamas to meto politinę ideologiją. Pakitusi ir romano struktūra. Nesutampa skyriai. Defoe „Robinzoną Kruzą“ sudaro dvidešimt keturi skyriai, o Čiukovskio – dvidešimt aštuoni.

Perdirbiniai – tekstai, vaizduojantys prisitaikymą prie nacionalinio, politinio bei kultūrinio kontekstų.

The Modifications of Daniel Defoe's Novel "The Robinson Crusoe" in Russia

SUMMARY

Key words: *Daniel Defoe, "The Robinson Crusoe", Leo Tolstoy, Korney Chukovsky, Robinsonade, The Poetics of Rambling Plot, Distinct Adaptation, The Following.*

In 1917 the novel "Robinson Crusoe" of Daniel Defoe (year 1660 – 1731) was published, and at once became one of the most readable fiction in England. Until the end of XIX century not less than seven hundred publishings, translations and followings have appeared. Thanks to "Robinson Crusoe" a new term in literature had appeared – *robinsonade*. This was used for all successive fiction where the adventures in desert island were depicted. For robinsonades the poetics of rambling plot was characteristic. In this kind of texts the ordinary motives of travel, the fragments of adventures, and nomadic as well as lost people were described. The archaic Defoe's text revived in the works of other authors. "Robinson Crusoe" was translated into many languages. It was also impossible to count all the translations, followings, and adaptations of Defoe's book. Regardless that all Defoe's followers retained the main idea of robinsonade, their texts were always new with partly changed content.

As there are few examples of translations and followings of "Robinson Crusoe" in Russia, this circumstance has become the main **reason of selecting this theme**, which thus based the **relevance of this work**. **The aim of this work** has been to review two distinct adaptations of "Robinson Crusoe" in Russia. Using **interpretative, comparative and textual methodologies** the distinctions and similarities have been analysed. The Defoe's text has been compared to Lev Tolstoy's adaptation and Korney Chiukovsky's adaptation-following. **The object of the research** – Russian writer's, publicist's, XIX century literature classics's Lev Tolstoy's adapted "Robinson" (year 1862) (version adapted for village children) and XX century Russian poet's, publicist's, critic's, and also translator's and literature investigator's, the author's of works for children Korney Chiukovsky's adapted "Robinson Crusoe" (year 1920) (following intended for children).

In 1862 writer Lev Tolstoy (Лев Николаевич Толстой (year 1869 – 1945)) in educational magazine "Jasnaja poliana" („Ясная Поляна“) mentioned the title of Defoe's novel "Robinson Crusoe". In the same years in second part of the magazine Tolstoy published his own version of "Robinson": "(„Робинзон“. Рассказ для детей. Обработка под редакцией Л. Н. Толстого". Tolstoy wrote in the understandable manner for illiterate village children. The author of a "new" Robinson accepted this stating that "the idea itself is important in the text as well as the stylistics eliminating

hardly understandable sentences from this text” (translated by K. Ch.). The text did not exclude the moral principles, the importance of family and the picture of diligent person.

What was the contribution of Tolstoy in the adapted novel “Robinson Crusoe” is not exactly known. It is stated that the “original” text by the order of Russian writer was adapted and rewritten by the student of Moscow University P. Serdobolsky (П. А. Сердобольский). The record can hardly be read and understood, the idea is not clear (Atarova, 1990, p. 343). The question has not yet answered: whether P. Serdobolsky newly recreated the Defoe's novel “Robinson Crusoe”, or only rewrote Tolstoy's adapted Defoe's text?

In the period of 1860 – 1861 Tolstoy travelled through Europe. He participated in Charle's Dickens lecture in England. The prerequisite thus can be made that Tolstoy followed the original Defoe's “Robinson Crusoe”, i.e. novel written in English. Into his adaptation Tolstoy only transferred Defoe's ideas.

Although it should be noted that the Bible here was not emphasized, and there was no broken ship, from where Robinson took many things which helped him to survive. Tolstoy's Robinson made everything by his own hands. Self-analysis of Robinson also was not depicted. In Tolstoy's desert island Robinson spent twenty years, while in “original” book – twenty eight years. Tolstoy's “Robinson” was notably shorter – of only 34 pages. Defoe's “Robinson Crusoe” consisted of twenty four chapters, while Tolstoy's – only eleven.

In 1920 Korney Chiukovsky (real name Nikolaj Korneychukov) (Корней Иванович Чуковский (Николай Васильевич Корнейчуков) (year 1904 – 1965)) prepared the following of Defoe's novel, adapted for small readers. The text was adequate to its primary version, however, did not convey the idea of text intended for adults. This following was shorter, and did not include the last chapter, introduction was written by the follower himself: this was like a short guide informing about the content of the novel. The introduction thus became as the separate story. It is not known which “Robinson Crusoe” text was followed by Chiukovsky when he created his own following-adaptation for children. Although the prerequisite can be made that this was the original, authentic novel written by Defoe. Chiukovsky knew English language very well. In the circle of his friends he had such famous English authors as Arthur Conan Doyle and Herbert George Wells.

In Chiukovsky's adaptation the Bible and God was totally forgotten, the self-reflection of the main character also was refused, there was less discussed about fear and death. The structure of novel was also changed. Chapters did not match. Defoe's “Robinson Crusoe” consisted of twenty four chapters, Chiukovsky's – twenty eight.

Adaptations – texts depicting adaptation to the national, political and cultural contexts.

ANOTACIJA

Kira Čekanova, *Danielio Defoe romano „Robinzonas Kruzas“ modifikacijos Rusijoje. Magistro darbas*, vadovė doc. dr. Džiuljeta Maskuliūnienė, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2009, 70 p.

Kira Čekanova, *The Modifications of Daniel Defoe's Novel "The Robinson Crusoe" in Russia. Master's Thesis*, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Džiuljeta Maskuliūnienė, Šiauliai University, Department of History and Theory of Literature, 2009, 70 p.